

**T.C.**  
**AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ**  
**SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**  
**FELSEFE ANABİLİM DALI**  
**2021-YL-081**

**NIETZSCHE FELSEFESİNDE**  
**TOPLUM KİMLİĞİ OLARAK DİN**

**HAZIRLAYAN**  
**Eray KILIÇ**

**TEZ DANIŞMANI**  
**Doç. Dr. Tuncay SAYGIN**

**AYDIN, 2021**

## ÖZET

### NIETZSCHE FELSEFESİNDE TOPLUM KİMLİĞİ OLARAK DİN

Eray Kılıç

Yüksek Lisans Tezi, Felsefe Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Tuncay SAYGIN

2021

Nietzsche din ve ahlâk alanındaki dikkat çekici görüşleri nedeniyle sürekli gündemde olan ve üzerine en çok çalışılan filozoflardan biridir. Bu çalışmanın amacı Nietzsche'nin eserlerini merkeze alarak ahlâk üzerine düşüncelerini betimlemek, soylu ve zayıf ahlâk sınıflandırmasından hareketle dinler hakkındaki görüşlerini incelemektir. Çalışmanın temel iddiası filozofun dinleri toplumların kimlikleri olarak gördüğü, dinlerin toplumları her yönüyle betimlediğidir.

Çalışmanın birinci bölümünde Nietzsche'nin dinsel metinlerde başvurduğu kaynak seçim yöntemi açıklanmış, dinsel çalışmalarda kullanılabilecek bir yöntem önerisi yapılmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde Nietzsche'de doğalcı tutum ve doğanın anlamsızlığı, insan davranışlarının temeli, içgüdüler ve filozofun soylu ve zayıf insan düşünceleri betimlenmiştir. Çalışmanın üçüncü bölümünde Nietzsche'de dinin toplum kimliği olarak görüldüğü savunulmuş, Nietzsche'nin din incelemeleri betimlenerek filozofun incelemeleri yorumlanmış ve tartışılmıştır.

**ANAHTAR KELİMELE:** Nietzsche, Ahlâk Felsefesi, Din Felsefesi, Üstinsan, Toplumsal Kimlik

# RELIGION AS A SOCIAL IDENTITY IN NIETZSCHE’S PHILOSOPHY

Eray Kılıç

Master Thesis, Department of Philosophy

Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Tuncay SAYGIN

2021

Nietzsche is one of the most studied philosophers on the agenda and constantly because of his remarkable views in the field of religion and morality. The aim of this study is to depict Nietzsche’s thoughts on morality by centering his works, to examine his views on religions based on the noble and weak moral classification. The main claim of the study is that the philosopher sees religions as the identities of societies, and religions describe societies in all aspects.

In the first part of the study, the method of selecting the source that Nietzsche used in religious descriptions was explained, and a method that could be used in religious studies was proposed. The second part of the work is described in Nietzsche’s the naturalistic attitude and the meaninglessness of nature, the basis of human behavior, instincts, and the philosopher’s noble and weak human thoughts. In the third part of the study, Nietzsche argued that religion was seen as the identity of society, Nietzsche’s studies of religion were described and the philosopher’s reviews were interpreted and discussed.

**KEY WORDS:** Nietzsche, Philosophy of Morality, Philosophy of Religion, The Overman, Social Identity

## ÖNSÖZ

Modern felsefe tarihini değiştiren bir filozofu hayatımı değiştiren bir hocanın danışmanlığında çalışma onuruna erişmekten dolayı mutluluk duyuyorum. Bu tez, lisans ve yüksek lisans öğrenimimde Nietzsche'yi öğrenme abalarımın bir kilometre taşıdır. Bu mürlük öğrenme çabasında, beni yüksek lisans öğrenimimde Nietzsche felsefesinin ayrıntılarıyla tanıştıran Sayın Prof. Dr. Yavuz Kılıç Hocama ve bir felsefe öğrencisinin her zaman ğrenci kalması gerektiğini öğreten ve bu noktaya ulaşmamda emeği sonsuz olan danışmanım Sayın Doç. Dr. Tuncay Saygın Hocama saygılar sunar, teşekkür ederim.



# İÇİNDEKİLER

|                                                               |  |
|---------------------------------------------------------------|--|
| KABUL VE ONAY SAYFASI.....                                    |  |
| BİLİMSEL ETİK BİLDİRİM SAYFASI.....iv                         |  |
| ÖZET.....v                                                    |  |
| ABSTRACT.....vi                                               |  |
| ÖNSÖZ.....vii                                                 |  |
| GİRİŞ.....1                                                   |  |
| <b>1. NIETZSCHE’DE DİNSEL METİN İNCELEME YÖNTEMİ.....5</b>    |  |
| 1.1. Dinsel Metinlerde Kaynağın Önemi.....5                   |  |
| 1.2. Nietzsche’nin Dinsel Metin Yöntemi.....8                 |  |
| <b>2. NIETZSCHE’DE İÇGÜDÜ, SOYLU VE ZAYIF İNSAN.....10</b>    |  |
| 2.1. Doğanın Anlamsızlığı.....10                              |  |
| 2.2. İnsan Eylemlerinin Kaynağı.....11                        |  |
| 2.3. Soylu ve Zayıf İnsan.....12                              |  |
| 2.3.1 Soylu İnsanın Ahlâkı ve Etimolojik Kökeni.....16        |  |
| 2.3.2. Zayıf İnsanın Ahlâkı.....17                            |  |
| 2.3.3. Nietzsche’nin Zayıf İnsan Ahlâkına Eleştirileri.....19 |  |
| 2.3.4. Zayıf İnsan Ahlâkının Sistemikleşmesi.....22           |  |
| 2.3.5. Zayıf İnsan Ahlâkının Dinselleşmesi.....25             |  |
| 2.4. Nietzsche’de Din Kavramı.....28                          |  |
| 2.5. Nietzsche’nin “Tanrı Öldü” Cümlesi Üzerine.....30        |  |

|                                             |           |
|---------------------------------------------|-----------|
| <b>3. TOPLUM KİMLİĞİ OLARAK DİN.....</b>    | <b>33</b> |
| 3.1. Hinduizm.....                          | 40        |
| 3.2. Budizm.....                            | 47        |
| 3.3. Ulus ve Devlet Ayrımı.....             | 52        |
| 3.4. Üstinsan.....                          | 53        |
| 3.5. Antik Yunan ve Roma İmparatorluğu..... | 54        |
| 3.6. Yahudilik.....                         | 57        |
| 3.7. Hristiyanlık.....                      | 60        |
| <b>TARTIŞMA VE SONUÇ.....</b>               | <b>73</b> |
| <b>KAYNAKLAR.....</b>                       | <b>78</b> |
| <b>ÖZGEÇMİŞ.....</b>                        | <b>81</b> |

## GİRİŞ

Nietzsche felsefe tarihinin en zor filozoflarından biri olarak gösterilebilir. Gerek yaşadığı yüzyılın düşünsel bir devrim içinde olması gerekse kaleme aldığı eserlerindeki düşüncelerin değişimi, filozofun fikrîsel dünyasını sabit bir şekilde ele almayı zorlaştırır. Kuşkusuz bunun en büyük sebeplerinden biri de Nietzsche'nin tabiri caizse ele avuca sığmak istemeyen ve bundan kaçan bir filozof olmasıdır.

Nietzsche'nin yaşamı tıpkı düşünceleri gibi değişim içinde, hareket hâlinindedir. Hristiyanlığın yoğun yaşandığı bir çevrede çocukluğunu geçiren Nietzsche, üniversite hayatında sıkı aile bağlarından kopmuş, kendini içinde bulduğu özgürlük ortamında ise ilk felsefi denemelerini yazmıştır. Şaşırtıcı olmayan bir biçimde ilk açıklama çabaları tanrı ve kötülük sorunu üzerine olan Nietzsche, üniversite öğrenimine başladığı sıralarda hedefini daha olumsuzlayıcı bir bakış açısıyla yine tanrıya çevirmiştir. Yani denilebilir ki henüz filozof olarak adlandıramayacağımız “öğrenci Nietzsche”, tanrı ile büyümüş ve yine tanrı ile ilgilenerek olgunlaşmıştır.

İlk eserlerini Yunan sanatı üzerine veren Nietzsche'nin bu dönemlerde Schopenhauer ve müzisyen R. Wagner'den yoğun şekilde etkilenmesi, sanat ve felsefeye yoğunlaşmasını etkilemiştir. Sonraki dönemlerinde daha Schopenhauercu bir çizgide gördüğümüz Nietzsche, günümüzde “varoluşçu” olarak nitelenen eserleri bu dönemde vermiştir. Daha çok yaşamı acı dolu, anlamsız ve çekilmesi zorunlu bir çile gibi gördüğü yönündeki düşünceleri, onun bu periottaki psikolojik durumunu bize gösterir. Her ne kadar yaşamının ayrıntıları bu çalışmada ele alınmayacak olsa da Nietzsche hiçbir zaman yaşamından kopuk bir şekilde değerlendirilebilecek gibi görünmemektedir. Daha sonra da bahsedileceği gibi Nietzsche'nin felsefesi belki de onun yaşamının yansımasıdır.

*Tan Kızılığı* eseriyle denilebilir ki zihinsel bir devrim yaşamıştır. Çünkü bu eserle birlikte –her ne kadar önceki eserlerde ipuçlarını verse de- ahlâk sorgulamaları başlamıştır. Bu eserle Nietzsche bir savaşçıya dönüşür. Peki Nietzsche'nin bir savaşçı olması ne demektir? Bu her ne kadar süslü anlatım örneği gibi görünse de aslında öyle değildir. Nietzsche fikren de olsa savaşçı bir filozoftur. Bu eserle başlayan dönemde Schopenhauer ve R. Wagner ile olan fikir uyumunu sona erdirir ve daha sonra itiraf edeceği gibi önceki o uzun sürede tek yaptığı sadece onların o hatalı fikirlerine göz yummak olmuştur. (Nietzsche, 2019b: 1).

“Nietzsche’yle birlikte Alman bilgi denizlerinde ilk kez siyah korsan bayrağı görüldü. Başka bir türe ait bir insan belirdi, başka soydan geliyordu bu; yeni bir kahramanlık türüydü; artık bilimsel kürsülere sığınmış değil, tersine zırhını ve silahlarını kuşanmış savaşçı bir felsefeydi.” (Zweig, 2019: 286).

*Zerdüşt Böyle Diyordu* eseriyle çoğu yorumcuya göre Nietzsche’nin zirveye çıktığı söylenir. Aslında bu zirve değil başlangıçtır. Çünkü Nietzsche’nin yolculuğu inişli çıkışlıdır. Farklı yollara sapar, kimi zaman geri döner, izini kaybettirir, izini kaybettirdiğinden emin olduğunda tekrar küçük izler bırakarak onu bulmanıza, peşinden gitmenize olanak verir. Fakat bu kolay olmaz çünkü onu takip ettiğiniz yollara da tuzaklar kurar. Nasıl tuzaklardır bunlar? Bu tuzaklar aslında felsefe tarihinde nadir görülen bir anlaşılma isteginin yansıması olan tuzaklardır. Bunu en çok *Zerdüşt Böyle Diyordu* eserinde gösterir. Şiirsel ve kimilerine göre dinsel bir dille yazılan eser, kendi içinde çelişkili görünen ama aslında bizzat köşe kapmaca olan bölümler içerir. İşte bu yüzden Nietzsche’yi yakalamak, kavramak, fikirlerini öğrenmek veya ezberlemek neredeyse imkânsızdır. Her şeyden önce Nietzsche okurundan daha zeki olduğunu bilir ve buna göre yazar. Bir eserde kontrolün büyük oranda yazarda olduğunu, onun bize bir şeyler anlattığını ve bizim aslında çaresizce, anlamak için her kelimeyi çabayla takip ettiğimizi düşünürsek, Nietzsche bu avantajını kullanır ve bizi eserlerinin dehlizlerinde yalnız bırakır. Kimi zaman kaybolan kimi zamansa onun çağrılarını duyup kendini bu karmaşadan kurtarmak isteyen okur, kendi gördüğüne, duyduğuna, anladığına inanmak zorundadır. Fakat tehlike de burada başlar.

Eserlerinin çoğunda ama özellikle de *Zerdüşt Böyle Diyordu*’da olduğu gibi Nietzsche kaygan bir buz üzerinde dans etmeyi sever. Bu da günümüzde anlam üzerine tartışmaların yapıldığı postmodern geleneğin Nietzsche’den etkilenmesini sağlayan bir yöndür denebilir. Yani denilebilir ki bir önceki dönemle varoluşçuların kendi tarafına çektiği Nietzsche, şimdi postmodernlerin kendi tarafına çektiği bir filozof olur. Oysa Nietzsche bu gömleğin de ötesindedir; her felsefi disiplinin ötesinde...

*İyinin ve Kötünün Ötesinde* ve sonraki kitabı *Ahlâkın Soykütüğü Üstüne* eserlerinde yoğun şekilde çalışmalarını ahlâk üzerine yönelten Nietzsche, *Deccal* ile birlikte artık hem sağlıklı yaşamının hem de felsefi yolculuğunun sonlarına gelir. Bu eserlerinde daha net bir şekilde düşüncelerini aktaran ve artık dolambaçlı yollarla değil fakat dev adımlarla yürüyen filozof, milyarlarca insanın inandığı bir dini lanetleyerek son eserlerinden birini de vermiş olur.

Nietzsche'nin dönüm noktası sayabileceğimiz eserlerine, etkilerine ve kısaca hayatına göz attıktan sonra hangi Nietzsche sorusunu hatırlarsak bu çalışmayı yoğun şekilde etkileyecek olan eserler *Tan Kızıllığı* ve sonrasındır. Fakat hangi Nietzsche sorusu aslında bundan daha kapsamlı bir sorudur. Hem yaşamı süresince hem de ölümünden sonra yok sayılamayacak bir filozof olduğundan bugün hem popüler hem de paylaşılamayan bir filozoftur. Yukarıda bahsedildiği gibi farklı görüşlerce kendi tarafına çekilir. Onun bir savaşçı olduğu da hatırlanırsa özellikle protest felsefelerin onu daha yaygın felsefelere karşı bir silah olarak kullandığı söylenebilir.

Nietzsche üzerine yapılacak bir çalışma elbette bir yönden ciddi bir iddiadır. Onun fikirlerinin sözcüsü olmak, temsilcisi olmak aslında kimsenin cesaret edemeyeceği bir şey gibi durabilir. Fakat gerek geçmişte gerek hâlâ bugün bu cesarete sahip olan kimseler ya da görüşler ortaya çıkar. Yine de bu çalışmanın ilk amaçlarından biri, bu konuda mülâyim olmak ve zaten Nietzsche'nin yarattığı –olumsuz anlamda olmasa da- karmaşa içinde en azından ayakları basacak sağlam bir zemin bulmaktır. Bu yüzden hangi Nietzsche sorusu başlangıçta cevaplanmalıdır.

Bu çalışmanın ele alacağı Nietzsche, Georg Brandes'ın söylediği gibi “radikal bir aristokrasi” sergileyen Nietzsche'dir. (Sautet ve Boussignac, 2012: 169). Bu kolayca anlaşılacak şekilde söylenirse şu anlama gelir: güçlünün ve soylunun üstünlüğünü lafını esirgmeden, korkusuzca, uç noktalarda savunmak. Bu tavrın doğrultusunda Nietzsche bu çalışmada en çok da ahlâk ve din üzerine düşünceleriyle ele alınacaktır. Burada da yeni bir sorun ortaya çıkar. Hangi ahlâk ve hangi din? Çünkü felsefe kavramlar ile yapılan bir etkinliktir ve amacımız Nietzsche'yi o izin verdiği sürece anlamak ise ihtiyacımız olan şey karmaşadan çok, bir düzendir. Bahse konu kavramlardan –en azından minimum düzeyde de olsa- aynı şeyleri anlıyor olabilmek, bu yolculuğu kolaylaştırır. Aksi hâlde Nietzsche hem nihilist hem nihilizme karşı, hem ahlâk öneren hem de ahlâka karşı, hem Hristiyan hem de ateist, hem bir peygamber hem dinsizliğe çağıran bir Deccal gibi birbiri arasında uçurumlar olan şekillerde anlatılmaya müsait bir filozof olduğundan, hem anlatan hem de anlamaya çalışan için zorlayıcılığını koruyacaktır.

En başından beri sorulmak istenen sorunun özeti şudur: Nietzsche hangi kavramları hangi anlamlarda kullanmaktadır ve bunlarla bize ne anlatmaktadır? Çalışmanın sınırlarında kalmak için bu noktada Nietzsche'nin her kavramını ayrıntılı şekilde ele almak mümkün gözükmemektedir. Fakat en azından temel konu olan din ve ahlâk kavramlarından

Nietzsche'nin ne anladığı ya da diğer deyişle bunların çalışmada hangi anlamda ele alınacağı kısaca özetlenmelidir. Böylece bu anahtar kavramların bizim için net olması bu çalışmayı da daha doyurucu hâle getirecektir.

İnsanlar ahlâk sistemlerinin içine doğar ve bu sistemlerin içinde yaşamlarını sürdürürler. Aynı şekilde antik ve modern tarih de dâhil olmak üzere çoğu toplumda dinî inanış izleri bulunduğu ve bazılarının dinsel sistem sahibi oldukları düşünülürse, insan bir din sisteminin içine doğar ve yaşar. Bu yüzden insan, yaşamında radikal bir değişiklik yaptığı süreye kadar ahlâk ve din sahibi olarak yaşar. Bu, insanlığın en eski tarihinden bugüne dek süren bir şeydir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta ahlâk ve dinden ne anlaşılması gerektiğidir.

Ahlâk ve din denildiğinde insanın kendisinden önce kurulan ve buna uyması gereken bir değerler sistemi olduğu akla gelebilir. Fakat Nietzsche, ahlâk ve din için toplumu şart koşturamaz. Tek bir insanın da, bir ulusun da ahlâkı ve dini olabilir. En duru haliyle söylenirse, ahlâk ve din, insanın yaşam şeklidir.

Nietzsche, ahlâk ve dini, alışılmış anlamlarının dışında araştırır ve bu kavramları da farklı şekilde kullanır. Örneğin günümüzde çoğu insan, ahlâkı ele alırken etik ile bir ayrım yapıp insanların gelenek hâline gelmiş değer yargılarından bahsederken; Nietzsche, ahlâkı kişinin tüm yaşamının özeti olarak görür. Konu din olduğunda da farklı olmaz. İnsanların neredeyse geneli için iman, peygamber, kutsal kitap, tanrı gibi kavramların olmazsa olmaz olduğu, inanç ile ilgili bir konu olan din; Nietzsche için, oluşturulmuş bir yaşam şeklidir. Çünkü Nietzsche, teoloji yapmaz. Bir dini, tarihsel ya da bilimsel olarak incelemenin gereksiz olduğunu, kendi işinin bu olmadığını söyler. (Nietzsche, 2017a: 37). Nietzsche bir dini reddettiğinde bir tanrıyı, peygamberi, kutsal kitabı, îmani bir meseleyi değil belirli bir toplum tarafından icat edilmiş yaşam sistemini reddetmiş olur. Ahlâk ve din, birey ya da toplumun kimliği, yaşam biçimidir.

Nietzsche insanın nasıl yaşadığını önemser ve buna bakar. İnsanın yaşamını etkileyen en önemli şeylerden ikisi ahlâk ve din olduğundan, ahlâkın ve dinlerin insanları nasıl etkilediğini ele alır ve yorumlar. Kimilerini över, kimilerini yerer. Yani Nietzsche'nin bütünüyle bir ahlâk karşıtı ya da bir din karşıtı olduğunu söylemek pek isabetli olmayacaktır. Nietzsche bu kavramların insanların yaşamlarını nasıl etkilediğine bakar. Bu durum bir eleştirmeni hatırlatabilir. Nietzsche bir anlamda ahlâk ve din eleştirmenidir.

# BİRİNCİ BÖLÜM

## 1. NIETZSCHE’NİN DİNSEL METİN İNCELEME YÖNTEMİ

Nietzsche’nin incelemelerinden önce dinin neliği ve nasıl anlaşılması gerektiğine dair sorgulama gerekebilir. Bu bölümün çalışma için önemi, dini bir toplum kimliği olarak gören filozofun da dinleri incelemesinde başvurduğu bir yöntem önerisidir. Bu bölümde ele alınan din kavramı toplumsal ya da îmani, her anlamıyla adına din denen şeydir. Amaç, dinleri anlama üzerine bir yöntem önerisidir. Bir din üzerine yoğunlaşılmayacak, dinler tarihi ele alınmayacak, din kavramı üzerinde durulacaktır.

Geçmişten bugüne, dinler, insanların bireysel ve toplumsal yaşamlarında etkili olmuştur. İnsanlığın ilk zamanlarında astroloji, yıldız, ay ve güneş gözlemleri ile başlayan evreni ve yaşamı açıklama süreci, insanlığın soyut dünyasını geliştirmiş ve genişletmiştir. Sonraları mitoloji gibi daha edebiyat-din temelli açıklama modelleri ile dinsel sistemlerin adımları atılmıştır.

Eski toplumlar yaşamlarının olmazsa olmazlarını kutsallaştırmıştır. Ekinlerin gelişimi için güneşe, sulama için nehre, görkemli duruşundan dolayı bir doğa harikasına tapılması, toplumların soyut dünyalarını somut durumlarının oluşturduğunu gösteriyor denebilir. Bu yüzden din her zaman insanı, toplumları ve dünyayı anlamaya yardımcı bir konudur. Entelektüel çabanın içinde her zaman kendine yer bulduğu gibi toplumların da tarihte bir bilme-açıklama çabasını gösterir. Günümüze yaklaştıkça daha sistemli dinlerin insanları değiştirme amacı taşıdığını, adına “*new age*” denen birçok kişisel, açıkça insan üretimi olduğu da kabul edilen inanışların yine günlük yaşamı şekillendirme üzerinden kendine bir yol çizdiğini düşünürsek zaten nihai amaç insandır. Bu yüzden dinlerde din ve insan koparılamayacak bağlara sahiptir.

### 1.1. Dinsel Metinlerde Kaynağın Önemi

İnsanlık tarihi boyunca birçok din ve ideoloji ortaya çıkmıştır. Fakat net şekilde görülür ki, hâli hazırda devam etmekte olan ile o şeyin kaynağı sıklıkla farklılık gösterir. Bir ideoloji, ortaya koyan kişiden son ulaştığı insana dek çok kez evrim geçirir ve farklılaşır. Sözelimi Marx’ın öne sürdüğü sav ile yönetim biçimi komünizm olan ülkenin aynı ideolojide bulunduğunu savunmak pek kolay değildir. Hâlbuki isimler aynı, temalar

benzerlik göstermektedir. Fakat dil, kültür, tarihsellik ya da kısaca insan devreye girdiğinde, bir bilinç sahibi varlık olarak insan, fikrî mülkü zihninde değişime uğratar, kendine uydurur ve sonucunda çok farklı bir noktaya ulaştırır. Elbette ideolojilerin zaten insanlar için üretildiğini, onlara “feda” edildiğini, onların “faydasına” ortaya konduğunu söylemek de yadsınamayacak görüşlerdendir. Yine de bu bölümde söz konusu edilmek istenen şey, kökeni bilmenin önemidir. Bir din ya da ideoloji, mükemmel olarak ortaya konmamış ve daha sonra evrim geçirerek daha üst seviyeye çıkartılmış, hatalı yönleri törpülenmiş, kültürlerle göre yeniden düzenlenmiş olabilir. Böylece daha uygulanabilir, ayakları yere basan, faydalı, uzun ömürlü, kullanışlı olmuş da olabilir. Fakat söz konusu olan başlangıçtakini (*orijin* ya da *default*) bilmek olduğunda, yani insana ya da yaşama etkiler bir kenara bırakılıp yapılan şey bir bilme etkinliği olduğunda kaynağın kendisi çok daha büyük bir önem taşır. Örneğin Buddha’nın ortaya koyduğu Budizm, kendisinin ölümünden sonra çok büyük değişimler geçirmiş, farklı uygulanmış, öğreti anlamında tanınamaz hâle gelmiş ise bu değişimden söz etmek için Buddha’nın kendi öğretilerini yani Budizm’in kendinde hâlini bilmek gerekir. Bu örnekte iki tür Budizm’den söz edilmelidir. İlki Buddha’nın ana öğretisi, ikincisi ise yaşanmakta olan Budizm’dir. Bunu hemen hemen her din ve ideoloji için söylemek mümkündür.

Sami dinleri üzerinden gidildiğinde, Tevrat ile havranın, Kuran ile caminin, İncil ile kilisenin (hatta Papalığın) uygulamaları aynı ya da farklı olabilir. Bu aynılık ya da farklılık yorumunda bulunmak, kökene gitmek ile mümkündür. Elbette bu konu çok daha çetrefilli bir hâl alabilir. Örneğin Papalık, tanrı tarafından kutsal bir yetki ile görevlendirildiğini ve bu yetki ile uygulamada bulunduğunu söylediğinde, Hristiyanlık üzerine ciddi bir teolojik çaba gereği doğacaktır. Fakat tanrı merkezli dinlerde, özellikle de kutsal kitap sahibi dinlerde kökene gitmek hem kolay hem de kurtarıcı bir eylem olur. Papalığın kutsal yetki iddiası hakkında İncil incelenir ve sağlam bir zemin bulunduğu bu yetki kabul edilebilir. “Baba beni gönderdiği gibi, ben de sizi gönderiyorum.” Bunu söyledikten sonra onların üzerine üfleyerek, ‘Kutsal Ruh’u alın!’ dedi.” (Yuhanna, 20). Bir sonraki aşama olarak, yine de teorik ve pratik bir fark bulunuyorsa, söz konusu durum İncil üzerinden değerlendirilir: çelişki durumunda reddedilmelidir. Bu aşamada akıllara gelecek sorulardan biri şudur: İncil’in doğruluğu hakkında hangi kaynağa gidilebilir? İncil’in tanrı kaynaklı olduğu nereden bilinebilir? Bilinemez. Bu yüzden de dinler inanç esasına dayanır. Aynı durum herhangi bir alandaki kitaplar için de geçerli olabilir. Platon’un kitapları hakkında sahiden ona ait olup olmadığı ile ilgili birçok farklı görüş mevcuttur. Kesin olarak bilmek bazen

mümkün olmasa da çeşitli işaretler ile hareket ederek ortaya Platon'un kitabı olarak kabul edilen eserler konur. Dinlerde de gidilebilecek ilk kaynak kutsal kitapların -eğer kutsal kitap yoksa peygamberlerin- kendileridir. Anlaşılacağı üzere kutsal kitabın kendisi veya öğretinin kaynağı insan, çıkış noktasıdır. Elbette bu konular da sorgulanabilir. Tanrının var olup olmadığı, peygamber olarak nitelenen insanların gerçekten vahiy alıp almadıkları, kutsal kitapların sahte olup olmadığı gibi çeşitli sorular hep olduğu gibi yine sorulabilir. Fakat bu noktadaki sorgulama din kabulü-reddi arasındadır. Bölümde bahsedilen sorgulama ise teizm içinde bir sorgulamadır. Dinin kabulünden sonra olan, din hakkındaki kesin bilginin tartışmasıdır. İşte bu noktada dinler kaynaklarından öğrenilir. Hinduizm her ne kadar çok sayıda kutsal kitaba sahip olsa da vahiy olarak kabul edilen Upanishadlar, Rigveda ve benzeri kitaplardan ibarettir. Zerdüştlük Avesta ile bilinebilir. Yahudilik Tevrat ile anlaşılır. İncil'i anlamak Hristiyanlığı anlamaktır. Kuran'ın son sayfası ile İslam hakkındaki tüm bilgiler verilmiş olur. "Biz kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmadık." (Enam 38).

Dinin kaynağını öğrenmek adına olan yolculukta önemli bir sorun ortaya çıkar. Bunlar sonradan dinsel kabul edilen yazılı ve sözlü kaynaklardır. Yukarıda değinilen Papalık kurumu da bunlara örnektir. Yahudilik'teki "Yüksek Kurul" ya da diğer adıyla ayrıcalıklı ruhban sınıfının kararları, dinsel temsilciler sayıldığından Yahudiler üzerinde oldukça büyük etkiye sahiptir. Hristiyanlık'ta İsa'nın ölümünden sonra, Pavlus ağırlıklı olmak üzere havarilerin çeşitli eserler kaleme alarak bunları İncil'e dâhil ettikleri ve kiliseler kurduktan sonra dinsel yetki iddiası ile İncil'in dört ana bölümünde olmayan şeyleri İncil'e ekledikleri de görülebilir. İncil'deki diğer bölümlerin, dört ana kitap ile çelişir görünen emirler vermesi, kimi dini gruplarca reddedilmeleri, bölümü yazan kişilerin kutsal kişi sayılıp sayılmamaları hakkındaki tartışmalar İncil hakkında derin sorgulamalar ve incelemeler yapmayı gerektirir denebilir.

Kutsal kitap dışındaki sözlü ya da yazılı eserlerin dinsel sayılma durumu İslam dininde de karşımıza çıkar. Bin seneyi aşkın süredir süregelen hadis ve sünnet külliyyatının vahye dâhil edilip edilmeyeceği konusu, dinin sınırlarının belirlenmesinde dinsel kaynağın oynadığı rolün önemini açıkça gösterir. Din söz konusu olduğunda, kutsal kitabı ya da kitapları olan dinlerde kutsal kitaplar, kitabı olmayan dinlerde dinin kurucusu, sonradan din hâline gelen öğreti ya da ideolojilerde ise yine kurucu kişinin fikirleri esas alınmalıdır. Sonraki durumlarda: örneğin bir ideolojiye eklemeler-çıkarmalar yapılması, sorun görülen görüşlerin düzeltilmesi, dinlerde ihtiyaç duyulduğunda yeni mezhep oluşumları gibi

durumlarda bir takım değişikliklerin yapılması engel olunamaz bir şeydir. Yine de, Marx komünizmi ile komünizm fraksiyonları nasıl ki birbirinden ayırt ediliyorsa, din konusunda da bu ayırım hep akılda tutulmalı ve ilk kaynaklar ile sonraki kaynaklar daima ayrılmalıdır. Talmut ile Tevrat'ı, Papalık tefsirleri ile İncil'i, hadis külliyyatı ile Kuran'ı eş kaynaklar olarak ele alıp aralarındaki seviye farkını kaldırmak kutsal ile sonradan kutsal görülenlerin birbirine karışmasına neden olacak ve teolojik çalışmayı zorlaştıracaktır.

“...Dinsel belgelerin son derece çeşitli olması en önemli güçlüklerdendir. Yüz binlerce belgenin toparlandığı alanın neredeyse sınırsız olması da bu çeşitliliği arttırmaktan başka bir işe yaramamaktadır. Bir yandan (hemen hemen tüm tarih metinlerinde olduğu gibi) elimizdeki belgeler şu ya da bu biçimde rastlantı eseri korunmuş belgelerdir.” (Eliade, 2003: 30).

Hiçbir insan elbette böylesi bir yönetime zorlanamaz ve yaşamını buna göre şekillendirmesi konusunda baskıya maruz bırakılamaz. Bunlar devlet görüşleri hâline getirilemez, eğitim yoluyla zorlanamaz. Tüm bunlar günlük yaşamın dışında, dini merkeze alan bir araştırmanın yöntemi olarak uygulanabilir. Yani dinin kendisi bilinmek istendiğinde, teorik bir çaba ortaya konacağına dinlerin kaynakları tek kaynaklardır. Özetle: tanrıya inanılan dinlere ek olarak hem tanrıya inanılan hem de peygamber sahibi dinlerde kaynak tanrının gönderdiğine inanılan kitaptır. tanrı inancı olmayan, daha çok toplum içi kurallar üzerinden giden dinlerde kaynak öğretinin sahibidir. Kitaplı dinlerde kitabı oluşturan kim ise –tanrı ya da sıradan bir insan- kaynak odur. Bunların dışındaki sözlü, yazılı ya da eyleme dair hiçbir veri, gerçek bir kaynak olarak kabul edilmemelidir.

## **1.2. Nietzsche'nin Kutsal Metin Yöntemi**

Nietzsche'nin birçok din incelemesinde kutsal kitap merkezli yönetime başvurduğu görülebilir. Yahudiliği incelerken sadece Tevrat'a atıf yapar ve Yahudilerin tarihsel olaylarından bahseder. Davud oğlu Kral Süleyman'ın yazdığı Talmud'tan hiç bahsetmez ve böylece aslında kendini dinin dışında kalan yazılı gelenekten de korumuş olur. Bu da onun Yahudiliğin temellerini incelemesinde doğru sonuçlara ulaşmasını sağlamıştır. Aynı şekilde İncil dışında herhangi bir dinsel metne ya da Papalık tefsirlerine gitmeyen filozof, Hristiyanlığı konu alırken Tevrat'ı İncil ile birleştirmeyerek iki din arasında net bir ayırım yapmıştır. Böylece anlaşılabilir ki dinleri ele alırken kaynaklara son derece dikkat etmiştir.

Nietzsche'nin kutsal kitap merkezli inceleme yöntemi, onun “dinleri icat eden toplumlardır” teziyle çelişkili görünebilir. Diğer deyişle, Tevrat'ı yazan ve böylece Yahudiliği icat eden Yahudiler, Talmud'u da yazmıştır ve Nietzsche'nin bu kitabı da konu edinmesi gerekir diye düşünülebilir. Oysa Nietzsche için “kutsal kitap” ile “dinsel olarak önemli kitap” farklıdır. Toplum bir kitabın vahyedildiğini düşünse bile Nietzsche en genelini seçer ve bu seçimi daha çok peygamber ile ilişkili olarak yapar. Örneğin Tevrat, peygamber olduğu söylenen Musa tarafından topluma getirilmiştir. Kuşkusuz bu kitap, toplumun kutsal kitabıdır. Oysa Talmud'u Kral Süleyman'ın Tevrat'ı tefsir etme amaçlı yazdığı bilindiğinden bu kitap Nietzsche için sadece bir “toplum yasası” kitabıdır. Nietzsche bu kitabı inceleyecek olsa bile bu incelemeyi dinsel kategoride yapmaz. Nietzsche'nin eleştirilerine konu olan sadece dinsel kitaplar değildir. Örneğin Fransız Devrimi'nden sonra çokça konuşulan ve temelleri atılan eşitlik ve insan hakları üzerine toplum sözleşmeleri, devlet yasaları Nietzsche'nin hep hedefinde olmuştur. Nietzsche bunları da şiddetle eleştirir. Ama bunların tanrı ya da peygamber ile bağlarının bulunmaması onları farklı bir kategoride incelemesi ile sonuçlanır. Ek olarak, Nietzsche Protestanlığı eleştirirken hiçbir şekilde İncil'e atıf yapmaz. Çünkü bilir ki Protestanlık modern zamanlarda Luther önderliğinde doğmuştur ve bunun İsa ile ilgisi yoktur. Luther'e çok ağır hakaretler eden Nietzsche, Almanları da aynı suçtan yargılamıştır. Fakat bu yargılamanın hiçbir yerinde Hristiyanlık suçlanmamıştır.

## İKİNCİ BÖLÜM

### 2. NIETZSCHE’DE İÇGÜDÜ, SOYLU VE ZAYIF İNSAN

#### 2.1. Doğanın Anlamsızlığı

Nietzsche’ye göre evrenin, dünyanın, yeryüzünün, doğanın, insanın, yaşamın, kısacası hiçbir şeyin kendi başına ve kendinde bir anlamı yoktur. Hiçbir şey, kendiliğinden bir anlam taşımaz. Her şey görüldüğü kadardır ve arkasında gizli saklı bir anlama sahip değildir. Evren katı bir çark mekanizmasıdır. (Nietzsche, 2015b: 41). Kendiliğinden işler, her şey rastgeledir. “Rastlantı – en eski soyluluğu bu dünyanın.” (Nietzsche, 2013: 153). Bir tanrı belirlenimi<sup>1</sup> yoktur. Doğada nedensellik vardır. Herhangi bir ahlâki durumdan bahsedilemez. Örneğin bir hayvanın başka bir hayvana üstünlüğü kendi başına ne iyi ne de kötüdür. Söz konusu olan insan olduğunda da yine doğal bir iyi ve kötüden bahsedilemez. İnsanların suç, kötü, günah, ayıp, ahlâksızlık, şeytani olarak gördüğü şeyler sadece olgu yorumlarıdır.

Doğanın kendinde anlamsızlığı, insan yaşamındaki ahlâki değerleri de yıkar. Bu değerlerin kurmaca olması ve yaşamın kendinde anlamsızlığı, değerlerin tekrar inşa edilmediği bir durumda insan yaşamını da anlamsız kılar. Yaşamın anlamsızlığı durumu, varoluşçu klişeler anlamında anlaşılmadan önce doğallık olarak anlaşılmalıdır. Nietzsche aslında doğalın, doğal olanın, doğal yaşamın kendisinden bahsetmekten başka bir şey yapmaz. Bu yüzden karmaşık düşünmek yerine en basit haliyle düşünülmelidir. Doğadaki beslenme piramiti, bir cinayet, cinsellik, bir yıldırım düşmesi, Dünya’nın Güneş etrafında dönmesi gibi şeylerin birbirinden farkı yoktur. Bunların hiçbiri kendi içinde bir anlam ve değer taşımaz. Fakat buradan Nietzsche’nin ahlâk alanında bir nihilist olduğunu anlamak yerine onun bir “doğalcı” olduğunu anlamak daha isabetli olur. Çünkü nihilistler bu tavrı burada bitirseler de Nietzsche için konu burada kapanmaz. Nietzsche daha sonra bu tarafsız konumundan sıyrılıp kendisine bir taraf seçecek ve savaşa dâhil olacaktır.

Nietzsche’ye göre insan, diğer canlılardan farklı değildir. Dolayısıyla üstün de değildir. İnsan, dinsel açıdan söylendiği gibi “yaratılmışların en mükemmeli” ya da evrimsel açıdan söylendiği gibi “türlerin en gelişmiş” değildir. (Nietzsche, 2017a: 19). İnsan

---

<sup>1</sup> Determinizm anlamında değil, Tanrı’nın mutlak iyiyi ve kötüyü belirlemesi anlamında.

yalnızca doğadaki türlerden biridir. Tabii ki onu hayvanlardan ayıran bir fark vardır: bilinç. Hayvan güdüyle, insan hem güdü hem de artı olarak bilinçle yaşar. Bu ayrım ise onu modern düşüncenin söylediği gibi daha üstün yapmanın aksine sadece acı çekmesine neden olur. (Nietzsche, 2019a: 42).

## 2.2. İnsan Eylemlerinin Kaynağı

Nietzsche'ye göre insanlar akılla değil aslında duygularıyla eylemler. Fakat bu kadarla sınırlı değildir. Duyguların altında da içgüdüler yatar. Doğal olan şekliyle –yani olması gereken şekliyle- her insan içgüdüleriyle duygulanım içine girer. Bu duygular da eyleme dönüşür. Bu kontrollü bir süreç değildir. İnsan duygularına göre eylemde bulunmayı seçmez, eylemler duyguların dışı vurumudur. Bu bir nevi taşma, açığa çıkmadır. Bilinçli değildir. Akıl denilen şey ise sadece bir engelleme aracıdır. İnsan akılla eylemez. Özellikle insanlığın ilk dönemlerinde tüm insanlar içgüdülerle hareket eder.

İçgüdüleriyle, doğal bir şekilde eyleyen insan, böylece içindekini dışarı yansıtmış olur. Tıpkı hayvanlardaki gibi insanlar da doğal olan durumda “içinden geldiği gibi” yaşarlar. Hayvanlar ilk var oluşlarından beri bu şekilde yaşamıştır. İnsanlar da hayvanlar ile aynı içgüdüleri taşıdığından eylemleri benzerlik gösterir. Zaten insan eylemleri, hayvanlığın devamıdır. (Nietzsche, 2019a: 43). Bu benzerliğin sebebi, içgüdüleri hayvanlardan almamızdır. Nietzsche buna, “yağmalamak” der. (Nietzsche, 2013: 274). Örneğin bir zafer anında atılan nida, korku anında atılan çığlık, acı duyunca inlemek gibi şeyler hayvanlardan alıp devam ettirdiğimiz güdüsel davranışlardır. İnsanlar bunları refleks olarak yapar ve aslında bilinçli eylemler değildir. “...Kendimizi mutlu, minnettar, güçlü ve âşık gibi gösterdiğimiz tüm uygar davranışların arkasında hayvanlarla olan benzerlik kolaylıkla görülecektir.” (Nietzsche, 2017d: 32). Nietzsche'nin burada hayvanlar gibi yaşayan insanları savunduğu anlaşılmalıdır. Ona göre en üstün insanlar hayvanlardan aldıklarını reddetmeyip bunları koruyan ama üzerine zarif ve soylu değerleri de ekleyip hayvanlığını aşanlardır. “Kimlerdir bizi yukarı kaldıranlar? Hakikatli insanlardır bunlar, artık hayvan olmayanlar, felsefeciler, sanatçılar ve azizler...” (Nietzsche, 2019a: 44).

Her canlının temel içgüdüleri vardır. Bunların en önemlileri hayatta kalma içgüdüğü, üreme ve güç içgüdüğüdür<sup>2</sup>. (Nietzsche, 2015a: 103). “Nerede canlı gördümse ben, orada kudret iradesi gördüm; uşağın iradesinde bile efendi olma iradesi gördüm.” (Nietzsche,

---

<sup>2</sup> Özgürlük içgüdüğü olarak da geçer.

2013: 108). Hayvanlar da, insanlar da gücünü sürekli arttırarak hayatta kalmaya çalışır. Dolayısıyla amaç, bu dünyada kalmak, daha güçlü olmak, üstünlük kurmak, tehlikeleri bertaraf etmektir. Bunun için de cesaret, hükmetme, zulmetme gibi duygular her canlının içinde yardımcı araçlar olarak bulunur.

“İnsanlara durup şöyle iyi ya da kötü yanlarıyla bir bakmak istesem onları daima tek bir ödevle ilgilenirken bulurum, tümünü ve özellikle teker teker hepsini: İnsan türünü korumak için iyi olanı yapmak. Türlerini sevdikleri için değil elbette, yalnızca basit bir nedenden, içlerinde bu dürtüden daha eski, daha güçlü, daha ödün vermez, daha üstesinden gelinmez bir şey yok.” (Nietzsche, 2017e: 23).

Nietzsche bu düşünceleriyle doğal olanı söyler. Tüm insanlık tarihindeki her insanın böyle olduğu gibi bir iddiası yoktur. Onun iddiası tüm insanların bu içgüdülere sahip olduğudur. Özellikle antik dünya insanları bu içgüdülere daha düşkündür ve bunları bastırmalarını gerektirecek çok daha az engelle karşılaşmışlardır. Bunun sebebi daha sonra ele alınacak olan “ahlâki devrimden” önce yaşamalarıdır. Bu devrimden önce her insan aslında vahşi doğada yaşamaktadır.

### 2.3. Soylu ve Zayıf İnsan

Nietzsche’ye göre antik dönemde daha fazla olmak üzere insan içgüdüleriyle eyler ve doğa durumunda yaşar. Fakat her insan bu duruma ayak uyduramayabilir. Böylece iki tip insanın varlığından söz edilebilir. Bunlardan biri soylu insan<sup>3</sup> iken diğeri zayıf insandır.<sup>4</sup> “Belirli özelliklerin düzenli olarak birbirinin yerini aldığını ve birbirine bağlandığını gördüm: sonunda iki temel tip belirdi ve temel bir fark ortaya çıktı. Efendi – ahlâkı ve köle – ahlâkı var.” (Nietzsche, 2017c: 200). Soylu insan içgüdüleriyle yaşar, içinden geldiği gibi hareket eder, kimseye ve hiçbir şeye hesap vermek zorunda hissetmez. Böylece yaşamdan zevk duyar, tat alır. Severek yaptığı her şey onun için iyidir. Fakat o, buna iyi deme ihtiyacını bile hissetmez. Çünkü böyle bir karşılaştırma yapmasına gerek yoktur. Soylu insan düşünmez, kurnazlık yapmaz, aklını kullanmaz, ticaretten anlamaz. (Nietzsche, 2017d: 196). Basit yaşar yani doğal yaşar. Geçmiş, geleceği düşünmeye gerek duymaz. Nasıl istiyorsa öyle yaşadığından dolayı yaşamının sürekli olmasını, sonsuza dek bu şekilde sürmesini ister.

<sup>3</sup> Efendi, güçlü, üstün (üstinsan değil) şeklinde de kullanılır. Çalışmanın devamında bu kelimeler zaman zaman birbirinin yerine de kullanılacaktır.

<sup>4</sup> Aşağı, bayağı, hasta, alçak, uşak insan şeklinde de kullanılır. Çalışmanın devamında bu kelimeler zaman zaman birbirinin yerine de kullanılacaktır.

Soylu insan zulmetmek istediğinde zulmeder. Kan dökmek istediğinde kan döker. Bir ziyafeti, düğünü, eğlenceyi kan ile tamamlar. Sömürür, yıkıp döker, sonucunu düşünmez. Bu onun kötü bir insan olduğu anlamına gelmez.

“Başkalarının acı çekişini görmek, mutlu kılar insanı, başkalarına acı vermek daha da mutlu: Bu çetin bir sözdür, ama eski, güçlü, insanî, çok insanî bir ilkedir, maymunlar bile imza atabilir altına: Bu çok tuhaf zulümleri tasarlamakla insanları öncelediler, onların ‘başlangıcı’ oldular. Zulümsüz şenlik olamaz: İşte, en uzun, en eski insanlık tarihinin öğrettiği bu – cezada bile şenlikli birçok şey var!” (Nietzsche, 2015a: 82-83).

Bir hayvan kadar vahşi olmak, doğal olmak demektir. “Yüksek kültür dediğimiz hemen her şey gaddarlığın - tinselleştirilmesine<sup>5</sup> ve derinleştirilmesine dayanır – budur benim ilkem; o vahşi hayvan hiç de öldürülmüş değildir, yaşıyor, gelişiyor, yalnızca – tanrılaştı.” (Nietzsche, 2013: 158). Soylu insan merhamet etmez. Tıpkı doğadaki bir hayvan gibi içgüdüleri ona ne söylüyorsa onu yapar. Onun rehberi yoktur. O ne yapıyorsa iyi odur, o ne yapmıyorsa kötü odur. O, kendisinin rehberidir. Toplumdan uzaktır. Kendini seçkin, güçlü, cesur, yürekli, yüce, güzel, haklı, üstün hisseder. Acı nedir, üzüntü nedir bilmez. Onun için sadece yaşamı ve kendini sevmeye vardır. Bencildir. Başkasının acılarıyla ilgilenmez. Kendisinin acı duyması için de bir sebep yoktur. Yaptıklarına iyi ya da kötü demez. Eylemlerine isim vermez. Çünkü buna gerek duymaz. Bunu yapmak, eylemi ve erdemi isimlendirmek, insanı sürüden biri yapar. (Nietzsche, 2013: 41). Sadece kendini düşünür, kendini daha güçlü kılar ve bunun devam etmesi için mücadele eder. Onun için yaşam tıpkı istekleri gibi sürekli değişmelidir. O hep farklı şeyler ister ve hep istediğini alır. Sürekli kendini değiştirir, değiştikçe güçlenir, güçlendikçe üstünlüğünü arttırır. Erdemini karşılıksız sever. (Nietzsche, 2013: 90).

“...İnsanın kendi gerçekleştirdiği zulümden utanmadığı günlerde, dünyadaki yaşam, karamsarların var olduğu şimdiki dönemden daha eğlenceliydi, insanın insandan utanma duygusu arttıkça, başının üstündeki gökyüzü karardıkça karardı.” (Nietzsche, 2015a: 83).

Yukarıda anlatılanlar hatırlanırsa her insanın içinde hayvanlardan aldığı içgüdüler hâli hazırda zaten bulunmaktadır. Soylu insan da bunları hiçbir engel ile karşılaşmadan dışarı vurabilmektedir. Fakat zayıf insanın karşısında ciddi bir engel vardır. Bu da soylu insandır. Soylu insan, zayıf insanı içgüdüleri için kullanır. Peki zayıf insan içgüdülerini kimin üzerinde kullanacaktır? Hiç kimsenin. Zayıf insan içgüdülerini dışa vuramaz. Zulmedemez, kan dökemez, işkence yapamaz, içinden geldiği gibi eyleyemez. Elde edemez, elinde

<sup>5</sup> Buradaki tinselleştirme, Nietzsche’nin genel olarak kullandığı şekliyle olumsuz değildir. Bu tinselleştirme, insanın bunu yaşamının bir parçası, yaşamının olmazsa olmazı hâline getirmesidir.

tutamaz, fethedemez, mücadele edemez, etse de mutlak mağlubiyet alır. Yaralanır, yenilir, sürülür, öldürülür. Soylu insanın şenliklerinde köle olarak kullanılır, kurban edilir.

Daha açık örneklerle anlatılırsa: soylu insan avcıdır, zayıf insan avdır. Soylu insan mutlak üstündür, zayıf insan mutlak aşağı. Tehlikede olan, yüreği korkuyla dolan, kaçmayı öğrenmek zorunda olan, yenilmeye alışık olan zayıf insandır. Zayıf insan, soyluya hiçbir tehlike yaratamaz, o daima risk içinde olandır. Dolayısıyla buna çare arar. Kendi istediği gibi yaşayamayıp dışarıdan müdahalelerle eylemini şekillendiren zayıf insan, içgüdülerle yaşamıyor demektir. Yani, soylu insanın davranışları kendi istediği gibi ve keyfîyen, zayıf insanın davranışları mecburi ve belirlenmiştir.

Üzerinde durulması gereken noktalardan biri zayıf insanın da soylu insan ile aynı içgüdülere sahip olmasıdır. Bu durum hangi çağda yaşarsa yaşasın her insan için geçerlidir. Tüm insanlar, tüm hayvanlar gibi belli içgüdülere sahiptir. Fark şurada başlar: zayıf insan bu içgüdüleri dışa vuramadığından bastırmak zorunda kalır. Böylece zayıf insan bir anlamda avlanamayan bir vahşi hayvana benzetilebilir. Dışa vurulamayan içgüdüler zayıf insanın içinde biriktikçe birikir. Her zaman dışarı çıkmayı bekler fakat bir türlü uygun bir zaman bulamaz. Sonucunda da iki durum oluşur: kara vicdan ve hınç duygusu. Kara vicdan, zayıf insanın öğrenilmiş çaresizliğidir. Artık denemez. Sürekli kaybetmiştir ve mücadele etmeyi bırakmıştır. Yaşamdan tat alacağı günlerin hayalini kurmaktan vazgeçmiş, dünyaya ve yaşama dair umutları kaybolmuştur. Zaten sonuç bellidir ve bir an önce bu sonucun gerçekleşmesini bekler. Bu yüzden zayıf insan ölüme meyilli hâle gelir. Bir an önce ölümü düşler ve acısının son bulmasını ister.

“Dış düşmanlardan ve dirençlerden yoksun insan, zorla törelerin ezici darlığının ve düzenliliğinin mengenesine sıkıştı; sabırsızca, parçalanmış, izlenmiş, kemirilmiş, ürkütölmüş, hırpalanmış, ‘evcilleştirilmeye’ çalışıldıkça kafesinin çubuklarına vura vura kendini yaralayan, vahşiliğe duyduğu sıla özlemiyle kendini yiyip bitirmiş bu mahrum hayvan, kendini bir işkence odasına, belirsiz ve tehlikeli vahşiliğe dönüştüren varlık, - bu zavallı, bu özlem dolu, bu umutsuz mahkûm, ‘kara vicdanın’ yaratıcısı oluverdi. Böylece insanın bugüne dek şifa bulamadığı en büyük, en korkunç hastalık başladı, insanın, insana, kendisine, acı çektirmesi: Hayvansı geçmişinden zorla koparılmasının bir sonucu, sanki yepyeni bir çevreye ve var olma koşullarına bir sıçrayıp düşme, şimdiye dek, kuvvetinin, sevincinin korkunç çirkinliğinin dayandığı eski içgüdülere karşı bir savaş ilanı.” (Nietzsche, 2015a: 100-101).

Hınç duygusu, zayıf insanın engel olamadığı bir intikam hissinin tüm vücudunu sarmasıdır. Hınç ile intikam karıştırılmamalıdır. İntikam, yapılane karşılık vermek, daha azıyla, aynısıyla ya da misliyle cevap vermektir. Fakat zayıf insanın buna gücü yetmez.

Hınç ise, intikam duygusunun yerini koruması, kaybolmamasıdır. İntikamın içsel, içe atılan hâlidir. Zayıf insan hem kavuşamadığı ölümün hasretiyle hem de soylu insan tarafından ezilmişliğin öfkesiyle hınç duygusunu arttırdıkça artırır. Bu bir trajediye gider. Zayıf insan yol ayrımındadır fakat iki yol da çıkmaz sokaktır. Kara vicdanlı durumuyla hem vazgeçmiş ve ölümü beklemektedir fakat ölememektedir hem de hınç duygusuyla hep bir karşılık verebilme fırsatı aramaktadır ve bu fırsatı bulamamaktadır. Yani ölüm günü de, intikam günü de bir türlü gelmemektedir. Artık yaşam, içinden çıkılmaz bir hâl alır ve zayıf insan bu acınası durumuna bir çare aramaya başlar.

Bu noktada Nietzsche felsefesine dair bir hatırlatma yapmak gerekir. Nietzsche, en başta yukarıda da değinildiği gibi yaşamın kendi hâlinin bir anlamsızlık, değersizlik durumu olduğunu söylemektedir. Yaşam kendinde bir anlama sahip değildir fakat insanlar yaşama bir anlam yüklerler. Yani hayatın bir anlamı yoktur fakat hayat, anlamın yaratıldığı yerdir. Peki bu anlam neye göre, nasıl yaratılır? Cevap nettir: insan nasılsa yaşamı da öyle kurar. Soylu insan yaşamdan çok memnundur ve yaşamı sürekli tekrar etse, sonsuza uzansa bundan hiçbir şikâyeti olmayacaktır. Yaşamda acı dolu şeyler elbette yaşanır fakat soylu insan kendi gücüyle bunların üstesinden geldikçe daha da güçlenir. Çünkü öldürmeyen şey güçlendirir. (Nietzsche, 2018: 4). “Zayıfları öldüren zehir, güçlüleri güçlendirir – güçlüler zehir demezler ona.” (Nietzsche, 2017e: 40). Fakat zayıf insan acı dolu şeylerin ve zorlukların üstesinden gelemediği için yaşamı sevmez ve ölümü ister. Tekrar bir hayat yaşamak zorunda kalırsa, aynı dünyada yine zayıf olarak yaşamak istemez. İşte bu durum soyluya ve zayıfa göre değişir. Bu, Nietzsche felsefesindeki bengi dönüş kavramının en kolay anlaşılabilir durumu. “Her şey yeni baştan, her şey ebedi, her şey birbirine bağlı, dolanmış ve tutkun, ah, öyleyse siz sevdiniz dünyayı.” (Nietzsche, 2013: 292).

Soylu insan ve zayıf insan üzerine tarafsız bir bakış açısıyla inceleme yapan Nietzsche, bu noktadan sonra kendini bir tarafa atar ve savaşa dâhil olur. Daha önce de söylendiği gibi Nietzsche’nin tarafı doğal olandan yanadır. Doğal olan da içgüdüleriyle yaşayan soylu, güçlü insandır.

“Dünyanın vahşi ve bakir yerlerinde efendi olmayı, öncelikle kendimin efendisi olmayı denemek için göç etmeliyim; köleliğin hiçbir izine rastlamayana kadar yer değiştirmeliyim; macera ve savaştan kaçmayıp en kötü rastlantılarda ölüme hazır olmalıyım: Yeter ki bu alçak kölelik, bu bozulmuşluk, zehirlilik ve komploculuk olmasın!’ İşte doğru görüş budur.” (Nietzsche, 2017d: 160).

Özellikle antik dönemlerde toplumlar soylu ve zayıf insanlardan oluşur. Bir toplumda her zaman zayıf insanlar çoğunluktadır. Zaten Nietzsche'ye göre çoğunluğun olduğu yerde soyluluk olmaz. (Nietzsche, 2019c: 58-59). "Pazar yerinden ve şöhretten uzakta oluşur bütün büyük şeyler." (Nietzsche, 2013: 55). Soylular azınlık olmasına rağmen –ki bu soyluluğun da gereğidir- zayıflara hükmetmeyi başarırlar. Çünkü hep söylendiği gibi doğal olan budur ve en azından antik dönemde işler yolundadır. "...İyi ve yüce olana, yani antik erdeme de ne kadar dönmek istense de dönülemez artık." (Nietzsche, 2019a: 9).

Soylu insanın nasıl istiyorsa öyle eylediği söylenmişti. Dolayısıyla Nietzsche'ye göre soylu insan için iyi kendisidir, kötü kendisi gibi olmayandır. Yani üstün, ayrıcalıklı, cesur, soylu, güçlü, sert, vahşi, doğal olan iyidir. Aşağı, sıradan, bayağı, ayaktakımına ve topluma ait şeyler, zayıf, narin, zararsız, uysal, yapay şeyler kötüdür.

"İyi yargısı, iyiliğin gösterildiği yerden kaynaklanmıyor! Üstüne üstlük, iyi olanlar, kendi başlarına iyiydi, yani, soylu, güçlü, yüksek konumlu, yüksek ruhluydular; kendilerini öyle duyuyorlar ve öyle ortaya koyuyorlardı; eylemleri iyi, yani, birinci sınıftı; tüm alçak ruhlu, bayağı ve köylü olanın zıddına." (Nietzsche, 2015a: 41).

### 2.3.1 Soylu İnsanın Ahlâkı ve Etimolojik Kökeni

Nietzsche etimolojik bir incelemeyle soylu insanın neye iyi dediğine bakar. İyi kelimesi daima soylu, asilzade, ruhça yüksek, ruhça ayrıcalıklı anlamlarına dönüşmüştür. (Nietzsche, 2015a: 43). Kötü kelimesi bayağı, köylülük, alçak gibi kelimelerle aynı anlamda kullanılmıştır. (Nietzsche, 2015a: 43). Bu birçok dil için geçerlidir. Almanca ve Yunanca da buna dâhildir.

"Örneğin kendilerine doğrucular diyorlar; bu her şeyden önce Yunan soyluluğu, sözcüğü de Magaralı şair Theognis. Bunun için kullanılan sözcük *esthlos*, gerçek olan, gerçeğe sahip olan, etkili, hakiki anlamlarına geliyor. Öyleyse, öznel bir dönüşümle, doğrucu olarak hakikat oluyor: Bu kavramsal dönüşümde soyluluğun sloganı ve parolası oluyor; tümüyle soylu anlamını alıyor; sıradan insanın yalancılığına karşıt olarak." (Nietzsche, 2015a: 44).

Latince de durum aynıdır. *Molus* (Kötü [Çev. İnam, A.]) kelimesi kara derili sıradan insanı göstermekte, bir anlamda siyah saçlı insanı aşağılamaktadır. (Nietzsche, 2015a: 45). Galliler de dâhi aynı şey görülür. "Sonuç olarak, iyi, soylu, saf kökeninde sarı saçlı anlamlarına geliyor, kara, kara saçlı, yerli ahalinin zıddına. ...Kavgacı, bozuşan, farklı düşünen (*duo*), savaşçı bir insan olarak *bonus*: Eski Roma'da iyiliği neyin oluşturduğu görülüyor." (Nietzsche, 2015a: 45).

Tüm bu etimolojik araştırmaları daha anlaşılır bir şekilde özetlemek gerekirse: Antik dönemlerde soylu insanlar hem içgüdüsel davranışlarını hem de fiziki özelliklerini oldukça benimseyip bunları iyi olarak kabul ederler. Bunların zıttı olan şeyleri ise kötü kabul ederler. Kendilerini sever ve yüceltir, kendi gibi olmayanları sevmez ve aşağılarlar. Dolayısıyla bu yaşam biçimleri dillerini bile etkilemiştir. Burada en önemli noktalardan biri şudur ki soylu insanlar kendi iyilerini kendileri belirlerler. Yani önceden de söylendiği gibi onların ölçütü kendileridir. Onlar, kendilerini rehber edinir. İyiyi aynada görür, kendilerini sever, yaşamla barışık ve şikâyet edecek hiçbir şeyleri yoktur. İyi ve kötünün ahlâkın iki temel kavramı olduğu da hatırlanırsa işte tüm bunlar soylu insanların ahlâkıdır.

### 2.3.2. Zayıf İnsanın Ahlâkı

Zayıf insanların ahlâkı nedir ve nasıl oluşur? Nietzsche'ye göre zayıf insanlar kendi iyi ve kötülerini kendileri belirleyemez. Soylu insanlarla aralarındaki en temel fark budur. Çünkü soylu insanlar etken iken zayıf insanlar edilgendir. Onlar belirlenir. Onların iyi ve kötülerini de dışarıdan belirlenir. “Var olması için köle ahlâkının, hep karşı dış dünyaya, fizyoloji açısından bakıldığında, genellikle eyleme geçmesi için dış uyarıcıya gereksinimi olmuş – eylemi temelde tepkiden kaynaklanmış.” (Nietzsche, 2015a: 51). Bu ne demektir? Soylu insanlar, zayıf insanlar için bir ahlâk mı oluştururlar? Hayır. Soylu insanların karşısında ezilen zayıf insanlar için ilk belirlenen şey kötü kavramıdır. Kötü, hayatları boyunca onları aşağılayan, süren, öldüren, kanlarını döken soylu insanlardan başkası olamaz. Zayıf insanlar, soylu insanlara dair ne varsa onları kötü olarak adlandırırlar. Güçlü, ayrıcalıklı, soylu, saf, güzel, içgüdüsel olan ne varsa kötü olmalıdır. Çünkü bu şeyler zayıf insanlara hep kötülük getirmiştir. İyi ne olacaktır? İyi de kendileridir ve kendileriyle eşit olan diğer zayıflardır. “Bunun zıddına, hınç duygusuna sahip bir insanın düşündüğü anlamda bir düşman tasarlayın – işte, tam da onun eylemleri, yaratması: Şeytani olanı, Şeytani bir düşman düşünür ve bu aslında, onun temel kavramıdır, artık bundan o, bir kopya, bir örnek tasarlar, iyiyi – tam kendisini!” (Nietzsche, 2015a: 54).

Zayıf insanların içinde olduğu zor durum onları aklî eylemlere iter. Çünkü içgüdüleri kullanılabilir olmaktan çıkmıştır. Hiçbir fayda veremediği gibi zarardan da koruyamaz. Bu yüzden zayıf insanlar, onları mücadeleye iten güç içgüdüleri nedeniyle bir çare aramaya başlar. Zayıf insanlar içgüdülerini dışa vuramayan, gösteremeyen insanlar değil midir? O halde güç içgüdüleri de nereden çıkar? Güç içgüdüleri de bir içgüdüdür. Ama en temel içgüdüler asla bastırılamayan içgüdülerdir. Canlıların içinden yok edilemezler. İnsanlar en

derin içgüdülere sahip değilmiş, onları yok etmiş gibi görünebilirler fakat iş aslında öyle değildir.

Dikkat edilirse ilk kez “göründüğü gibi olmama” durumuyla karşılaşılır. Yani doğa dışı ilk şey görünür. Elbette kara vicdan da doğa dışıdır ve hiçbir hayvan yaşamdan vazgeçip ölmek istemez fakat kara vicdan, ezilmişlik hissinin güdüselleşmiş olarak yaşanmasıdır ve bu “samimi” bir şeydir. Ne zaman aklî bir eylem devreye girer, orada doğa dışı başlar. İşte bu noktada zayıf insanlar bastıramadıkları güç içgüdüleri ile Nietzscheci bir ağızla söylenirse ilk “hain” planlarını yapmaya başlarlar.

Bir tarafta yüce bir güç, diğer tarafta zayıflık varsa ve bunlar mücadele içindelerse, bu mücadelenin sonu nasıl bitecektir? Elbette güçlülerin mutlak galibiyeti ile. Peki zayıfın, bir güç mücadelesi içinde galip gelebilmesinin şartı ne olabilir? Bir ayaklanma mı? Direnme ve kazanma mı? Kendini daha güçlü kılıp güçlüye üstün gelme mi? Bunlar tam da Nietzsche’nin isteyeceği şeyler olmasına rağmen zayıf insan bunu yapamaz. Zaten bu yüzden doğa mücadelesinde zayıf düşmüştür. Bu da doğal bir süreçtir ve bir sorun yoktur. O hâlde Nietzsche için sorun nedir? Neden zayıf insanlara bu denli öfkelenmiştir?

Zayıf insanlar ayaklanmazlar. Daha önce denemiş ve yaptıklarının sonucunu acı bir şekilde tatmışlardır. Direnme konusunda zaten başarılı değillerdir. Hatta artık direnmeme durumu olan kara vicdanlı insanlara bile dönüşmüşlerdir. Kazanma ihtimalleri ise hiçbir zaman olmamıştır. Kazanmak nedir bilmemişlerdir. Geriye ne kalır? Bu noktada zayıf insanlar güçsüz fakat sinsî şekilde zehirlemek zorundadır. Mücadele edemedikleri bir düşmanı, mücadele etmeyecek –ya da edemeyecek- hâle getirmeleri gerekir. Kendileri savaşmadıklarından, düşmanlarını da savaşamayacak duruma sokmalarıdır. Daha basitçe söylersek, zayıf insanlar, soylu insanlar kadar güçlü olamadıklarından, soylu insanların güçlerini azaltır. Böylece eşit şartlarda mücadele edilecektir. Fakat zayıfların sinsiliği burada bitmez. Çünkü hâlâ kaybetmekten korkarlar. Bu yüzden güçlüleri mücadele etmekten vazgeçirmeleri gerekir ki neredeyse hiçbir kayıp verilmeden kendileri üstün gelebilsin. Bunun yolu da kendilerini değil güçlüleri değiştirmek, bozmaktan geçer.

“Günümüz Avrupalısının vicdanını araştıran, binlerce ahlâki kıvrım ve kuytunun içinden hep aynı buyruğu, sürü-korkaklığı buyruğunu çekip çıkaracaktır: ‘günün birinde artık korkacak bir şey olmamasını istiyoruz!’ Günü birinde – oraya gitme istemine ve oraya giden yola günümüzde Avrupa’nın her yerinde ‘ilerleme’ deniliyor.” (Nietzsche, 2017c: 116).

### 2.3.3. Nietzsche'nin Zayıf İnsan Ahlâkına Eleştirileri

Bu bölüme dek anlatılanlar aracılığıyla ahlâka dair Nietzscheci bakış sağlanmaya çalışılmıştır. Asıl hâliyle duygusal bir seslenme olarak da nitelendirilebilecek Nietzsche'nin ahlâk üzerine düşünceleri, ahlâkın bir yaşam sistemi olduğunu açık şekilde işaret etmektedir. Daha açık şekilde toparlamak gerekirse: Nietzsche, insanların kendilerine göre iyi ve kötüyü belirlediğini, dünyayı da yine kendilerine göre anlamlandırdıklarını saptar. Böylelikle iki farklı insan tipi görür. Bunlar, işlenen iki tip olan soylu ve zayıf insan tipidir. Bu insanlar için kendilerinden kaynaklananlar iyi, dışarıdan gelenler kötüdür. Bu kısmı örneklerle pekiştirmelidir. İlk fiziksel özellikler olarak ele alınırsa: sarı saçlı insanların çoğunlukta olduğu bir toplumda sarı saçlı olmayanların kötü ile bağdaştırılması çok olasıdır. Aynı şekilde kas gücüyle öne çıkan insanların çoğunlukta olduğu bir toplumda yine fiziksel olarak zayıflar aşağı görülebilir. İnsan hakları ve eşitlik gibi günümüz kavramlarının henüz antik dönemde kabul görmediğini de düşünürsek, daha şiddet ve acımasızlık dolu bir dünyada bu şekilde ayrımcılıklar çok daha yoğunluktadır. Nietzsche çok sık anmasa da zorbalık kavramı ile de anlatılmak istenen anlaşılabilir. Fiziksel ya da zihinsel olarak daha şanslı –Nietzsche bunu şans olarak görmeyecektir- ya da diğer deyimle bu konuda emek vermiş bir kimsenin, o niteliklere sahip olmayana hayatı çekilmez hâle getirmesi, zayıf olan taraf için kötüdür. Genel olarak bu tür eylemleri günümüzde çirkin ve etik dışı bulmamızın sebebi de insan hakları ve eşitlik gibi kavramlarla daha içli dışlı olmamızdır. Bu kavramlar ve bu ahlâki bakış, başta aklî olsalar da nesiller boyu devam eden bir süreçte artık duygusallaştırdığımız, içselleştirdiğimiz durumlar olurlar. “Kötülük gören biri” dediğinde zorbalığa, şiddete, ayrımcılığa ve benzeri şeylere maruz kalmış birini hayal edebiliriz. Nietzsche için soru şudur: maruz kalınan eylemin kötü olduğu nereden çıkar? Bunu yine biz isimlendiririz. Sanki mutlak bir kötülük varmış gibi, iyi-kötü nedir belirlenmiş ve biz bir ölçüte bakarak bunlara kötülük diyormuşuz gibi kesin bir tavırla ezilenin yanında oluruz. Nietzsche ise bu tavrı, kendisinin kötülüğe maruz kalmasından korkup başkasının kötülük görmesine de üzülme olarak görür. Yani bizim, ezilenin yanında olma tavrımız, yarın bir gün ezilen biz olduğumuzda bize de yardım eden, üzülen, koruyan insanların çıkmasını beklememizdir. Ve böylece biz başkasına kötülük yapmayacağız. Çünkü hep dediği gibi “kötülük eden, kötülük bulur.” Benzer bir cümle de İsa'ya atfedilir: kılıçla yaşayan, kılıçla ölür. (Matta, 26:52). Nietzsche'ye göre böyle düşünen insan zayıftır. Çünkü bu, başkasını korumak, düşünmek, umursamak değil bizzat bencilliktir. Nietzsche için bencillik iyidir fakat bencil olmasına rağmen buna bencillik diyemeyen insan zayıftır. Başkasının

kötülük görmesine üzölmek, çok derinlerde aslında insanın kötölük görmeme isteğidir. Bunun farkında olmayan zayıflar buna merhamet der.

Ettiğini bulma, yapılanın karşılığını görme, nasıl davranılırsa aynı şekilde davranılması düşüncesi aşına olunan bir düşünce tarzıdır. Çoğu ahlâk ve dinde kendine yer bulur. Çoğunlukça bilinen dinler arasında da en eskiye dayandırılan Hinduizm'deki “*karma*” düşüncesi de buna benzetilebilir. Bu konu daha sonra özel olarak Hinduizm ele alınırken incelenecektir. Hinduizmin yanı sıra Sami dinleri arasında da olumlu ya da olumsuz anlamlara sahip kısas kavramı yine buradan kaynaklanıyor görünür. Hatta öyle ki bir öteki dünya inancının da geç ama kalıcı bir adalet istemiyle yine bu temel düşünce tarzından çıktığını söylemek için bir engel görünmemektedir.

Nietzsche, yapılanın karşılığını görme düşüncesinin alışverişten kaynaklandığını düşünür. (Nietzsche, 2015a: 86). Ticaretin, alışverişin, değer biçmenin insanı çok uğraştırdığını düşünen Nietzsche, her şeyin bir karşılığı olduğu düşüncesinin de böylelikle zihinlere girdiğini savunur.

“Her şeyin bir fiyatı vardır; her şeyin fiyatı ödenmelidir – adaletin en eski ve en çocuksu ahlâki silahına, yeryüzündeki tüm iyi yürekliliğin, tüm haklılığın, tüm iyi niyetin, tüm nesnelliğin başlangıcına. Adalet bu ilk basamağında, birbirleriyle karşılıklı iyi ilişkide bulunan yaklaşık olarak eşit güçler arasında, takas aracılığıyla bir anlaşmaya ulaşmak için – ve gücü daha az olanların kendi aralarında takas yapabilmelerini zorlamak için – iyi niyetlidir.” (Nietzsche, 2015a: 86-87).

Alışverişlerden kaynaklanan ve zayıf insanların arasındaki eşitlik ile de zayıfların buna cesaret edebildiğı bir adalet düşüncesi ortaya çıkar. Bunlar, Nietzsche'ye göre adaletin ilk temelleridir. Böylelikle, kendi gibi olanlar ile yaşayan zayıf insanın, eşitlikten başka, bir diğör ikinci kavramı adalet, onun ikinci bir silahı olur. Fakat şuan için soylu insan ile zayıf insan arasındaki uçurum aynı şekilde yerini korumaktadır. Şu ana kadar aslında bir değişimden de söz edilemez. Sadece zayıf insan, zaten mevcut olan durumları isimlendirmeye başlar.<sup>6</sup> Soylu insan hâlâ güdüsel eylemleriyle dilediğince yaşar, zayıf insan ise soylu karşısındaki mağlubiyetini yaşamaya devam eder. Fakat kendi korunaklı alanı olan kendi gibi zayıflar arasında da bir düzen oturmaya başlamıştır.

---

<sup>6</sup> Bir hatırlatma: tekrar söylenirse, eylem ve erdemleri isimlendirmek topluluğa özgüdür. Soylunun buna ihtiyacı yoktur. Bkz: (Nietzsche, 2013: 41).

Ticaret ile ilgilenen, kendi açığını maddi kazanç ile kapamaya çalışarak yaşam içinde bir güç kazanmayı deneyen zayıf insan, kendi ruhsal dünyasında ise kara vicdanlı durumunu sürdürür. Böylece daha içine kapanık fakat bir o kadar da aklî bir varlığa dönüşür. Israrla ve tekrar tekrar söylendiği gibi güdülerini dışarı yansıtamayan, kendi içinde yaşayan zayıf insan, eylemsiz kaldığında eylemlerinin hayalini aklı sayesinde kurar ve aklî çözümler arar. İşte eşitlik ve adalet gibi kavramların ortaya çıkışı da bu farkındalıktır. Elbette bu kavramların zayıfın güçlüye karşı mücadelesinde, pratikte bir faydası yoktur. Fakat bu ilerde değişecektir.

Nietzsche açısından bakıldığında, ahlâkın ya da dinin tarihinin güçlünün tarafından okunması, onun düşünceleriyle çok uyuşmaz. Çünkü ona göre toplumsal değişimler zayıflardan kaynaklanır. Nietzsche bu yüzden tarihte önemli görülen toplumsal olaylara -örneğin Fransız Devrimi- “köle ayaklanması” gibi isimler verir. (Nietzsche, 2017c: 47). Şu net olarak anlaşılmış olmalıdır: Soylu insan kendi kendini daha güçlü kılar, kendi içinde değişim hâlinededir, kendini sürekli değiştirir, hep yeni şeyler ister, istediğini elde edince başka şeyler ister, sürekli daha üstün olana ulaşmaya çalıştıkça daha üstün olur. Zor, acı dolu ya da yüksek şeylerin peşinden koşmak onu daha üstün ve sert bir insan hâline getirir. Bu, Nietzsche’nin istediği tarzda bir süreklilik hâlidir. “Yaşamın ta kendisi benim için gelişmenin içgüdü, sürekliliğin, kuvvetlerin birikmesinin, kudretin içgüdü...” (Nietzsche, 2017a: 12). “En asil olandır yalnızca, bütünüyle sert olan.” (Nietzsche, 2018: 112). Fakat soylu insan toplumsal değişimler yapmaz. Çünkü soyluluk bireyler üzerindendir. Soylu insanın kendisi için yaşadığı aktarılmıştı. Elbette soyağacını, atalarını önemser. Fakat hanedanlarda ihanetlerin, kardeş cinayetlerinin, üstünlük savaşlarının baş sebebi de soylu insanın güç güdüsüne bir anlamda âşık olmasıdır. Soylu insanın en önemli farklılığı, bu güdüye tam da olması gerektiği gibi kendini kaptırmasıdır. Bundan dolayı ne ya da kim olursa olsun önüne çıkan her engeli aşar. Yani bir anlamda güç deliliği vardır. Bunların hiçbirinin Nietzsche için sorun olmadığı da tekrar hatırlanmalıdır. Doğal olan ve doğada olan budur.

Toplumsal değişimler zayıf insanlar üzerinden okunmalıdır çünkü durumdan rahatsız olan insan tipi zayıf insandır. Güçlü insan, her geçen gün daha da güçlenmekteyken, zayıf insan ya yerinde saymakta ya da daha da zayıflamaktadır. Bir çare arayışında olduğu daha önce de söylenen zayıf insanın değişim yapma, bir şeyleri değiştirme çabası, tarihte bir takım olaylara neden olmuştur. Bu yüzden, çok nadir görülen şeyler hariç –Rönesans gibi-

Nietzsche, toplumsal olayları zayıfların bir kabahati olarak görür. (Nietzsche, 2017a: 40). Örneğin zayıfların ahlâki ya da dinsel devrimi ile haklarının karşılığını alamadığını düşünen ve bir düzeni yıkıp yerine yenisini getirmeyi hedefleyen işçi sınıfının mücadelesi aynıdır ve tüm bunlar doğa karşıtı, aşağı, zayıfların kabahatidir. (Cevizci, 2017: 959). Çünkü düzene dair toplumsal değişimler bir rahatsızlıktan, bir şeyden rahatsız olmaktan kaynaklanır. Yani ortada bir şikâyet etme durumu vardır. Soylu insanın yaptığı bireysel değişim rahatsız olmaktan kaynaklanmaz. Onun değişimi kendisinden memnun olmakla birlikte daha iyisini elde etme arzusundan kaynaklanır. Zayıf insanın toplumsal değişimi ise mevcut durumdan duyulan rahatsızlıktan kaçınma amacıyladır. Nietzsche şikâyet etmenin zayıflıktan kaynaklandığını, kişinin yeterince güçlü olduğu bir durumda şikâyet etmek yerine o engeli zaten aşmış olacağını düşünür.

“Şikâyetçi olmak hiçbir durumda işe yaramaz: zayıflıktan kaynaklanır. Kişinin kendini kötü hissedişinin suçunu, başkalarına ya da kendi kendisine yüklemesinin – birincisini sosyalistler, ikincisini de örneğin Hristiyanlar yapıyor – aslında hiçbir farkı yoktur.” (Nietzsche, 2018: 80).

#### **2.3.4. Zayıf Ahlâkının Sistematikleşmesi**

Zayıf insanlar arasında oluşan temel kavramlar olan adalet, eşitlik gibi kavramlar yasa ve hak gibi kavramları da beraberinde getirir. İlk bunlar sadece birbirleriyle eşit konumda olan zayıf insanlar arasında geçerlidir. Durumun bu aşamasında soylu – zayıf arasındaki uçurum korunmaktadır. Zayıf insanın kendini bir diğer zayıftan koruma niyetiyle icat ettiği kavramlar, zamanla toplumsal sistemlere ve sonucunda da ahlâka dönüşür.

Daha aklî bir varlığa dönüşen, “içten pazarlıklı” hâle gelen, her ne kadar dışarı yansıtmaya da asırlardır uğradığı ezilmişliğe karşı içindeki hınç duygusunun patlama noktasına geldiği zayıf insan, artık yavaş yavaş birlik olmalıdır. Bir anlamda bir “kıyamet savaşı” hazırlığı vardır. Fakat önce, tıpkı en büyük düşmanına saldırmadan önce kendi içlerindeki ayrılıkları halletmesi gereken bir kavim gibi, kendi sorunlarını halletmelilerdir. Zayıf insanların ilk hedefi hayatta kalmaktır. Çünkü başarısız olduğu konu budur. Bunun için de her şeye başvurabilir. Nietzsche, zayıf insanın bu tutumunu bir kara böceğe benzetir.

“Biz zayıflar, zayıfız bir kez; yeterince güçlü olmadığımız şeyler için, bir şey yapmamamız iyidir”; oysa bu sert bir olgudur, en düşük düzeyde bir kurnazlık, böceklerde bile bulunan (büyük tehlikeler karşısında ölü taklidiyle ‘çok az şey’ yapan), güçsüzlüğün kalpazanlığı ve kendini aldatması sayesinde, sessiz, sonuna razı, vazgeçme erdemi kılıfına bürünür, sanki zayıfın zayıflığıymış gibi.” (Nietzsche, 2015a: 60).

Nietzsche'nin bu cümlelerinde en dikkat edilmesi gereken kelimeler şunlardır: “vazgeçme erdemi kılığına bürünür”. Kılığa bürünmek, aslında görüldüğü gibi olmamak, maske takmak... Aynı yakıştırmalar *Zerdüşt Böyle Diyordu* kitabında da karşımıza çıkar: “Gerçek, kendi suratlarınızdan daha iyi maske takamazdınız, ey bugünün insanları! Kim tanıyabilirdi ki sizi!” (Nietzsche, 2013: 112). Bu konu yukarıda da işlendiği gibi doğal olanın tersi, aklî davranıştır. Maske takmak, insanın doğal görüntüsünün önüne bir yapaylık eklemek, bir kostüm içinde rol yapmak da yine insanın doğal davranışları yerine aklî bir kimliğe bürünmesi, ona göre eylemesidir. Bu aşamada artık zayıf insan, o eski ezilmişliğinden kurtulmak için tehlikeli oyununu sahnelemeye başlamıştır.

Eşitlik, adalet, hak, hukuk, yasa, ceza... Nietzsche'ye göre zaten hiçbir kavramın doğada kendi başına anlamlı olmadığı söylenmişti. Genellikle iki insanın içinde bulunduğu durumları gerektiren bu kavramların icat edilen şeyler oldukları ve toplumsal oldukları da düşünüldüğünde doğadışı oldukları sonucuna kolayca ulaşılır. Sıradaki soru bu kavramları kimin icat ettiği. Nietzsche düşüncesinde bu gibi sorulara kolayca cevap verebilmek için bir kalıp soru çoğu zaman iş görür: “Kimin ihtiyacı vardı?” Örneğin kendini kısıtlamaya kimin ihtiyacı vardı? Sabretmeye, ses etmemeye, dayanmaya, içine atmaya, kavramlar üretmeye, isim koymaya, gerçekleştiremediği için ötelemeye kimin ihtiyacı vardı? Hayatta kalabilmek için başkasının yardımına, zarar görmemek için toplumsal bir düzene ve hukuk sistemine, kendisine zarar vereni kendisinden uzaklaştıracak hukuki otoriteye kimin ihtiyacı vardı? Nietzsche felsefesinde ihtiyaç kavramı da çoğu zaman zayıf insana götürür.

Hangi meslek, yaş, cinsiyet, etnik kimlikten olursa olsun soylu – zayıf ikileminde zayıf sınıfına düşenler birbirleriyle eşit konumdadır. Genel ayrım soylu – zayıf olarak ayrılrsa da ayrılan sınıflar kendi içlerinde sonsuz teklikte olabilirler. Örneğin soyluların hepsi tek tek, farklı yaşamlar yaşar. Zayıflar da böyle olabilir. Kimi aklen daha üstün, kimi fiziken daha üstün olabilir. Fakat soylu karşısında tüm zayıflar aynı derecede zayıftır. Nietzsche için burada durum çok nettir. Zayıfın zayıfa şiddeti ve zorbalığı, zayıf için ikinci dalgadır. Zaten katlanılmaz olan yaşamın, kendisi gibi olan zayıftan gelen zulümle iki kat acı dolu hâle gelmesidir. Bu yüzden zayıf insanlar birbirlerinden çekinmeleri sonucu zihinsel bir anlaşmaya hayali bir imza atarlar: toplum sözleşmesi.

“Tarih öncesi dönemlerin ölçütüyle bakıldığında (bu tarih öncesi dönem zaten bütün çağlarda bulunur ya da yeniden ortaya çıkabilir): Toplulukla bireyleri arasındaki ilişki, tıpkı borçluyla alacaklı arasındaki şu temel ilişki gibidir. Bir toplulukta yaşanılır; bu, toplulukta yaşamamanın kazançlı yanlarının tadı çıkarılır (ama ne de kazançtır ya! Bugün zaman zaman küçümsüyoruz onu), ihtimam içinde, huzurlu, güvenli, dışarıdakilerden,

‘huzursuzluklardan’ gelecek belli kötü davranışlardan ve zararlardan korkmaksızın yaşanır...” (Nietzsche, 2015a: 87).

Böylece zayıf insan kendini güvenceye almıştır. Bir zarar görecekt olursa, zarar verecek olan, zarar görmekten korkup iki kez düşünecektir. Üstelik artık toplum da zarar göreni koruyacaktır. Zayıf insan artık tek değil toplumun parçası hâline gelir. O, bir bütünü parçası, bütünü oluşturan sürü üyesi, çoğunluğa ait olan olmuştur. Kendi tekilliğini, biricikliğini kaybetmiştir ama soylu insan tarafından yok edileceğine, en azından hayatta kalabilme şansına sahiptir. Henüz asıl düşmanı soylu insana karşı bir ilaç değildir belki, fakat diğer zayıflardan gelecek zarardan şimdilik korunuyor gibi görünür.

Zayıf insanlar arasında sağlanan eşitlik, her zayıfın hayatta kalma, zarar görmeme gibi talepleri böylelikle “haklara” dönüşmüştür. Bir zayıf, diğer zayıfa zarar verdiğinde, toplum bir bütün olarak zarar veren tarafa saldırır, dışlar. Çünkü birçok zayıf, tek zayıftan üstündür. Bu üstünlük fark edildiğinde de zayıf insanlar erk olabilmeyi tatmışlardır. Bu cezalandırma sistemini yazılı olmayan kurallar hâline getirir, zamanla da yasalar hâline getirirler.

“Topluluk, bireyi davranışı sonucu kişi ya da topluluğa verdiği zararı telafi etmeye zorlayabilir, sözde davranışının sonucu olarak onun yüzünden tanrısal bulutların ve fırtınaların cemaatin üzerinde toplandığını öne sürerek kişiden intikam da alabilir, - ama topluluk kişinin suçunu öncelikle kendi suçu olarak duyumsar ve onun cezasından kendisini sorumlu tutar.” (Nietzsche, 2017d: 21).

Kişinin işlediği suç tüm toplumu ilgilendirir hâle gelir. Toplum bir suç işlerse de her tek kişi suçlu olur. Bu yüzden sürekli kontrollü bir bütünlük vardır. Kimse bütünlüğü bozacak aykırılıklar yapmamalıdır. Hiç kimse bir başkasının canına, malına kastetmeyecektir. Cinayet, hırsızlık, yalan söylemek, zorla alıkoymak gibi şeyler temel yasaklar hâline gelir. Çünkü zayıf insan en çok bunlardan korkar. Bu noktada Eski Ahit’in on emrinden toplumsal olanları da akla gelebilir: Anne babaya hürmet et, öldürme, zina etme, çalma, komşuna yalan şahitlik yapma, komşunun mallarına ya da akrabalarına göz dikme. (Mısır’dan Çıkış: 20).

Zayıf insan mecburi durumundan eşitliği yaratmış, eşitliği yasaya bağlamış, yasa dışı davranışları cezalandırmış, buna da adalet demiştir. Nietzsche, tüm bu kavramların ortaya çıkış sürecini ele aldıktan sonra birçok eserinde aslında tüm bu sistemin çürük temeller üzerinde olduğunu savunur. Çünkü zayıfın adalet sistemi doğa dışıdır. Tüm bu yapılanlar ile, zayıf insan erdemleri kendi tekeline alır ve iyiyi belirlemeye çalışır. Bu yapılanlar doğal olana ihanettir.

“Bize benzemeyenlerin hepsinden intikam alacağız, hakaret edeceğiz’- böyle anlaşılır zehirli örümcekler-yürekli. ‘Ve eşitlik iradesi’- erdemin adı bu olacak bundan sonra; ve kudretli olan her şeye haykıracağız!”...Bütün sızlanmalarından kin yansır, bütün övgülerinde gazez vardır; yargıç olmaksızın mutluluktur onlarca. Ama ben size şu öğüdü veririm, dostlarım: içlerinde ceza vermek güdüsü kuvvetli olanların hiçbirine güvenmeyin! ...Zira doğruluk bana şöyle der. ‘İnsanlar eşit değildirler.’” (Nietzsche, 2013: 95-96).

Zayıf insanın bu sistemiyle “zayıf insanlar arasında” ahlâk kurulmuştur. Fakat bu hâlâ soylu insanı etkileyen bir durum değil, zayıf insanlar arasındaki bir süreçtir. Bu yüzden henüz birinci aşamada, minimal bir güvenlik sağlar. Bir anlamda zayıf insan önce kendi evini güvenli kılmıştır. Bundan sonraki hedef ise dışarıyı güvenli kılmaktır. Artık sıra en büyük düşmana gelmiştir: soylu insan.

Soylu insanla kıyamet savaşı verilmeden önce zayıf insan ahlâk sistemini güçlendirir ve bu sisteme bir süre sonra kendi de inanmaya başlar. Söylenmek istenen şudur: Nietzsche’ye göre zayıf insanlar bu sistemi icat ettiklerini unutup sanki doğal olan buymuş gibi, yüce bir sistemmiş gibi bağlanırlar. Zayıf insan açısından bunu anlamak kolaydır çünkü en büyük özlem duyulan şeyi, hayatta kalma garantisini, güvenliği, acı çekmemeyi sağlar. Üstelik toplumun bir kısmını erk hâline getirdiğinden de çok faydalıdır. Soylu insana karşı olmasa da “kötü kalpli” zayıflara karşı derde çare olmuştur. Tüm bu sebeplerle bu sistem, zayıflar arasında çok sevilir ve kutsalmış gibi sahiplenilir.

### 2.3.5. Zayıf İnsanın Ahlâkının Dinselleşmesi

Zayıf insanların sürekli içine attığı ve gerçekleştiremediği içgüdüler, içlerinde yeni bir kişi daha oluştururlar. Nietzsche buna ruh der. “Dışarıya boşaltılamayan tüm içgüdüler, içe döner – buna insanın içselleştirilmesi diyorum: İşte bu insan, sonraları ‘ruh’ denilen şeyi ilk geliştiren varlıktır.” (Nietzsche, 2015a: 100). Zayıf insanın kendisi içinde başka biri olması, bir ikilik yaratır. Görünenin arkasında başka bir gerçek olması durumu, zayıf insanın tüm zihin dünyasını da etkileyecektir. Kendisi görüldüğü gibi değildir. O hâlde dünya da görüldüğü kadar olmayabilir. İşte bu noktada zayıf insanın dinsel yolculuğu da başlar.

Nietzsche, *Putların Alacakaranlığı* kitabında bir soru sorar: “İnsan yalnızca tanrının bir hatası mı? Yoksa tanrı yalnızca bir hatası mı insanın?” (Nietzsche, 2018: 4). Bu önemli soru onun başka kitaplarda da değindiği bir konudur ve *Deccal*’de Hristiyanlık ile ilgili eleştirilerini sunarken Hristiyanlığın bu soruya nasıl cevap verdiğini söyler: “Yaşlı Tanrı, ölümcül bir korkuya kapılıverdi. İnsanın kendisi, onun en büyük hatasıydı; kendisine bir

rakip yaratmıştı.” (Nietzsche, 2017a: 63). Bu cevap, Nietzscheci bir tanrı eleştirisi gibi ele alınıyor olsa da aslında Nietzsche’nin cevabı değildir. Eski Ahit temelli Yahudi-Hristiyan düşüncesinin, insanın ilk kez bilgiye ulaştığı yasak ağaca el uzatması olayı, insanın bilme isteği ile tanrının bir rakibi hâline gelmesiyle alâkalıdır. Dolayısıyla tanrı, kendisine bir rakip yarattığını düşünebilir. İnsan, burada tanrının bir rakibi hâline gelir. Çünkü bilen bir varlığın karşısında bilmek isteyen başka bir varlık daha meydana gelmiştir. Peki bu cevap neden Nietzscheci değildir? Çünkü Nietzsche’ye göre insanı tanrı yaratmamıştır. Tanrı yoktur. Şaşırtıcı bir şekilde cevap bu kadar basittir. İnsanı yaratacak bir tanrı yoktur. Fakat dikkatli düşünüldüğünde insanı yaratacak bir tanrıyı insan yaratabilir. İşte bu, Nietzscheci düşünceyle uyuşabilir. Daha anlaşılır bir ifadeyle, insan, tanrı kavramını yaratandır. Sonrasında o tanrı kavramının, insanları yaratan kudretli bir tanrı olduğunu düşünmek, dinsel bir tanrının var olduğunu göstermez. Sadece tanrı kavramını yaratanların hayal gücünün yüksek olduğunu gösterir.

“Bizi ayıran şey ne tarihte, ne doğada, ne de doğanın ardında Tanrıyı bulabilmemizdir- Tanrı olarak ululanan şeyi ‘Tanrısız’ görmeyip onu acınası, saçma, zararlı görmemiz; yalnızca bir hata olarak değil, aynı zamanda yaşama karşı işlenen bir suç olarak görmemiz... Biz Tanrının Tanrı olduğunu yadsıyoruz...” (Nietzsche, 2017a: 61).

Zayıf insanın içine attıklarıyla oluşturduğu kişiliği (yani ruhu) gerçek bir varlık olarak kabul etmesi, onun en büyük korkusu olan ölüm karşısında da ilacı olur. Çünkü zayıf insan, kaybettikleri nedeniyle ölümü iyi bilir. Kara vicdanlı olmayan zayıflar ölümden kaçmak istediklerinden içlerinde ruh dedikleri varlığı ölümsüz kabul ederler ve asıl benliklerinin o olduğunu düşünürler. Böylece bedenleri ölse de ruhları onların asıl varlıkları olduğundan yaşam başka bir dünyada devam edebilecektir. Bu yüzden de ruh ölümsüz olmalıdır. Peki ölümsüz bir ruh ne işe yarar? Zayıf insan için çeşitli cevaplar vardır: bunlardan bazıları ruhun tekrar bedenleşip farklı bir hayat yaşayabileceğini, bazıları da öte bir diyarda ruh olarak yaşayabileceğini düşünür. Bu görüşler tarihteki dinlerde kendilerine yer de bulmuşlardır. Tekrar bedenleşme düşüncesi doğu dinlerinde çokça vardır. Bazılarında her ne kadar kurtulmak istenen bir şey olsa da temel düşünce tekrar bedenleşme üzerine kuruludur. Yani bir ruh vardır, beden çürüse de benlik korunur. Bu ruh, ya öte bir diyarda yaşar ya da başka bir bedenle dünyaya döner ve başka bir hayat yaşar.

“Uygarlığın en başlarında insan, rüyasında ikinci bir gerçek dünyayı tanıdığını sanıyordu; işte tüm metafiziğin kökeni budur. Rüya olmasaydı dünyanın bölünmesi için bir neden bulunamazdı. Ruh ve beden ayrılması da rüyanın en eski kavranışıyla bağlantılıdır, ruh görünüşlü bir beden kabulü, yani tüm ruhlar inancının ve

olasılıkla tanrı inancının da kökeni bununla bağlantılıdır. ‘Ölü yaşamını sürdürüyor; çünkü yaşayanlara rüyada görünüyor’: böyle çıkarım yapıldı vaktiyle, binlerce yıl boyunca.” (Nietzsche, 2019b: 5).

Peki zayıf insan bu dünyada yaşadıklarının intikamını nasıl alacaktır? Zayıf insan bu aşamada kendisinden de, soyludan da güçlü bir varlık hayal eder. Böylece tanrı devreye girer. Çalışmanın bir bölümünde Nietzsche ile ilgili konularda sorulması gereken bir sorudan bahsedilmişti. Bu soru “kimin ihtiyacı var?” sorusu idi. Dışarıya yansıtamadığı içgüdülerini içselleştirip biriktirmeye, bunların kendisinin asıl hâli olduğunu düşünmeye, bu dünyadan memnun olmadığı için başka bir dünya düşünmeye, bedeninden mutlu olmadığı için başka bir bedenle tekrar dünyaya gelip yeni bir hayat yaşamak istemeye, bir tanrının kendisini kurtaracağına, tanrının soylu insanlardan intikam alacağına ve onları ateşler içinde yakacağına inanmaya kimin ihtiyacı vardır? Cevap aynıdır: zayıf insanın.

Böylece dinsel kavramlar da zayıf insanın günlük yaşamına dâhil olur. Soylu insandan kaçınma amacıyla oluşturulan, kendini koruma, yaşama devam edebilme, hayatta kalma gibi temel şeylerden çıkarak oluşturulan toplumsal sistem önce yasalara, sonra benimsenen ahlâk sistemine, nihayetinde ise bu dünyada hiçbir karşılığı bulunmayan dinsel sisteme dönüşmüştür. İşte, Nietzsche adı anıldığında nihilizm kavramının kullanılması gereken yer burasıdır. Nietzsche, genel düşüncenin aksine nihilist değil gibi gözükmektedir. Nihilist olan, bir hiçlikten kurtuluş yaratan, olmayan bir ruha, olmayan bir tanrıya, olmayan bir dünyaya inanan zayıf insanlardır. “Doğal olarak kimse ‘hiçlik’ demez buna: Biri ‘ahiret’ der, diğeri ‘Tanrı’, biri ‘hakiki yaşam’, diğeri Nirvana, günahattan kurtuluş, kutsanmışlık...” (Nietzsche, 2017a: 13). “Güç istencinin eksik olduğu yerde çöküş vardır: Savım, insanlığın en yüce değerlerinde bu istencin eksik olduğudur – çöküş değerlerinin ve nihilistik değerlerin en kutsal isimler altında hüküm sürdüğüdür.” (Nietzsche, 2017a: 12). “Nihilist ve Hristiyan: Bunlar uyaklı ve yalnızca uyaklı da değil.” (Nietzsche, 2017a: 83).

Zayıf insanlar arasında zamanla yerleşik hâle gelen sistem, bir ahlâk sistemidir. Bu ahlâk sistemi, zayıf insanın soyluya karşı mücadelesinde bir silah olacak, tüm bu süreç ahlâki devrim ile taçlanacaktır. Ahlâki devrimden kasıt Hristiyanlık olsa da zayıf insanın ahlâktaki devrimini her dine uygulamak ve dinlerin ne şekilde toplumların kimlikleri olduklarını göstermek mümkündür. Fakat bu aşamaya geçmeden Nietzsche’de dinin, dinsel olandan farklı şekilde ele alınması gerektiği düşüncesi bu noktada hatırlanmalıdır. Ahlâk ve din aynı denecek kadar benzerlerse zayıfın tanrısı, peygamberi, kitabı nerededir? Tüm

anlatılanlarda dinsel ya da îmani bir yan olmamasına rağmen, kurulan bu ahlâk sisteminin aslında bir din sistemi olduğu neye göre söylenebilir?

## 2.4. Nietzsche’de Din Kavramı

Alışıldık olduğu gibi bir dinin oluşma şartları arasında tanrı arandığında, felsefe olarak ortaya çıkıp sonradan dinleşmiş bazı doğu dinleri din olarak kabul edilmeyecek midir? Tanrısı ya da peygamberi ya da her ikisini barındırmayan dinler olabileceği gibi kutsal kitabı bulunmayan, yazıyı dinsel olarak kabul etmeyen –örneğin Budizm- gibi dinler de vardır. Şöyle bir akıl yürütmeye gidilebilir: tüm îmani konular kenara bırakılırsa; yaşadığı kültürün tüm ahlâk normlarını kendi hayatında benimsemiş ve uygulamış, bunların dışına da çıkamayan fakat hiçbir dine inanmadığını söyleyen insanın bir dini yok mudur? O insanın yaşadığı kültürdeki yaygın davranışlar incelendiğinde ve belirlendiğinde, ortaya toplumsal davranış örnekleri çıkacaktır. O insanların iyi ya da kötü dedikleri şeyler kendilerinden önce belirlenmiş bir yapı tarafından onlara verilir. İşte böylece bir ahlâk – din ortaya çıkmıştır. Aslında konu bundan ibarettir. Nietzsche’nin bu konudaki görüşlerine şöyle bir soru ile karşı çıkılması da olasıdır: ahlâki ve dini olan birbirinden farklı değil midir? Ve şöyle cevaplanabilir: ahlâklardan dinler oluşabildiği gibi, dinler aracılığıyla gelen değişimlerden yeni ahlâklar da inşa edilebilir. Etik konularda hiçbir yargı belirtmeseler de, örneğin sadece hazcılık üzerine bir din, kişinin yaşamını etkilediğinde, ortaya tanrı – tanrılar, dinler çıkar.

Nietzsche’nin bahse konu olan düşüncelerini daha da basitleştirmek, sonraki bölümlerde işlenecek konuları daha anlaşılır kılacaktır. Bir insan Tolstoy’un tüm kitaplarını okuyup onun fikirlerinden etkilendiğinde, yaşamını Tolstoycu bir çizgide yaşadığında, Tolstoy bir tanrı, kitapları da kutsal kitap olur. Burada meselenin Tolstoy ile hiçbir ilgisi yoktur. Yine aynı şekilde zihin dünyasında, hiç yaşamamış bir insanı düşünen, bir karakter yaratan ve onu şekillendiren, sonra ise yaşamını ona göre şekillendiren bir insanın tanrısı, yarattığı o karakter olur. Tüm ahlâki düşüncelerini anne babasından alan bir insanın tanrısı anne babasıdır. Yine farklı bir örnek olarak, asla vazgeçilemeyen bir ahlâki norm, o insanın tanrısıdır.

Her şeye bu kadar kolay şekilde tanrı demek nasıl bu kadar kolay olabilir? Konu din olduğunda bakışlar çoğunlukla daha zor değiştirilir. Fakat burada tek tek dinler yerine din kavramının kendisinden bahsedilmektedir. Bir insana, kavrama, coğrafyaya, maddeye,

bayrağa, davranışa, kitaba, devlete eleştirel bir bakış olmaksızın kendini teslim etmek, Nietzsche'ye göre insanı dindar, o şeyi de tanrı ya da din yapar.

“Bakın, nasıl tatlılıkla çekiyor kendine devlet bu gereksizleri: Nasıl yalamadan yutuyor onları ve çiğneyip geviş getiriyor! ‘Yeryüzünde benden büyük bir şey yoktur: düzenleyen parmağım ben Tanrının’- böyle kükrer o canavar. Ve yalnız uzun kulaklılarla kısa görüşlüler değildir diz çökenler! ...Evet, sizi bile bulup çıkarır o, siz eski Tanrıyı yenenleri! Yorgun düştünüz siz savaştan, yorgunluğunuz şimdi yeni puta yarıyor!” (Nietzsche, 2013: 53).

Görüldüğü üzere burada îmani bir konu yoktur. Doğüstü bir tanrı, peygamber, gaip gelen vahiy, hakikati veren bir kutsal kitap gibi şeyler bulunmaz. Fakat devlet de insanlar tarafından tanrı yerine konabilir. İşte anlatılmak istenen budur. İçinde yaşadığımız kültürün, ülkenin, siyasi sistemin bizi etkilemediğini söylemek ya da bu etkileşimden kaçmak oldukça zordur. Hatta belki de biz bu sistemlere göre şekillenmekteyizdir. O hâlde neden bir ülke, dil, ırk, bayrak, atalar, saygı duyulan kavramlar, geçmişte yaşanan büyük tarihsel olaylar bir din olamasın? Bu açıdan bakıldığında Nietzsche'nin dini ele alış yöntemine yaklaşılmış olur. Nietzsche'nin ele aldığı din, dinsel değildir. Tanrısı, kitabı, peygamberi yoktur. Çünkü zaten Nietzsche'ye göre tanrı, din (genelde anlaşılan anlamıyla), peygamber, kutsal kitap yoktur. Bu kavramların gerçek olmadığını söyleyen biri için örneğin Hristiyanlığın tanrısının önemi nedir? Olmayan bir tanrının nasıl bir tanrı olduğuyla, gerçek olmayan bir kitabın anlattığı iman meseleleriyle, peygamber olmayan sıradan bir insanın peygamberlik öğütleriyle ilgilenmez. Çünkü bunlar yoktur, sahtedir.

Nietzsche, söz konusu tanrı olduğunda, tanrıyı, insanların ve toplumun ahlâk ölçütü, bir nevi onları yansıtan aynaları olarak görür. İyiyi ve kötüyü aldıkları ama yine kendilerinin uydurdukları bir kavram... Peygamber ise, ya soyluluğu yayan ve insanlara soylu davranışlar öğütleyen biridir ya da zayıf insanlar arasından çıkan ve düzen karşıtlığı yaparak insanları ayaklanmaya iten biri. Kutsal kitap insanların yazdığı edebi bir üründür fakat yine insanları etkilediği için ne öğütlediği çok önemlidir. Nietzsche'ye göre iki tür din, ahlâk, kutsal kitap<sup>7</sup> olduğu söylenebilir: ilki terbiye eden, ikincisi evcilleştiren. Nietzsche'nin şu cümlelerinden böyle bir ayırım yapmak mümkündür: “Ahlâk denilen şeyin diğer durumunu, belirli bir ırkın ve türün terbiye edilmesi durumunu ele alalım. Bunun en muazzam örneğini, Manu Yasası olarak bir din haline getirilmiş olan Hint ahlâkı vermektedir. ...Yahudi kökenlerinden filizlenen ve anlaşılabilceği gibi bu toprağın ürünü olan Hristiyanlık, her terbiye etme, ırk,

---

<sup>7</sup> Konu bağlamında düşünüldüğünde ahlâk vaaz eden bir kitap da kutsal kitaptır.

ayrıcalık ahlâkının karşı hareketini oluşturur.” (Nietzsche, 2017a: 45-47). Dikkat edilirse “bir din hâline getirilen Hint ahlâkı” sözleri, ahlâk ve din hakkında anlatılmak istenen bağı açıkça ifade etmektedir.

Nietzsche düşüncesinde ahlâkın, kişinin içten gelen isteklerine göre şekillendiğini, soylu ve zayıf insan gibi iki keskin ayrım ile iki farklı ahlâk inşa edildiğini, soylu ahlâkın doğal, zayıf ahlâkın doğal olmadığını, ahlâki ve dinsel kavramları zayıf insanın icat ettiğini, Nietzsche’nin bu icatları doğal görmediği için karşı olduğunu ve bu yüzden bunlara şiddetle karşı çıktığını belirttikten sonra artık ayak basacak sağlam bir zemin kurulmuş sayılabilir. Bu zemin, bundan sonraki betimleme ve yorumlamalarda aynı yolda yürümeyi mümkün kılacaktır.

Nietzsche’ye göre tanrının, dinin, peygamberin, ahlâkın genel hatlarıyla ne ifade ettiği uzunca anlatılsa da bahse konu olan Nietzsche olduğunda kimi alt metinlere, eserlerinde verdiği işaretlere ve üzerinde düşünülmesi gereken ayrıntılara göz atmak da gerekir. Çünkü Nietzsche’de neredeyse hiçbir şey tek yönlü, yoruma yer bırakmayacak düzeyde açık değildir. Nietzsche’nin kasten yaptığı çok muhtemel olan bu ayrıntılar, üzerinde iyi durulur ve iyi yorumlanırsa, onun düşüncelerini anlamaya çok yardımcı olabilir.

Mutlak ateist, mutlak nihilist, varoluşçu, postmodernizmin ilk temsilcisi, kendini peygamber yerine koyan bir çılgın, bir Hristiyan, katı bir dindar, Yahudileri seven, Yahudi karşıtı, Nazist... Tüm bu kavramların tek bir kişiyi işaret etmesi ne derece mümkündür? Nasıl olur da hepsi, farklı kişilerce Nietzsche’ye atfedilir? Bunun sebeplerinden biri Nietzsche’nin kitaplarında çokça birbirinden farklı görüşleri birlikte söylemesidir. Bu ironi, çelişki ya da fikrinin değişmesinden kaynaklanmaz. Bu durumu onun psikolojik durumuna yormak da felsefi olarak belki çizginin dışına çıkmak ve psikolog olmaya soyunmak olacaktır. Nihayetinde, nedir bunun sebebi? Nietzsche’yi hedef alan bir kavramın onu nasıl da es geçtiğini görmek, bu isabetsizlik ile bizi hedefe ulaştırabilir.

## **2.5 Nietzsche’nin “Tanrı Öldü” Cümlesi Üzerine**

Bir mutlak ateist bir tanrıya acıyabilir mi? Reddedilen bir tanrıyı yadsımak nasıl mümkün olabilir? Burada kişi kim ve ne ile meşguldür? Zaten hiç olmayan bir tanrı nasıl ölür? Aklımızın şüphe etmeden söyleyeceği ölmek için yaşamının, var olmanın gerekliliğidir. Nietzsche’nin, tanrının öldüğünü söylediği ünlü cümleleri en çok da onun ateist olmasıyla bağdaştırılsa da aslında iyi bakıldığında ateizmden uzak bir anlam taşır.

Çoğu yorum bu cümleyi Hristiyan tanrısı ile ilişkilendirir, Heidegger ise dinsel görünse de bu cümlelerin batı metafiziği ve Platonizm ile ilgili olduğunu savunur. (Heidegger, 2002: 65). Yüz yılı aşkındır üzerine tartışılan bir cümlelerin kesin olarak ne anlam ifade ettiğini söylemek elbette haddi aşmak olurdu. Fakat bu cümleyi Nietzsche'nin bazı işaretlerinden okuduğumuzda, ölen bu tanrının aslında genel olarak anlaşılan şekliyle dinsel değil Nietzsche'nin anladığı anlamıyla “dinsel” ve ahlâki olduğunu anlamak mümkün olabilir. Yani îmani değil toplumsal bir tanrı; ahlâki amaçla icat edilmiş, yaşamı şekillendiren, zayıfların elinden çıkan, putlaştırılmış bir sistemin adıdır. Tıpkı önceki bölümlerde anlatıldığı gibi bir tanrıdır. Nietzsche'nin incelediği şey “ilahsız bir ilahiliktir.” (Demirhan, 2002: 29). Kimi zaman devlet olur kimi zaman bir ahlâk normu. Nietzsche'nin verdiği işaretlerden biriyle de bu yorum desteklenebilir:

“Son efendisini arar burada: düşman olmayı diler ona ve son tanrısına; zafer için büyük ejderle boğuşmak ister. Ruhun artık efendi ve tanrı diye tanımak istemediği büyük ejder nedir? ‘Yapmalısın’dır bu büyük ejderin adı. Aslanın ruhu ise ‘istiyorum’ der.” (Nietzsche, 2013: 34).

Değerleri sorgulayan ve kendi isteklerini ön plana alan insanın mücadele ettiği en büyük düşman, “büyük ejder”, son tanrının adının “yapmalısın” olması, îmani bir durum değil gibi gözükür. Soylu insan ve zayıf insan anlatısı hatırlandığında yapmalısın emri zayıf insana özgüdür. Soylu insan “istiyorum” diyen taraftan olacakken zayıf insan kendi oluşturduğu ahlâk sistemini dayatır ve bir sürü gibi yaşamaya zorlar. Bundan kurtulmak isteyen biri olduğunda karşılaşacağı en büyük zorluk, ahlâki dayatmalardır. Bu ahlâki dayatmaları anlatırken tanrı ismini kullanan Nietzsche için “tanrı öldü” cümlesinin îmani olduğu ne derece söylenebilir? Söz gelimi, tanrı isminin kullanılmasını keyfilik olarak değerlendirdiğimizde, ölen bir tanrı anlatımının da bu örnekte görülmediğini düşündüğümüzde, bu yorum zayıf görülebilecektir. Bu yüzden sözü tekrar Nietzsche'ye bırakmalıdır: “‘Öldü bütün tanrılar: üstüninsanın yaşamasını istiyoruz artık.’ O büyük öğlede son arzumuz bu olsun!” (Nietzsche, 2013: 77). Peki nedir bu büyük öğle? “Büyük öğle ise, insanın, hayvanla üstüninsan arasındaki yolunun ortasında bulunduğu ve akşam yolunu en büyük umudu olarak kutladığı andır: zira, yeni bir sabahın yoludur bu.” (Nietzsche, 2013: 77). Kimdir hayvan? Zayıf insan: “Henüz insan bile olmamışlardır, bu korkunç kişiler: vaaz etsinler de yüz çevirmeyi hayattan, kendileri güçsünler!” (Nietzsche, 2013: 49). Kimdir insan? Zayıfın ahlâki dayatmalarından kurtulmaya çalışan, sürüden olmayan insan. Şimdi daha açıkça görüldüğü üzere, zayıf insanın ahlâki sisteminden çıkmaya çalışan “insan”, tanrıyı öldüren kişidir. Nietzsche'nin “insan” diye andığı, insan

olmayı ahlâki normları sorgulayarak hak eden kişi, tanrıyı öldürür ve artık üstinsana sıra gelir. Şimdi sorulması gereken soru şudur: Bu kişi, Hristiyan tanrısını öldürerek kutsal bir gücü mü yenmiştir yoksa ahlâki normlardan vazgeçerek kendi iyi ve kötüsünü belirleme yolunda giden, kendi kendisinin tanrısı olmaya aday mı olmuştur? Nietzsche'nin işaretlerinden yola çıkıldığında ikincisine gitmek daha isabetlidir. Tüm bu anlatımlar Nietzsche'nin tanrı, din, ahlâk kavramlarını ne anlamda kullandığını daha da pekiştirmek içindir. Kutsallıktan koparılıp yeryüzüne indirilmiş, insanların yaşamlarını şekillendiren bir kavram olarak ele alındığında din, toplumların bir kimliği olarak da kabul edilebilir.



## ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

### 3. TOPLUM KİMLİĞİ OLARAK DİN

Nietzsche'nin din, ahlâk ve toplum üçgenini sıkıca bağlı görmesi onun yöntemini teolojiden, etikten ve sosyolojiden ayırır. Nietzsche hepsini aynı anda konu edinir fakat yine de hepsinin dışında bir yer seçer. Ahlâk dini doğurur, din ahlâkı yeniden şekillendirir, bunlar da toplumun kimliğini oluşturur. Bu döngüsel ve karşılıklı bir sistemdir. Toplum her nasıl bir toplumsa dini inancını kendine göre şekillendirir, bunları pratiğe döktüğünde de kimliği ortaya çıkar. Bu yüzden Nietzsche'nin düşüncelerinde çok nadir olarak toplumdan soyutlanmış bir tanrı eleştirisi görünür. Onun tanrı eleştirileri her zaman üretilmiş bir tanrıya not verme şeklindedir. Toplum bir din üretir ve Nietzsche bu tanrıya not verir. Bu not verme aynı zamanda topluma da not vermedir. İskandinavların dini başarısından bahsederken İskandinav mitolojisini göz önüne aldığı, Yahudilerin sert ve yüksek bir ulus olduğundan bahsederken Yahudi tanrısını ölçüt yaptığı rahatça söylenebilir. Aynı şekilde neredeyse tüm Hristiyanlık eleştirileri Nietzsche'nin zayıflık, kölelik gibi aşağı gördüğü niteliklerden doğmasından kaynaklanır. Bu da gösterir ki din aslında bir toplum kimliğidir. Bir toplumun dinine bakarak o toplumun günlük yaşamı, değerleri, soyluluğu ya da zayıflığı, cesaret ya da korkaklığı görülebilir.

Nietzsche kutsal kaynak seçimine önem verse de kutsal kaynaklar onun ilk konusu olmamıştır. Nietzsche teolojik bir çabayı gereksiz bulur ve dinleri bir toplum kimliği olarak inceler. Dinleri derinlemesine bilmek ve tanımak onun felsefi çabasına dâhil değildir. Örneğin Budizm'de reenkarnasyon başlıca amaç mıdır yoksa asıl amaç reenkarnasyonun bitmesi midir gibi tartışmalı bir konuda Buddha'ya dair güvenilir kaynaklardan araştırma yapmak, Nietzsche'nin hiçbir zaman "ilk" amacı olmamıştır. Diğer bir örnekle; Hristiyanlık'ta günah çıkarmanın dinsel temelini araştırmaya koyulmamıştır. Nietzsche dinlerin gerçek kimliği ile, doğru söyleyip söylemediği ile, gerçekten bir tanrının var olup olmadığı ile ilgilenmez.

"Nietzsche, Hristiyanlığın ya da herhangi bir dinin metafizik doğruluğuyla ilgilenmez; hiçbir dinin gerçekte doğru olmadığı kanısında olduğu için, bütün dinleri toplumsal sonuçlarına göre değerlendirir." (Russell, 2020: 475).

Nietzsche'nin dinlerle ilgilenmesinin ve çok miktarda yazı kaleme almasının en büyük nedeni dinlerin toplumlara etkisidir. Onun en çok ilgilendiği şey, bir dinin ne emrettiği değil, o emrin insanların yaşamlarını nasıl etkilediğidir. Nietzsche'nin bu etkinliğini, dinleri toplumlar üzerinden tanımak olarak değerlendirmek doğru olmaz. Nietzsche tam tersini yapar: toplumları din üzerinden tanımak. Fakat bu çabasını kutsal kaynaklar konusunda seçici olarak sürdürdüğünü unutmamak gerekir. İncil'in kutsal olup olmadığı ya da İncil'in derin meseleleri Nietzsche'nin meselesi olmasa da Hristiyanlık konusunda ilk gideceği ve en önemli göreceği kaynak İncil'dir. Nietzsche için İncil'in kitabî değeri değil ne dediği önemlidir.

“‘Gelenek’ çelişkilerinden bana ne? Nasıl oldu da azizlerin efsaneleri ‘gelenek’ oldu? Azizlerin öyküleri, literatürde var olan en müphem yazıdır: Başka türlü belgelerin yokluğunda, bunlara bilimsel yöntemler uygulamak, benim için daha başından mahkûmiyettir – salt bilgin avareliği. Beni ilgilendiren, kurtarıcının psikolojik tipi. ...Ne yaptığı, ne söylediği, aslında nasıl öldüğü konusundaki hakikat değil: Tipinin hâlâ tasarımılanabilir ya da geleneksel olup olmadığı sorunudur.” (Nietzsche, 2017a: 37).

Nietzsche düşüncesinde din toplum kimliği olarak görülebilir. Din bir anlamda toplumun aynasıdır. Bir toplum kendi somut dünyasını, toplumsal ilişkilerini, değerlerini, geleneklerini, tarihini, atalarını, günlük yaşamını, planlarını, psikolojik ve fiziksel sağlık durumunu, hayallerini, niyetlerini ve benzeri birçok yaşamsal durumu fikrî dünyasına da taşır ve toplumun kendi iç dinamiklerinden doğan günlük yaşam kurallarını ya da diğer deyişle ahlâki yaşamını tanrı ya da tanrılarına yükler, öğreti hâline getirir.

Din günümüzde her ne kadar metafizik konular ile ilgili görülüp günlük yaşamın dışına atılsa da Nietzsche için bizzat günlük yaşamın göstergesidir. Bir din, toplumun nasıl bir toplum olduğunu ortaya koyar. Toplum ve din arasındaki ayna ilişkisi tek yönlü düşünülmemelidir. Bir dine bakıldığında, dinin içinde doğduğu toplumun özellikleri görülür. Fakat aynı din, toplumun geleceğini de etkileyerek belirleyici olmaya devam eder. Hristiyanlık örneği ele alındığında; Nietzsche'ye göre Hristiyanlık kölelerin ve zayıfların dinidir. Hristiyanlığın emirleri zayıf insanlar tarafından kendileri gibi olanlara verilir ve amaç da güçlenmeyi önlemektir. Böylece Hristiyanlık, ortaya çıktığı toplumun özelliklerini vermekle kalmaz, herhangi bir zamanda ona inanan toplumun özelliklerini de gösterir.

Din, ortaya çıktığı toplumdan başka toplumlara da yayılır ve toplumsal değişimlere neden olur. İçinde olduğu toplumla organik bağlara sahip olan ve bizzat onları yansıtan din ve öğretiler, başka toplumlar için kültüre, tarihe, geleneğe yabancı bulunabilir. Bu

yüzden bir yol ayrımı görülebilir. Ya din reddedilerek etkisiz kılınacaktır ya da kabul edilerek toplum kendini o yabancı dine göre şekillendirecektir. Eğer toplum dini kabullenirse, ona göre şekillenir ve günlük yaşamda kalıcı değişikliklere gidilmesi kaçınılmaz olur.

Bir toplumun savaş pratikleri, ceza hukuku, beslenme şekilleri, bilimsel çabası gibi birçok alan yeni tanıştığı ve inandığı dine göre şekillendiğinden, yeni bir dinin etkisine maruz kalan toplumun en net kimliği dinde açığa çıkar. Hinduizm inancıyla kitlesel olarak vejetaryen olan Hintliler, bedensel zayıflığı ve yoksunluğu ahlâki iyi olarak gören Budist toplumlar, antik dönemin yoğun savaş yıllarında ve Roma gibi yayılmacı bir imparatorluğun gölgesinde teslimiyetçi ve barışçıl özellik gösteren ilk Hristiyanlar buna örnek olarak gösterilebilir. Tüm bunlar toplum ve din arasındaki karşılıklı ilişkiye örnektir. Toplumlar kendi özelliklerinden dinleri yaratsalar da, yaratılan din toplumları etkilemeye ve değiştirmeye devam eder.

Nietzsche'nin düşüncelerinin büyük bir çoğunluğu ahlâk ve din üzerinedir. Bu düşüncelerin teolojik zemin yerine toplumlar üzerindeki etkileri üzerinden yürütüldüğü düşünüldüğünde, bir dine inanan toplumun soylu ya da zayıf bir toplum olduğu dinine göre belirlenecektir. Nietzsche bu yüzden din incelemelerine önem verir. Çünkü kendisinin de içinde yaşadığı ve sıklıkla “çürüme” içinde olmakla suçladığı Avrupa toplumunun bir din nedeniyle bu durumda olduğunu düşünmektedir. Yaşamı onaylama, bedeni sevmeye, dünya ile barış içinde olma, acıyı aşma, içgüdüleri ile davranma, iyi ve kötünün ötesinde olma, insan olmayı aşarak üstinsan olma gibi durumlar zayıf ahlâk ve zayıf dinlerden kaçarak mümkündür.

Nietzsche'ye göre din icat edilmiş değerler bütünüdür. Dolayısıyla üstinsan olma durumu bir dine inanarak mümkün gözükmemektedir. Nietzsche düşüncesinde tanrı, din, ahlâk insanın kendisine değil başkasına ait olduğu sürece, tam anlamıyla bir özgürlükten bahsedilemez. Hatta çoğu durumda bu kavramlar zayıf insanın yani sürü hayvanının boyun eğdiği kavramlardır. Yine de, her ahlâk ve din zayıf insan tarafından icat edilmiş değildir. Bazı din ve ahlâklar soylu insanlara hitap eder, insanlar arası eşitliğe karşı çıkarak bir hiyerarşi belirler, insanı yaşama bağlar, hayatta kalma ve güçlenme gibi içgüdüleri besler ve insanı hep daha üstün kılar. Bu noktada, sırf dinsel sistem ya da ahlâki öğreti oldukları için reddedilmeleri haksızlık olur. Bunun en büyük işareti Nietzsche'nin övdüğü dinler ve öğretilerdir. Söz konusu Manu Yasalar Kitabı çerçevesinde bir Hinduizm ya da Tevrat

kaynaklı ulusal din olan Yahudilik olduğunda, Nietzsche'nin olumsuz eleştirisi dahi barındırmayan incelemeleri ve oldukça destekleyici tutumu, bu din ve öğretilerin her zaman insanlara ve toplumlara zararlı olmadığını hatta faydalı olabileceğini gösterir.

Başlangıçta bir tanrı olduğu, insanlara bir din indirdiği ve toplumların o dine göre yaşamlarını değiştirdiği görüşü, Nietzsche tarafından kabul edilmeyecektir. Çünkü daha önce söylendiği gibi Nietzsche'ye göre din, toplumlar tarafından icat edilir. Yani başlangıçta toplum vardır, toplum kendi yaşamına göre bir tanrı icat eder. Bu yüzden icat edilen o tanrı, toplumun aynasıdır. İskandinavlar demircilikle, madencilikle ilgileniyorlarsa, savaş onların yaşamlarının bir parçasıysa, yaşadıkları yerin çoğu sularla çevrili olduğundan denizcilik ile kopmaz bağları bulunuyorsa İskandinavların tanrısı elbette madencilik, savaş, deniz gibi kavramlar kapsamında icat edilir. Örneğin bir İskandinav tanrısı çölde yaşayan barışçıl bir tüccar gibi davranmayacaktır. Tüm dinler için bu bakış uygulandığında, aslında dinlerin toplumlara ne kadar benzediği görülebilir.

Söz konusu bu bakış dâhilinde bir noktaya dikkat çekmek gerekir. Her toplum din icat etmez. Dinler bazen komşu toplumdan ya da uzaktaki bir toplumdan alınabilir. Bazen olduğu gibi bazen de değiştirilerek kopyalanır. Daha gelişmiş bir toplum din icat ettiğinde, nispeten zayıf bir toplum, bu dine maruz kalabilir, bu dine zorlanabilir, bu dinden etkilenip kendi kültürüne uygulayabilir. Bu durum Nietzsche için ideal durum değildir. Çünkü Nietzsche'ye göre bir toplum bir dine inanacaksa, kendi dinini yaratması yeğdir. Başka toplumdan alınan din, başkasına aittir. İnsanların kendi doğalarının yansıması değildir. Bir nevi başkasının yükünü taşımak, başkasına ait olanla yaşamaktır. Bu da şu demektir: Kendi hayatını yaşamamak, başkasının hayatından doğanı sahiplenmek.

Nietzsche'nin bu düşüncelerine şu tarz bir itiraz yükselebilir: Diyelim ki tüm dinler icat edilmiş kurallar bütünüdür, peki insanların yaşamlarını etkiledikleri gerçeği ne olacak? Toplamların kendi yaşamlarından esinlenerek icat ettikleri dinler belki hemen belki de asırlar sonra elbette yeni nesillere bir yaşam şekli verecek, onların yaşamlarını etkileyecektir. Yani toplumların şekillendirdiği din, bir süre sonra insanları şekillendirecektir. Nietzsche bu görüşe karşı çıkmaz. Onun için yine değişen bir şey yoktur. Eğer bir din toplumun kendisine göre şekil alıyorsa, sonraları o din toplumu şekillendirdiğinde zaten bir fark olmayacaktır. Örneğin ahlâk, ezeli ebedi değildir, gaipten gelmez. Ahlâk denilen kurallar toplumlar tarafından ortaya konur. Bu bilinçli yapılmasa da, organik olsa da sonuç olarak kaynağı doğaüstü değildir. Düşünüldüğünde, yine o ahlâk

sonraları toplumu şekillendirir, yeni üyelerin yaşamlarını belirler. Fakat zaten toplum ile o ahlâk arasında organik bir bağ olduğundan, toplumun yeni üyeleri atalarının ahlâkını devam ettireceklerdir. Sözgelimi İskandinavların icat ettiği din ya da ahlâk, daha sonraki nesli etkilediğinde yine İskandinav özelliklerine sahip nesilleri kendi kültürüne yakınlaştırır. Burada karşılıklı bir ilişki vardır. Bu aşamada yine bir itirazda bulunulabilir: Nietzsche her insanın kendi ahlâkını icat etmesini, kendi yaşamını kendisinin belirlemesini, kendi değerlerini kendisinin koymasını istemez mi? Evet, Nietzsche her insanın kendi yolunu kendisinin çizmesini ister. Fakat burada din, ahlâk gibi toplumsal kavramlar vardır. Toplumun ya da toplumsal kavramların olduğu yerde kendi değerlerini yaratabilen “üstinsanlar” genellikle yoktur. Gerçekten kendisi olmak isteyen insan toplumdan uzaklaşmalı, yalnızlığına kaçmalıdır. “Ey yüksek insanlar, şunu öğrenin benden: pazar yerinde kimse inanmaz yüksek insanlara. ...Ey yüksek insanlar, uzaklaşınız pazar yerinden!” (Nietzsche, 203: 259). Konu ahlâk ya din olduğunda aslında bir “kötünün iyisi” durumu vardır. Toplumdan kaçabilen, kendi değerlerini yaratabilen bir insandan söz edilemiyorsa en azından kötünün iyisi olarak kendi değerlerini belirlemiş toplumları, kendi ahlâkını ve dinini kendi icat etmiş, kendisi gibi bir tanrıya inanan toplumları yeğler. Bu gibi toplumlar, insan doğasına ters tanrı ya da din icat eden toplumlardan çok daha iyidir. Gelineen noktada Nietzsche’den bahsederken “... yapılamıyorsa bir tanrıya inanmakta sorun yoktur.” gibi bir durum ortaya çıkar. Nietzsche’nin bir tanrıya inanmaya çağırdığını söylemek doğru olmaz. Fakat Nietzsche’nin koşulsuz şartsız her tanrıdan kaçmayı öğütlediğini söylemek de onun yazdıklarıyla zaman zaman ters düşebilir. “Raks etmesini bilen bir Tanrı’ya ancak inanırdım ben.” (Nietzsche, 2013: 46). Nietzsche’nin bazı kitaplarında tanrılara olan övgüler elbette dinsel bir tanrıya çağrı değildir. Burada da Nietzsche’nin bir tanrıya inanmak istediğini anlamak doğru olmaz. Tekrar etmek gerekirse Nietzsche tüm tanrıların icatlar olduğunu, mutlak varlık olarak öne sürülen tüm tanrıların toplumların uydurmaları olduğunu düşünür. “Ah, kardeşlerim, benim yarattığım bu Tanrı, insan eseriymiş, insan çılgınlığıydı, bütün tanrılar gibi!” (Nietzsche, 2013: 37). Bu noktada Nietzsche açıkça ateisttir. Dikkat çekilmek istenen nokta şudur: Her tanrı dinsel değildir, dinsel bile olsa bir tanrının nasıl bir tanrı olduğu da çok önemlidir. Yani herhangi bir ateist ile dindar bir Hindu karşılaştırıldığında Nietzsche’nin koşulsuz şartsız ateist insanı yeğleyeceğini söylemek doğru değildir. Aksine tersini düşündüren birçok işaret vardır.

“Ölümler ülkesinde, ve geçmişin gölgelerinde bir ırgat olmayı yeğ tutarım ben! –Ölümler ülkesindekiler bile daha toplu daha dolgundurlar sizden! Şu, evet, içimi acıyla dolduran şu ki, ne çıplakken katlanabiliyorum size, ne de giyinmişken, ey bugünün insanları! ...Şöyle dersiniz çünkü siz: ‘Baştan aşağı gerçeğiz biz, hem de inançsız ve

boş inançsız.’ Böyle kurumlanır, göğüs kabartırsınız – ah, göğsünüz olmadığı halde! ...Kısırsınız siz: onun için inancınız yok. Ama yaratması gerekenin, gelecekte haber veren rüyaları, yıldız belirtileri vardı daima, -ve inanmaya inanırdı!-“ (Nietzsche, 2013: 113).

Nietzsche’nin daha birçok örnek verilebilecek bu türden düşünceleri din ve ahlâkı reddetmenin her şeyi başarmak olmadığını gösterir. Bir dinin tanrısını, bir ahlâk normunu, bir geleneği reddetmek kişiyi daha üstün bir insan yapmaz. Öncelikle tanrıların sınırı yoktur. Önceki bölümlerde de işlendiği gibi birçok şey tanrı olabilir. Aynı şekilde, tüm otoritelerin reddinden sonra hiçliğin ortasında kalakalmak da iyi bir şey değildir. Çünkü orada yaratma yoktur. İnsan için oluş değil duraksama varsa orada yaşam yoktur, ölüm vardır. Oysa Nietzsche, bilme ya da yaratma çabasını hiçliğe saplanıp kalmaktan daha değerli görür. Bu yüzden nihilizme gömülmüş bir ateizm yerine canlılıkla, oluşla ve güç içgüdüleri ile hep daha yukarıyı, güçlenmeyi, sağlamlaşmayı, zenginleşmeyi isteyen bir dindarlık yeğdir. Tüm bunlardan hareketle de görülebilir ki ahlâk ya da din sahibi olmak, tanrıya inanıp inanmamak en önemli konu değildir. En önemli konu: nasıl bir tanrıya inanıldığı, nasıl bir dinin yaşandığı, nasıl bir ahlâka uyulduğudur. Evet, inanılmasa, uyulmasa daha iyidir; fakat uyuluyorsa da en azından belli şartlara sahip dinler ve ahlâklara uymak toplumlar için daha iyidir. Bu din ve ahlâklar da toplumların kimlikleridir.

Nietzsche’ye göre tüm dinler geçmiş toplumların uydurmalarıdır. “Bütün dinler eski, gelişmemiş bir insanlığın zeka ürünü olma özelliğini sergiler, -hepsi gerçeği söyleme yükümlülüğünü şaşılacak derecede hafife alır.” (Nietzsche, 2017d: 74). Asıl önemli olan bu uydurmaların niye üretildiği, ne amaçla yalan söylendiğidir. (Nietzsche, 2017a: 75-80). Bu nedenle, en başta söylenen şey anlamını bulur: Nietzsche teolog değil din eleştirmenidir. Dinleri önüne koyar, bunların ortaya çıkış koşullarını ve kimler tarafından icat edildiklerini, icat edenlerin düşüncelerinin altında yatan nedenleri bir psikolog gibi irdeler. Savları da onun din felsefesi olarak adlandırdığımız görüşleridir. Bu görüşler tıpkı ahlâk alanında yaptıkları gibidir. Soylu insan ve zayıf insanın ahlâk aşamalarının bu çalışmada konu edilmesinin sebebi de din aşamalarında konunun daha iyi anlaşılmasına yardımcı olmasıdır. Süreç aynı şekilde işler; dinler yine ikiye ayrılır: soylu insanların elinden çıkan dinler, zayıf insanların elinden çıkan dinler. Bu ikiliğe yine çeşitli isimler vermek mümkündür: doğal, efendi, üstün, soylu, güçlü, sağlıklı dinler – *dekadans*, köle, aşağı, zayıf, hasta dinler.

Söz konusu olan toplum olduğunda Nietzsche'ye göre yine iki tür toplum vardır: sağlıklı toplum ve hasta toplum. Ahlâk ve din konusundaki ayrım ne ise toplumda da ayrım aynıdır. Nietzsche'ye göre sağlıklı bir toplum doğadaki düzeni takip edendir. Nasıl ki doğada eşitlik yoksa sağlıklı toplumda da eşitlik yoktur. İnsanların arasında çoğu zaman değişemeyecek, kesin sınırlarla çizilmiş üstün ve aşağı olma durumları vardır. Yani Nietzsche, kast sistemine sahip toplumların sağlıklı toplumlar olduklarını düşünür.

“Kast düzeni, bu en yüce, bu en egemen yasa, yalnızca birinci sınıf bir doğal yasanın, bir doğal düzenin onaylanmasıdır, onun üzerinde ne öznel karar, ne ‘modern düşünce’ herhangi bir varlık gösterebilir. Her sağlıklı toplumda, karşılıklı olarak birbirlerini belirleyen ve her birinin kendine özgü sağlık koşulları, kendine özgü çalışma alanı, kendine özgü ustalık ve yetkinlik duygusu olan üç ayrılmış fizyolojik tip vardır. Bir sınıfa düşünsel açıdan ağırlıklı olanları, diğerine kas ve sinir gücüne sahip olanları, üçüncüsüne de ne ilki, ne de diğeri gibi olup olmadığı seçilemeyen ve yalnızca ortalama bir hâl gösterenleri yerleştiren Manu<sup>8</sup> değil, doğadır.” (Nietzsche, 2017a: 78).

Sağlıklı bir toplumda zihinsel olarak güçlü olanlar, kas ve sinir sistemi olarak güçlü olanlar ve bunlara sahip olmayanlar olarak üç sınıf vardır. Nietzsche'ye göre üstünlük sıralaması da bu şekildedir. Fakat tıpkı Platon'un devletinde halkın gerekliliği ve yadsınamayışı gibi Nietzsche'nin bahsettiği sağlıklı toplumda da en aşağı sınıf az da olsa öneme sahiptir. Çünkü kast sistemi bir piramittir ve en geniş kitle tüm dünya tarihinde olduğu gibi halktan, ayaktakımından, aşağı olanlardan oluşur. Bu sistem onlar sayesinde devam eder. (Nietzsche, 2017a: 79).

Nietzsche'nin üstünden, güçlüden, sağlıklıdan, soyludan, seçkinden yana olan tavrı ahlâk, din, politika, toplumsal yaşam ve diğer her konuda devam eder. Nietzsche bunları kendi görüşleri olarak sunmaktan ziyade bunların doğadaki düzen olduğunun altını sıklıkla çizer. Yani Nietzsche bir ayna görevi görmek ister. Nietzsche için doğadakine gitmek üstün ve iyi olandır. Nietzsche'nin iyisi doğadadır. Bir devleti yönetmek istendiğinde bile doğada aynı türde olan hayvanlar arasındaki yaşam sistemine bakılabilir.

Nietzsche'nin dinleri ve toplumları ikiye ayırdığı söylenmişti. En bilinen dinleri doğalcı bakış ile inceleyen Nietzsche, doğalcı bakışa en yakın olan ve soylu insanlar tarafından icat edildiğini düşündüğü dinleri överken zayıf insanların ellerinden çıktığını düşündüğü dinleri ise yerer. Bu yerme bazen o kadar ileri gider ki lanetlemeye kadar varır. Tek tek dinlere geçmeden önce Nietzsche'nin bu eleştirilerinin derecelerini belirtmek

---

<sup>8</sup> Hinduizm'in en önemli kutsal kitaplarından Manu Yasalar Kitabı'nda vahyi veren, kanun koyan kişi.

gerekebilir. Nietzsche'nin bazı toplumları dinlerinden dolayı övdüğü, bazılarını ise yediği birçok eser vardır. Fakat bu övme ve yerme aynı derecede değildir. Doğallık ne derece fazla ise, insana dair yapaylık ne kadar az ise Nietzsche o dini o kadar över, kutsal kitabını beğendiğini söyler. Bir din doğallıktan ne kadar uzaklaşırsa da o kadar kötüler. Fakat bazı dinlere dair kötüleme dereceleri vardır. Örneğin bir toplumun zayıflığından doğan ve özünde zayıflık bulunan, inananlarının da zayıf edimler içerisinde olduğu bir din, Nietzsche için *dekadans* bir din olarak kalır; uzak durulmalı ve bulaşıp hasta etmesine izin verilmemelidir. Bir de bundan daha tehlikeli olan, yine zayıflıktan doğan, özünde zayıflık bulunan, inananlarını gittikçe zayıflaştıran fakat fırsat bulunduğu güçlenmeye de fırsat tanıyan, inananlarının yeterli sayıya ulaştıklarında da yüzlerindeki maskeleri fırlatıp attıkları ve melek iken şeytana dönüştükleri durumlar vardır ki böyle dinler Nietzsche'ye göre zehirli tuzaklardır. Bunlar tarihi yanlış bir yöne götürmüş, insanlığın başına gelmiş en kötü şeylerdir.

### 3.1. Hinduizm

Hinduizm, Nietzsche'nin incelediği en eski dindir. Günümüzde bilinen toplumların çoğunun (Avrupalılar, Ruslar, Hindular, Latinler gibi farklı toplumlar da dâhil) ataları olduğu düşünülen Aryan insanların, Kuzey Afganistan'dan günümüz Hindistan'ına göç eden kesimi tarafından Hindistan'da kurulmuştur. Hinduizm'in genel olarak Aryan insanların Hindistan'daki yerli kabileleri asimile etmesi adına kurulan yasalar bütünü olduğu, sonraları ahlâk hâline geldiği, sonraları ise bir din olarak tanındığı söylenebilir. Hinduizm çoktanrılı bir dindir, sayısız tanrıyı barındırır. Bazı Hinduist görüşler, tüm tanrıların tek bir tanrının farklı görünüşleri olduğuna da inanmaktadır. (Mohapatra, 2002: 213). Yine ek olarak tanrılar arasında bazen üç tanrının birleşimi olan Trishnamurti'nin tek tanrı olarak görüldüğü de söylenebilir. Birçok kutsal kitabı mevcuttur. Bunlardan bazıları vahiy kitabı olarak kabul edilirken bazıları dinsel olarak kutsal görülen kişiler tarafından yazılmıştır. En önemli vahiy kitapları Manu Yasalar Kitabı, Vedalar, Upanishadlar'dır. (Demirci, 1998: 114).

Hinduizm'in devlet kurma aşamasında faydalanılacak yasalar olması fakat sonraları toplumun içine işleyip ahlâklaşması Nietzsche'nin dikkatini çeker. MS 2-3.yy zamanlarından sonra bir din adını alması da direkt olarak incelemesi için bir sebeptir. Nietzsche'ye göre Hinduizm'in Manu Yasalar Kitabı kaynaklı vahye dayalı yasaları soylu ve üstün insanların elinden çıkmış yasalardır. Emirlerle ve öğütlere bakıldığında bu açıkça

görülebılır. Tıpkı onun istediği gibi bir kast sistemi, güçlünün ayrıcalığı, güçlünün üstünlüğünü korumasını sağlayacak ve zayıfı aşağıda tutacak ahlâk emirleri ile Hinduizm Nietzsche'nin gözdesidir denebilir.

Nietzsche için Hinduizm'in en dikkat çekici noktası kast sistemidir. Hinduizm'de toplum dört sınıfa ayrılır. Bu, toplum sınıflarındaki resmi ayrımdır. Oysa beş sınıf vardır. Beşinci sınıf toplumdan sayılmaz. Hatta insandan da sayılmaz. Onlar, toplum sınıflarına dâhil etmeye bile değeri görülmezler. Genel olarak isimlendirilirse sınıflar üstünlük sırasıyla şu şekildedir: *Brahmanlar*, *Ksatriyalar*, *Vaisyalar*, *Sudralar*. (Özen, 2016: 62). Bunların dışında tutulmak istenen beşinci sınıf *Paryalar*'dır (*Şandala* da denir). *Brahmanlar* din adamlarından oluşan ruhban sınıfı olarak en üstün insanlardır. Sonra askerler ve komutanlardan oluşan *Ksatriyalar* gelir. Daha az öneme sahip üçüncü sınıf *Vaisyalar* esnaf, çiftçi ve tüccarlardan oluşur. Toplumun ihtiyaçlarını karşılayan, sırf var olması zorunlu olduğu için var olan sınıftır. Pek değeri görülmez. Dördüncü ve son toplum sınıfı olan *Sudralar*, Aryan insanların pis işlerini gören işçi ve kölelerdir. Hizmet alanlarında kullanılır ve değeri verilmezler. Tüm bunların dışında tutulan, dışlanmış insanlar yani *Paryalar* özellikle Manu Yasalar Kitabı'nda verilen emirlerle yok edilmek istenir.

Sadece kast sistemiyle bile Hinduizm, Nietzsche'nin katı tutumunda yükselen değere sahip doğalcı bir din olarak önemli bir konuma yerleşir. Nietzsche'nin *Deccal* kitabında sıklıkla alıntılar yaptığı Manu Yasalar Kitabı, Hinduizm'in kutsal kitapları arasında temel kitaplardandır ve Hinduizm'in felsefesinden çok toplumsal yaşam ile ilgili sert emirler içerir. Hinduizm'in bu yönünde insanlar arasında ayrım yapan ve bazen zulmü, işkenceyi emreden yanları bugün temel insan haklarına aykırı düşer. Fakat Nietzsche en çok da bu yanlarıyla Hinduizm'i över. Hinduizm'in soylu sınıfların güçlü kalması, daha da güçlenmesi ve tanrısal olmasına dair anlatıları; zayıfların değersiz görülüp aşağılanması, ezilmesi, hatta *Parya* insanların susuz ve ekmeksiz bırakılarak ölüme terk edilmesi gibi anlatılar Nietzsche'yi büyüler. Nietzsche'nin soylu insan düşüncesi hatırlandığında, bu açıdan Hinduizm, soylu insanların güç içgüdüsünü korumakla kalmayıp bu içgüdüyü arttırmalarını da sağlayan, duraksamanın değeri sürekli güçlenmenin olduğu, içgüdüleri bastırmanın değeri açığa çıkarmanın mümkün olduğu bir toplumsal sistem kurmuştur. Üstelik bununla da kalmayıp evrensel iyilik için değeri sadece Aryan insanların iyiliği için oluşturulmuştur ve sadece zihinsel ve fiziksel olarak güçlüler gözetilir. Tanrılar Aryanlar içindir, onlara hizmet eder. Soylu neye iyi derse tanrılar da ona iyi demiştir. Güçlü, soylu, yöneten, sağlıklı,

çalışkan, üstün, efendi olmak iyidir. Hasta, zayıf, halktan, bayağı olmak kötüdür. İlk iki kesim el üstünde tutulmalıyken sonraki ikinci kesim sadece hayatta kalmakla yetinmeli, *Paryalar* ise ölüme terk edilmelidir.

“Manu Yasalar Kitabı”nı tam tersi bir duyguyla okuyorum, karşılaştırılmaz ölçüde daha düşünsel ve üstün bir çalışma, onun adını İncil’le birlikte anmak bile, tane karşı bir günah olurdu. Nedenini görmek kolay: Bu kitabın arkasında, içinde, gerçek bir felsefe var. Yahudi<sup>9</sup> hahamlığı karmaşasının kötü kokuları ve boş inançları değil, en zor beğenen psikoloğa bile üzerinde düşünecek bir şey sunuyor. ...Onun aracılığıyla soylu sınıfı, filozoflar ve savaşçılar, ellerini ayaktakımının üstünde tutarlar: her yerde soylu değerler, bir yetkinlik duygusu, bir yaşam onaylaması, utkulu bir refah ve yaşamdan hoşnutluk duygusu –tüm kitabın üzerinde güneş parlıyor.” (Nietzsche, 2017a: 75-76).

Nietzsche’nin “tüm kitabın üzerinde güneş parlıyor” diye övdüğü Manu Yasalar Kitabı, Nietzsche’nin soylu insan taraftarlığında ne kadar katı olduğunu tekrar gösterir. Günümüzde bazı insanî destek kuruluşlarının yardım ettiği, çeşitli haklar tanınması için mücadele ettiği *Paryalar*, Nietzsche ve Hinduizm için yaşamdan elenmesi gereken çürük elmalardır. Bu tabir kişisel bir yorum değildir. Nietzsche birçok eserinde bu tutumunu açıkça belirtir. “Cılız ve iyi yetişmemişler yok olmalı: Bizim insan sevgimizin ilk ilkesi. Ve yok olmaları için onlara yardım edilmeli.” (Nietzsche, 2017a: 10). “Pek fazla kişi yaşıyor, ve pek uzun zaman asılı kalıyorlar dallarında. Bir fırtına gelse de hani, bütün bu çürümüşlüğü, bu kurt yenikliğini silkse ağaçtan!” (Nietzsche, 2013: 72). Nietzsche’nin buradaki amacı insan düşmanlığı ya da canilik değildir. Bu noktada onun doğalcılığına dikkat etmek gerekir. Nietzsche, doğal süreç gereği en zayıfların yok olması gerektiğini düşünür. Evrimi de zayıfların ayıklandığı bir sistem olarak görür. “Acıma, bir bütün olarak, ayıklama yasası olan evrim yasasına engel olur.” (Nietzsche, 2017a: 13).

Nietzsche’nin düşüncelerinin ışığında bakıldığında, Hinduizm’e inanan insan tıpkı doğaya atılmış gibidir. Hint toplumunda şans eseri daha yüksek bir sınıfın üyesi olduğunda kişi daha çok değer görür. Örneğin bir insan askeri sınıftan olan bir ailenin üyesi ise sözüne önem verilir, toplumsal olaylarla ilgili karar verme yetkisine sahip olur. Yönetimdedir, insanların yaşamlarını belirler. Güçlü ve ayrıcalıklı bir insan olduğundan iyinin ne olduğuna da o karar vermelidir. “Çünkü kardeşlerim: en iyiler hüküm sürmelidirler, en iyiler zaten hükmetmek isterler! Nerede başka türlü öğretiliyorsa, orada en iyi yok demektir.” (Nietzsche, 2013: 192). Elbette Nietzsche’ye göre “iyi olmak” erdem olarak iyi olmak değil güçlü, sağlıklı ve soylu olmaktır. Sadece böyle insanların erdemleri

---

<sup>9</sup> İlk Hristiyanları kastediyor.

iyidir. Çünkü doğal eylemlerden doğan erdemler iyi iken, mecburen iyi ve masum “gibi” gözükten zayıfların erdemlerine iyi denemez. Onlarkı sadece bir kandırmacıdır.

Hinduizm henüz bugünkü anlamıyla medeniyetten bahsedilemeyecek zamanlarda ortaya çıkmasıyla, en vahşı anlamıyla doğa durumunu yansıtan dinlerdendir. Eşitliğin fikri bile ortada yoktur, sınıf farkı hem bu dünyayı hem öbür dünyayı belirler, gücü arttırmak ve bu dünyaya hükmetmek keyfî değil zorunludur. Ruhban sınıfı güçlünün konumunu korumaya yardım etmek için kutsallığı kullanır, doğal olan düzeni korumak için insanları dinle kandırır. Bir nevi tanrıdır. İyi ve kötüyü söyler, zayıfa bunlarla hükmeder. Zayıflar tıpkı sürüler gibi boyun eğerek doğal olan bu ahlâk düzenine uyar, uymak da zorundadır. Asker sınıfı ise tüm bu kutsal zemine rağmen taşkınlık yapabilecek isyankâr zayıfları bastırır, kaba kuvvet kullanarak üstünlüğünü gösterir. Zaten burada sağlıklı bir toplumdaki sıralama da tam olarak uygulanmıştır. İlk sırada zihinsel güçleriyle insanları maneviyatla kandıran ruhban sınıfı, ikinci sırada fiziksel gücü ile insanları sisteme uymaya zorlayan asker sınıfı vardır. “Doğanın acı tesadüfı sonucu” bu özelliklere sahip olmayanlar yönetilenler olarak yaşamlarına devam ederler. Böylelikle sağlıklı bir toplum inşa edilmiş olur. Nietzsche’ye göre her şey olması gerektiği gibidir. Bu yüzden Hinduizm’den bahsederken olumsuz hiçbir eleştiride bulunmaz.

Nietzsche’nin Hinduizm okumalarını hangi kutsal kitaplar üzerinden yaptığı konusunda emin olmak zordur. Manu Yasalar Kitabı’nı L. Jacolliot’un çevirisi ile okumuştur ve oldukça hâkimdir. (Smith, 2004: 38). İncelemelerini de çoğunlukla Manu Yasalar Kitabı üzerinden giderek yapar. Bu kitabın daha çok toplumsal yaşamı şekillendirme üzerine sert yasalardan kurulu olduğu söylenmişti. Fakat Hinduizm bu kadarla sınırlı değildir. Vahiy kitabı kabul edilen kitaplardan Vedalar, çok sayıda türden oluşur ve en önemlisi Rigveda’dır denebilir. Vedalar denilen kitap grubu çoktanrı, Upanishadlar daha çok tektanrı bir izlenim verir. (Yitik, 2012: 593-594). Burada monoteist bir din yerine çoktanrıların arasında öne çıkan ve hepsine hükmeden bir tanrı anlaşılması daha isabetli olacaktır. Bu kitaplar genellikle varlık, varlığın hiçlikten nasıl meydana geldiği gibi konulardan oluşur. Hinduizm’in felsefesini ortaya koyar, ilahiler ve dualar barındırır. Nietzsche’nin eserlerinde Upanishadlar’a ya da Vedalar’a dair gönderme çok sık görülmez. Fakat ilginç bir şekilde Nietzsche’nin Rigveda’yı okumuş olduğu söylenebilir. Nietzsche’nin Vedalar’ın en önemlisi Rigveda hakkında bilgisi olduğunu kesin olarak gösteren işaret *Tan Kızıllığı* kitabında giriş bölümünde verdiği alıntıdır. Nietzsche kitabın en

başında Rigveda'dan bir alıntı ile başlar. “Henüz görülmemiş o kadar çok tan kıızıllığı var ki.” (Nietzsche, 2019c: 8) Bu ilginç ayrıntı aslında Hinduizm'in Nietzsche'yi ne kadar büyülediğini de gösterir. Tüm dinlerin uydurmalar olduğunu, tüm tanrıların yadsınması gerektiğini söyleyen bir filozof, ahlâk ve din eleştirileri yaptığı kitabının adını bir kutsal kitaptan alır. Üstelik ironi ya da alay amacı taşımadan, edebi bir etkilenme ile...

Nietzsche'nin alıntı yaptığı Rigveda ve diğer kutsal kitap Upanishadlar, tabiri caizse Nietzsche'ye ihanet eder. Çünkü bu kitaplar, Manu Yasalar Kitabı gibi sert ve acımasız kitaplar değildir. Hinduizm'in bugün yaşanan hâlinde bolca etkisi olan bu kitaplar daha evrensel öğretiler barındırır. Kast sistemi bu denli öne çıkmaz. İçgüdüler, kan dökmeler, hükmetmeler değil arınmalar, bu dünyadaki arzulardan kopmalar ve “iyi” insan olma durumları vardır. Üstelik *karma* gibi Nietzsche'nin kesinlikle tasvip etmeyeceği, zayıflara ait göreceği bir düşünce de bu kitaplardan çıkar. Upanishadlar kötülüğü yenen, saf iyi tanrılar anlatır. “Bu tanrılık kötülüğü, hatta ölümü bile tanrılardan ayırdı ve onu yeryüzünün sonu neredeyse oraya gönderdi. Orada onların kötülüğünü çöktü.” Upanishadlar, 7).

*Karma* düşüncesine dair önceki bölümlerde kısa bilgiler verilmişti. *Karma* düşüncesi insanın eylemlerinin, sözlerinin, hissettiklerinin, düşündüklerinin sonraları tekrar ona döneceği bir düşünce üzerine kuruludur. İnsan başkasına nasıl davranırsa benzeri de onun başına gelecektir. Nasıl söylerse, ona da öyle söylenecektir. Üstelik sadece uygulanan değil uygulanmayan şeyler de buna dâhildir. Biri hakkında kötü şeyler hissetmek, kötü şeyler düşünmek yine insanın başına talihsiz olaylar getirecek, onun ilerideki kaderini belirleyecektir. Bu düşünceden hangi kavramların çıkacağını tahmin etmek zor değildir. Bu düşünce, Sami dinlerinden duymaya alışık olduğumuz kavramların da temelidir. Yahudilik ile kopmaz bağları bulunan kısas düşüncesi, insanın yapıp ettiği şeyin bizzat kendisine uygulanmasıdır. Kişi karşısındakine bir kötülük yaptığında aynı davranış ona da uygulanır. Bu Yahudilik'te adaleti temsil eder. Sebepsiz yere birini öldürmek, öldüren kişinin bir yakınına öldürmeyi gerektirir. Anlaşılacağı üzere kısas, karmanın daha kısa vadeli uygulanmış hâlidir. *Karma* düşüncesi çok daha felsefi ve kapsamlı bir arka plana sahipken kısas uygulaması daha toplumsaldır. *Karma*, *Brahman*'ın (evrenin, varlığın) zamanla uyguladığı bir şey iken kısas hemen uygulanır.

Nietzsche'ye göre her şeyin bir karşılığı olmalı düşüncesi zayıfların tarzına uygun bir düşüncedir. Çünkü bir eyleminin sonuçlarını düşünen insan, doğal bir şekilde yaşayamaz. İnsan eğer eylemlerinin sonraları ona kötü etki edeceğini düşünürse içgüdülerinden sakınabilir, çekinebilir, onları bastırabilir. Bu zaten insanın felaketidir. Üstelik bu düşünce tarzı insanı sürekli planlı, temkinli bir hâle sokar ve insan aklî bir varlığa dönüşür. Böylelikle kendi doğasından uzaklaşır ve çürüme başlar. Özetle, Nietzsche *karma* üzerine direkt olarak konuşmasa da onun felsefesi içinde bu gibi bir kavramın yerinin olması pek mümkün gözükmemektedir.

Genel olarak bakmak gerekirse Nietzsche'nin Hinduizm'i bol bol övdüğü fakat Hinduizm'de bundan daha fazlası olduğu söylenebilir. Manu Yasalar Kitabı çerçevesinde bakıldığında Nietzsche için neredeyse inanılması gereken bir din gibi gözüken Hinduizm, diğer kutsal kitaplardan çıkan öğretileriyle Nietzsche'nin uzak durmak istediği bir dine dönüşebilir. Belki de Nietzsche'nin diğer kitaplardan hiç örnekler vermemesinin sebebi, okumamış olmasından ziyade kendisine uzak görmesi de olabilir. Yine de Nietzsche'nin düşüncelerini Hinduizm'in tümüne uygulamak, Hinduizm'i bizim için Hint toplumunun bir kimliği hâline getirebilir.

Nietzscheci bakışla bakıldığında, Manu Yasalar Kitabı bütünüyle Aryan insanların merkeze alınması üzerine yazılmıştır. Güçlü Aryan insanların gücünü azaltmaz, aksine artırır. Onların içgüdülerini ortaya çıkarması için zemin hazırlar, engelleri ortadan kaldırır. Onları vahşiliğe, acımasızlığa davet eder. Üst sınıftan bir insan kan dökmek istediğinde onu uysallaştıran kutsal metinler yoktur. Aksine, belki ondan daha acımasız kutsal emirler vardır. Bir insan *Brahman* (din sınıfı) sınıfından ise hak ettiği ayrıcalığı, soylulara yaraşır davranışı görür. Tüm topluma hükmeder, ondan üstünü yoktur. Bir yasa inşa ettiğinde zayıfların zavallı durumlarına bakmaz, acımaz. Aksine doğaya bakar. Tüm bunlardan hareketle, Hinduizm'in Manu kaynaklı bu yönü, Hintlileri daha iyi bir yere getirebilecek kapasiteye sahiptir. Böyle bir dine inanmak insanı doğaya, doğal düzene yaklaştırır. Bu inanca sahip insanlar da daha güçlü, sağlıklı, üstün insanlar olurlar. Yaşamı sever ve onaylarlar. Süreklilik içinde yaşayıp yaşamsal bir zenginliğe kavuşurlar. Manu kaynaklı Hinduizm soylu insan dinidir. Buna inanan insanların sağlıklı insanlar olduğu çok açıktır.

“Brahmanizm ve Hristiyanlık. –Güç duygusu için reçeteler vardır, birincisi kendine hâkim olabilenler ve bu nedenle de önceden beri güç duygusunu iyi bilenler için: İkincisi özellikle bu duygusu eksik olanlar için. Birinci türden insanlarla Brahmanizm, ikinci türden insanlarla da Hristiyanlık ilgilendi.” (Nietzsche, 2017d: 55)

Nietzsche her ne kadar üzerine konuşmasa da, onun felsefesi kapsamında bakıldığında: Hinduizm'in diğer yönü olan, daha felsefi ve evrensel açıklamalara dayanan kısım insana zararlıdır denebilir. İnsanın eylemlerinin aynı şekilde ona tekrar döneceğini düşünmek insanı eylemden alıkoyar. İçgüdüğü bastırabilir, insanı daha düşünsel bir varlık hâline getirir. Eylemeden önce düşünen, tartan, sonuç odaklı bir varlık ortaya çıkar. Bu aklîleşme, insanı vahşi doğasından alıkoyar ve ortaya evcilleşmiş, zararsız, uysal bir toplum çıkar. İçgüdüünün bastırılması yaşamın canlılığının, doğallığının bastırılmasıdır. Bu, insan doğasının reddidir ki bir canlının kendi doğasına aykırı eylemesi *dekadanstır*. (Nietzsche, 2017a: 12). Tüm bunların sonucunda hasta, zavallı insanların kâr edeceği, güçlülerin ise zayıflayıp herkesleşeceği, herkesin eşit hâle geleceği doğaya aykırı bir düzen çıkar. Hinduizm'in bu yönü doğaya aykırı, insana zararlıdır. Böyle bir dine inananlar zayıflardır, böyle bir din zayıf dinidir. Bu dinin ahlâkını kuranlar köleler, zayıflardır. Normal şartlarda güçlüleri yargılayamayan zayıflar bu işi evrene (*Brahman*) bırakmış, ilahi adaletin bir gün kendi yanlarında olacağını ve güçlüyü cezalandıracağını düşünmüştür. Kendileri içgüdüleriyle eyleyemeyen alt sınıflar çeşitli kutsal bahanelerle toplumda kendilerine yer aramaya, kendi konumlarını eşitlemeye ve güç kazanmaya çalışmışlardır. Bu çürümüş inanç, güçlüleri güçlerinden etme üzerine kuruludur. Böyle bir inancın zayıf Hintlilerin kimliği olduğu açıktır. Güçlüler asla ve asla böyle bir tuzağa düşmemeli, güçlerinden ödün vermemelidir. Hinduizm'in bu bulaşıcı hastalıklı yanından uzak durmak tüm soylu Hintlilerin görevidir.

Tüm bunlardan hareketle: aslında bir bütün olarak görünen Hinduizm, Nietzsche için mecburi bir bölünmeye gidiyor gibi görünür. Bir tarafta soylu kesimin yanında olan acımasız ve vahşi kutsal öğretiler varken diğer tarafta daha evrensel ve insanî değerleri savunan, içgüdüleri bastırma ve ruhsallaşma yolunu izleyen, yeryüzünden kurtulmayı ve tanrıların yanında yaşamayı en üstün iş olarak gören kutsal öğretiler vardır. Yani bir tarafta doğal ve sağlıklı olan sistem, diğer tarafta zehirli ve çürümüş olan sistem vardır. Fakat her şey bu kadar net değildir. Her şey Nietzsche'yi haklı gösterecek kadar yolunda da ilerlemez. Çünkü yazılarının çoğunda Hristiyanlık'tan bahseden Nietzsche, Hinduizm'in derinlerine inmez. Evet, diğer dinlere oranla daha çok bahseder ve över fakat yüzeysel kalır. Bu yüzeysellik sonucu ortaya pek de irdelenmemiş bir din incelemesi kalır. Şöyle ki: Hinduizm'de farklı farklı kutsal kitaplardan çıkan sonuçlar aslında bir bütünü oluşturur. Yani güçlü kesimler zayıf kesimlerin inandığı öğretilere, zayıf kesimler güçlü kesimlerin inandığı öğretilere inanır. Birbirinden çok farklı görünen öğretiler birleşerek Hinduizm'i oluşturur.

Manu Yasalar Kitabı merkeze alındığında tüm toplumun en üstüne yerleştirilen *Brahmanlar*, Vedalar ve Upanishadlar'daki öğretilere de inanır ve yeryüzünü kurtulunması gereken bir yer (*samsara*) olarak görür. Asıl amaç saf bir ruh hâline gelerek yaşamdan kurtulmak, reenkarnasyon döngüsünden sıyrılarak artık tekrar bedenleşmemektir. (Collinson ve Wilkinson, 2000: 73). İnsan yaşamda yeterince içgüdülerinden arınırsa aydınlanmaya (*nirvana*) ulaşır ve böylece en üst ruhani noktaya (*mokşa*) varır. Orada tanrılar ile yaşar ve evrenin enerjisine karışır. Görüldüğü üzere Nietzsche'nin en güvendiği soylu kesim, nihayeten en alt kesim ile aynı noktaya varmış olur. Yani soylu insan, dini inancı gereği herkesle eşit hâle gelir. Ek olarak, en güçlü ve soylu insanlar içgüdülerinden kurtulmaya çağrılmaktadır ve bunu en iyi yapan onlardır. Şu nokta atlanmamalıdır ki en alt kesimler çok sayıda yaşam döngüsünden geçerek ve çok fazla emek vererek saf ruh aşamasına ulaşabilirler fakat yine de ulaşabilirler. Hinduizm'in geneli düşünüldüğünde: ortaya herkesin içgüdülerinden kurtulmaya çalıştığı, herkesin "iyi" ve zararsız insanlar olarak yeryüzünden kaçmak istediği bir durum ortaya çıkar. Güçlü ya da güçsüz herkes bu yaşamını kendi bedeninden ve ait olduğu dünyadan kurtulmak için yaşar. Tahmin edilebileceği gibi bütünüyle bakıldığında Hinduizm Nietzsche için *dekadans* bir dindir. Fakat Nietzsche bu dine genel olarak bakmak yerine Manu Yasalar Kitabı'nı ölçüt olarak alır ve Hinduizm'i sırf bu yönleriyle över. Bu açıdan Hinduizm Nietzsche için sağlıklı, güçlü, soylu ve yüksek Hintlilerin dinidir.

### 3.2. Budizm

Nietzsche'nin incelediği diğer doğu dini Budizm'dir. Asıl adı Siddhartha Gautama olan ve Güney Asya'da yaşayan, Hinduizm toplum sınıflarında ikinci seviye *Ksatriya* (asker) sınıfında olan bir ailenin rahat bir yaşam süren oğlu olan Buddha'nın bu yaşamı terk edip her şeyini geride bırakarak yaptığı yolculuk Budizm'in ortaya çıkmasına vesile olmuştur. (Collinson ve Wilkinson, 2000: 78). Buddha, Budizm'in kurucusu kabul edilir. Yaşamındaki bu radikal değişiklik sonrası yolculuklara çıkan ve dış dünyayı değil kendi iç dünyasını bilmeyi amaçlayan Buddha, ilkin takipçilerine öğretiler verir. Takipçilerine aslında bir Hinduizm kavramı olan *nirvanaya* ulaşma yolunda rehber olur. Çok sonraları, bir yaşam sisteminden evrim geçirerek dine dönüşen Budizm, Asya'nın büyük dinlerinden biridir. Budizm'in genel olarak etik üzerine öğretilerden oluştuğu ve kişinin kendi iç dünyasındaki yolculuklarıyla içgüdülerinden arınarak dünyanın acılarından kurtulmaya

çalıştığı bir din olduğu söylenebilir. Kişi ruhsal tüm isteklerinden<sup>10</sup> vazgeçerse duygusal olarak acı çekmeyecek ve böylece acılarından arınmış olacaktır. Bu dinginlik onu yaşamda aydınlanmaya (*nirvana*) ulaştırır. Buraya kadar Hinduizm ile aynı yoldan ilerleyen Budizm, yaşamdan sonra ne olacağı konusunda Hinduizm'den ayrılır. Öyle ki, Budizm'e göre reenkarnasyondan yani öldükten sonra tekrar bedenleşmekten kurtulmak mümkün değildir. İnsan, Hinduizm'deki gibi saf bir ruha ulaşip tanrılarla yaşamaz. Aksine her zaman bu dünyaya geri döner. Burada tekrar ruhsal isteklerinden arınmaya çalışır, ruhunu daha da yüceltir ve ölüp tekrar dirilir. Yine aynı aşamalardan geçer ve böylece daha temiz, daha yüce bir ruha sahip olarak hayatını yaşar. Bunun bir nihayeti yoktur. Yani yüzlerce, binlerce kez bu aşamalar tamamlansa da insan saf ruh hâline gelemmez.

Budizm ortaya çıkış bakımından Hinduizm'in mezheplerinden biri olarak düşünülebilir. Yaşam üzerine birçok kavramı Hinduizm'den almıştır ve benzer öğeler taşır. Fakat büyük farklılıklar da bulunur. En büyük farklılık Budizm'de net bir şekilde bir tanrının ya da tanrılarının var olduğunu söylemenin mümkün olmamasıdır. Genel görüşe göre Budizm'de tanrı inancı yoktur. (Collinson ve Wilkinson, 2000: 77). Bazı görüşlere göre de Buddha, *Dharma'nın* yani erdemlilik yasası ve ahlâki doğruluğun (Çev. Berke, M.). vücut bulmuş hâlidir. (Günay, 1992: 356). Bu erdemlilik yasası Taoizm'deki *Tao* kavramına benzetilebilir. (Haiming, 2014: 52).

Siddhartha Gautama öldükten sonra başka insanlar Buddha konumuna getirilir, öğretileriyle ilk Buddha'nın yolunu devam ettirirler ve düşünce sistemini genişletirler. Buddha'ya bir tanrı muamelesi yapılabilmektedir. Daha iyi anlaşılması için özetlenirse: Buddha tek bir kişi değildir, bir insan aydınlanmaya ulaştığında tanrılarının öğretilerini vahyeder. O öldükten sonra başka bir "Buddha" öğretileri devam ettirir. Fakat Budizm'de tanrı görüşü azınlık tarafından kabul edilir. Nietzsche de Budizm'de tanrı inancının olmadığını düşündüğünden bu çalışmada o yoldan devam edilecektir.

"Bir adım ileriye: tanrılar bir kenara atıldı, -bunu Avrupa'nın da artık yapması gerekiyor! Bir adım daha ileriye: Ve artık rahiplere ve araçılara ihtiyaç kalmadı ve kendi kendine kurtuluş dininin öğreticisi Buda ortaya çıktı:- Avrupa bu kültür düzeyinin hâlâ ne kadar uzağında!" (Nietzsche, 2017d: 76).

---

<sup>10</sup> Çalışma boyunca içgüdüler olarak geçmektedir.

Budizm'in Hinduizm'den bir diğerk büyük farkı, kutsal kitaplarının olmamasıdır. (Günay, 1992: 355). Budizm yazılı kaynaklara önem vermez. Yazı ya da söz olmadan sezgi (ya da görü) ile anlatma ve anlamının kutsal olduğı düşünülür. Öğretiler sözlü gelenek ile aktarılır. Yine de bazı kesimlerce bu öğretiler kitaplaştırılmaya çalışılmıştır.

Nietzsche'ye göre Budizm'de insan için sağlıklı olan birçok öğreti vardır. Budizm alkolü yasaklar. Böylece insanlar beynini uyuşturarak sorunlarını görmezden gelmek yerine daha sağlıklı bir zihinle yaşar. Nietzsche alkolün tüm insanlık tarihinde insana en büyük zararı veren içki olduğunu düşünür. İnsanda tembelliğe neden olur, üretkenliği azaltır, insanı aptallaştırır.

Budizm'in bir diğerk iyi yönü bencilliği öğütlemesidir. Budizm'de insan ilk olarak kendine yönelir. Dış dünyadan kopar, kendi bedeninin ve ruhunun isteklerini dinlemeye koyulur. Benzer bir düşünce Sokrates ile bilinen fakat daha da kadim bir düşünce olan "kendini bil" düşüncesidir. İnsan evreni bilmeye kendinden başlar. Bu bilme, ona yönetme gücü verecek ve insan duygularını kanalizere ederek kendi kendisinin hâkimi olacaktır. Böylece içgüdüleri tarafından sürüklenen biri değil içgüdülerini yöneten kişi olacaktır. Nietzsche, Budizm'in kendine yönelme durumunu insanın kendi ile ilgilenmesi ve kendi için yaşaması kapsamında ele alır ve bencilik olarak yorumlar. Bu bencilik, Nietzsche'nin soylu insan düşüncesindeki insanlar gibi tüm hayatın merkezine kendini koymak ve tüm eylemlerle kendini bir üst noktaya taşımaktır. Her ne kadar Budizm'in bencilliği onun zihin dünyasındaki bencilik ile uyuşmasa da yine de bencillığe yöneltmesi Nietzsche için Budizm'in iyi yönlerinden biridir.

Nietzsche'ye göre Budizm'in huzuru, dinginliği, hayırseverliği, gezginliği, temiz havada yaşamayı, yeme içmede ölçülü davranmayı öğütlemesi insan için sağlıklı bir yaşam sağlar. İnsanın fiziksel sağlığı onun tek varlığıdır. Çünkü insan onu kaybederse geriye hiçbir şeyi kalmaz. Budizm'de de bedenden ayrı bir ruhsal yaşam olmadığından beden önemlidir ve beden insanın her zaman döneceğı yuvasıdır. Fiziksel sağlığa dair öğretileriyle Budizm yine Nietzsche'nin övgüsünü kazanır. (Nietzsche, 2017a: 26).

Budizm'de münzeviliğın, intikamın, çileciliğın, gökten geldiğı iddia edilen ve insan doğasına aykırı emirlerin olmaması iyidir. Budizm en azından bu hastalıklı fikirlere kapılmamıştır. Nietzsche'ye göre böyle fikirler sağlıklı bir insanı hasta eder. Bunlardan uzak durmak insanın yapması gerektir. Ayrıca Budizm'de temel amacın acıdan kurtulmak

olması, onu acı çekmeyi öğütleyen dinlerden –örneğin Hristiyanlık- farklı bir noktaya yükseltir. Nietzsche bu sebeplerden dolayı hâlâ insanların büyük kısmının Hristiyan değil Budist olduğunu ve bu durumun aksine göre daha umut verici olduğunu düşünür. (Nietzsche, 2015b: 52). Oysa hem Nietzsche’nin döneminde hem de bugün Hristiyanların çoğunlukta olduğu tahmin edilmektedir.

Nietzsche’ye göre Budizm’in en önemli özelliği realist olmasıdır. Buradaki realizm bilinen anlamıyla gerçekçi ve tarafsız bakış anlamındadır. “-Budizm, Hristiyanlıktan yüz kez daha realisttir- objektik ve serinkanlı soru sorma mirası taşır, yüzlerce yıl süren felsefi bir hareketten sonra gelmiştir.” (Nietzsche, 2017a: 25). Nietzsche, Budizm’in dünyaya gerçekçi bir şekilde baktığını ve kimileri gibi çeşitli romantizmlere düşmediğini savunur. Ek olarak Budizm’de tanrı düşüncesinin olmayışı, öbür dünyanın hedeflenmemesi, merkezin bu dünyadaki yaşam olması Nietzsche için övülesidir. “Budizm, tarihte görülen tek sahici pozitivist dindir, bilgi kuramında bile (katı bir fenomenalizm-) ‘günahla mücadele’den değil, gerçekliğin hakkını vererek, ‘acı ile mücadele’den bahseder.” (Nietzsche, 2017a: 25).

Budizm’e göre dünya acılarla, kötülüklerle, savaşlarla, açlıkla dolu bir yerdir ve bu kötülük yok edilemez. Buraya kadar Nietzsche de Budizm’in yanındadır. Çünkü Nietzsche, dünyanın hiçbir zaman tozpembe bir yer olduğunu düşünmemiştir. Aksine ona göre de dünya acılarla, zorluklarla dolu bir yerdir. Fakat Nietzsche’yi tıpkı böyle düşünen ve kendisinden çok etkilendiği Schopenhauer’dan ayıran fark bundan sonra başlar. Nietzsche, bu acıları ve zorlukları aşmak gerektiğini, insanın bu zorlukların üstesinden gelerek daha da güçlenebileceğini, dolayısıyla bu zorlukların insanın güçlenmesi adına bir fırsat olduğunu düşünür. (Cowan, 2007: 548).

Budizm acıları aşma üzerine inşa edilen öğretilere sahiptir. Fakat devamındaki öğretileri ile Nietzsche için *dekadans* ve nihilist bir din olmaktan kurtulamaz. (Nietzsche, 2017b: 165). Budizm’e göre tüm kötülükler insanın ruhsal isteklerinden kaynaklanır. Bunlara tutkular, arzular ya da hep söylediğimiz gibi içgüdüler de denebilir. İnsan bu içgüdülerinden kurtulmaya, bunları yok saymaya çalışırsa hem daha barışçıl ve zararsız bir insan hâline gelecek hem de mutlu olacaktır. Nietzsche, ilk başta realist olmakla övdüğü Budizm’i bu öğretileri nedeniyle *dekadans* bir din olarak niteler. (Nietzsche, 2017a: 25). Çünkü acıları aşmak yerine onlardan kaçmaya çalışmak soylu insanın değil zayıf insanın yapacağı bir iştir. İçgüdülere kulak tıkamak, onları bastırmak insanın kendi kendisine kulak tıkaması, kendi iç sesini bastırmaya çalışmasıdır. Nietzsche açısından iyi başlayan Budizm,

ne yazık ki yanlış bir yola gitmiş ve uzak durulması gereken dinlerden biri hâline gelmiştir. Budizm zayıfların dinidir. Hinduizm’de tutunamayan alt sınıfların kendi ahlâklarını yaratma, kendi içlerine kapanıp içgüdülerinden kurtulmaya çalıştıkları sistemin adıdır. Evet, bazı yönleriyle övülesidir: örneğin bu dünyadan kaçıp öbür dünyaya sığınma, bu dünyada acı çekip öbür dünyada cenneti yaşama gibi masallar uydurma gereği duyulmamıştır. Bu dünyanın acılarına doğaüstü sebepler uydurulmamıştır. Fakat dünya çetin bir yerdir ve çetinlikle mücadele edemeyip kendi kabuğuna çekilen zavallı insanların suçu içgüdülere atması ve bunlardan kurtulunca huzura kavuşacaklarını düşünmeleri kabul edilemeyecek bir durumdur. Bu sebeple Budizm uzak durulması gereken bir dindir. Nerede Budizm’e dair bir şey görülürse ipin ucu takip edildiğinde zayıf insanlar ve ayaktakımı bulunacaktır. Budizm bitkin, zavallı, tembel, korkak toplumların kimliğidir.

“Budizm, geç insanlara, müşfik, mülayim, üst düzeyde tinselleşmiş, kolayca acı duyan ırklara göre bir dindir (-Avrupa onun için henüz yeterince olgunlaşmış sayılmaz-) Budizm, bu ırkları barışa ve neşeye, tinsel perhize, beden sertliklerini azaltmaya geri götüren bir çağrıdır. ...Budizm, uygarlığın bitişinin ve bitkinliğinin dinidir. (Nietzsche, 2017a: 28).

Sonuç olarak Budizm de tıpkı Hinduizm gibi bütün olarak Nietzsche düşüncesine uyumlu ya da uyumsuz değildir. Nasıl ki Hinduizm’in bir kutsal kitabı Nietzsche için büyüleyici olmasına rağmen diğer kutsal kitap öğretileri Nietzsche’ye çok aykırıysa; Budizm’de de hem övülen hem de yerilen öğretiler vardır. Bir yanıla acıların varlığını gerçekçi sebeplere bağlayan, bunlardan kurtulmayı hedefleyen, insanı fiziksel sağlığa kavuşturmayı amaçlayan ve bunu yapan nadir dinlerden olan Budizm, diğer yanıla insanın içgüdülerini suçlar ve insanı kendi doğasıyla savaşa sokar.

“...Nietzsche, Budizm’e Avrupa’yı rahatsız eden bir hayaletmiş gibi saldırdı. Korkusu, Avrupa’da yükselen kötümserliğin, Budizm ve Schopenhauer’ın temsil ettiği yorgun ve pasif nihilizmin zaferiyle doruğa çıkacak olmasıydı.” (Elman, 2019: 119-120).

Tüm bunlardan hareketle elbette Nietzsche için Budizm *dekadanstır* ve zayıfların dinidir. Kötünün iyisidir, uzak durulmalıdır, masum zayıfların yanılgısıdır. Budizm’e inanan bir toplum kendisi için faydalı şeyler yapsa da temel bir yanlış yüzünden tüm yaptıkları boşa gidecektir, yaşamı onaylamayacaktır. Birikimli olarak ahlâk, kültür, din, sanat zenginliği gösteremeyecektir.

“İkinci Budizm. Hint kültürünü bitiren nihilistik felaket. –Erken işaretleri: Merhametin aşırı derecede artması. Tinsel zayıflık. Problemlerin keyif ve keyifsizlik konularına indirgenmesi. Savaşın karşı saldırıya neden olan görkemi. Tıpkı ulusal ayrımın bir karşı harekete, en candan ‘kardeşliğe’ neden olması gibi. Dinin dogmalar ve masallarla devam etmesinin imkansızlığı.” (Nietzsche, 2017b: 67-68).

### 3.3. Ulus ve Devlet Ayrımı

Doğu öğretisi ve dinleri bir yana, Nietzsche’nin sistemli dinlerden ayrı olarak incelediği toplumlar da vardır. Hatırlanırsa, din sadece vahiy ile ilgili değildir. Edebi bir üründen, efsanelerden, mitolojilerden insanın tüm yaşamını belirleyecek din ve ahlâklar ortaya çıkabilir. Nietzsche’nin en çok üzerinde durduğu iki toplum Antik Yunan ve Roma toplumu, onun her yönden övdüğü nadir toplumlardandır. Nietzsche bu toplumları uluslar olarak değerlendirir ve modern zamanlardaki devletlerden ayırır. Bu noktada, ulus ve devlet ayrımı onun için bir değerlendirme ölçütü olur.

Nietzsche’ye göre devletler değil uluslar iyidir. Çünkü devletlerde yaşayan insanlar tek ulustan değildir. Devlet birbiri içine karışmış birçok milletten insanın aynı yerde yaşamasıdır ki bu durumda daha soylu uluslar ile daha aşağı insanlar ayırt edilemeyecek derecede birbirine karışırlar. Ayrıca soylu insan ve zayıf insanın birlikte yaşaması soylu insan için artık zararlı olmaya başlamıştır. Çünkü zayıf insanlar her zaman daha örgütlü ve sayı olarak da fazladır. Çeşitli kurnazlıklarla üstünlüğü ele geçirir ve güçlüünün konumunu çalarlar. Ayrıca soylu ulusların kanları ile daha aşağı milletlerin kanlarının karışması ırkların bozulması yani melezleşmenin önünü açar ki bu istenmeyen bir durumdur. Bu noktada şu bilinmelidir ki Nietzsche için saf ırk yoktur fakat ırklar saflaştırılabilir. Devlet, bu saflaştırma çabasının önündeki en büyük engeldir. Uluslarda bu daha kolay bir şekilde yapılabilir. (Nietzsche, 2017d: 186)

“Bütün soğuk canavarların en soğuşuna devlet denir. Soğuk soğuk da yalan söyler o: ve şu yalan sürünerek çıkar ağzından: ‘Ben, devlet, ulus’um ben.’ Yalan! Yaraticılardı ulusları yaratanlar ve üstlerine onların bir iman ve bir sevgi asanlar: böylece hizmet ettiler onlar hayata.” (Nietzsche, 2013: 52).

Nietzsche’nin ırkların saflığına duyduğu hayranlık kimi zaman tehlikeli yerlere gidebilecek yazılar yazmasına neden olmuştur. Yine de tüm yazıları göz önüne alındığında hiçbir ırkı, ırksal sebeplerle aşağıladığı görülmez. Kendisinin de üyesi olduğu Alman milletini bazen övdüğünü bazen de hakaretler ettiğini görmek mümkündür. Nietzsche genele yaydığı tutumunu bu konuda da sürdürür. Onun için her zaman ve her yerde aynı kalan bir

şey yoktur. Herhangi bir kavram üzerine konuşurken övgü ya da yergiler koşullara göre değişebilir.

“Melez ırklar her zaman, aynı zamanda melez kültürler, melez ahlâk görüşleri demektir. Onlar genelde daha kötü, daha acımasız ve daha huzursuzlardır. ...Ama sonunda arındırma süreci başarılılınca, öncesinde uyumsuz özelliklerin çatışmasında yitirilen bütün o güç tüm organizmanın emrinde olacaktır: Saf ırkların hep daha güzel ve daha güçlü olmasının nedeni budur. – Yunanlılar bize saf ırkın ve kültürün örneğini sunarlar: İnşallah, günün birinde saf bir Avrupalı ırk ve kültür de gerçekleştirilir. (Nietzsche, 2017d: 186-187).

Nietzsche'ye göre soylu değerleri olan insanların bir arada yaşayarak oluşturduğu birliktelik yaşamın her alanında insanlar için daha soylu, güzel, iyi, üstün şeyleri yaratacaktır. Zayıf insanın değer görmediği ve günlük yaşamda söz sahibi olmadığı, güçlünün yönetici olduğu ve yaşamı belirlediği bir toplumda yaşam değer kazanır. Sanat ve kültür birikerek zenginleşir. İnsan ve fiziksel sağlık değer görür. Doğal olan benimsenir, acılar aşılır, her gün daha güçlenen, sağlıklı hâle gelen ve zenginleşen bir toplum yaratılmış olur. Bu toplum, önceki bölümlerde anlatılan toplumlardan oldukça farklıdır. Nietzsche toplum kavramını genel olarak zayıf insanın oluşturduğu yığın olarak ele alır ve aşağılar. Fakat soylu insanların çok sayıda olmasıyla ortaya çıkan topluluk, bir yığın olmaktan ziyade bir anlamda bu dünyanın cennetinin yaşandığı yerdir. Böyle toplumlarda da zayıf insanlar vardır fakat çoğunlukta değildir ya da hiçbir etkisi yoktur. Böyle topluluklara ulus denebilir. Bu anlamda bir ulus tarihte hiç olmamış fakat oldukça yaklaşmıştır.

“Ey bugünün yalnızları, ey yalnızlar! Gelecekte rüzgarlar esiyor gizli kanat çırpıntılarıyla ve duyarlı kulaklara iyi haberler açıklanıyor. Ey bugünün yalnızları, ey ayrı duranlar, bir gün bir ulus olacaksınız siz: sizden, kendini seçmiş kişilerden, bir seçkin ulus doğacak: -bu ulustan da, üstüninsan.” (Nietzsche, 2013: 76).

### 3.4. Üstinsan

Nietzsche'nin yazılarında her ne kadar adı geçse de hakkında pek net bir açıklamaya gidilmeyen üstinsan (ya da üstüninsan) Antik Yunan ve Roma'ya benzeyecek bir ulustan ortaya çıkabilir. Nietzsche'de üstinsan kavramı, zayıf toplumun ahlâkını kenara ittikten sonra, kendine açtığı özgürlük alanında kendi değerlerini yaratarak yaşamını sürdüren, bu değer yaratma işlemini dinamik bir şekilde devam ettiren, kendi kendini ve değerlerini hep yenileyen, tüm bunları yaparken de içgüdülerini rehber edinen kişidir. Nietzsche bu anlatımları Antik Yunan ve Roma'nın yüksek insanları için de sık sık yapar. Roma soyluları ile üstinsanın benzerliği dikkat çekicidir. Yine de üstinsanın soylu insan ile benzerliği ya da farklılıkları konusunda net sonuca ulaşmak zordur. Şu söylenebilir ki soylu insan antik

dönemdeki insan sınıflarından birini çağrıştırıyorken üstinsan kavramı modern zamanlarda insanlar arasından çıkacak özel bir insanı anlatıyor gibi görünür. Tüm bunlar şöyle yorumlanabilir: Ahlâki devrim (Hristiyanlık) öncesi insan sınıfları soylu ve zayıf insan iken; ahlâki devrim sonrası insan sınıfları sürü hayvanı, özgür insan, üstinsandır. Sürü hayvanı zayıf insan ile örtüşür, özgür insan *dekadans* değerleri reddeden fakat kendi değerlerini yaratamayan bir orta durumu, boşlukta kalmış bir insanı işaret eder. Üstinsan ise modern zamanlarda ortaya çıkması beklenen ve soylu insanla benzerlik gösterse de tam olarak örtüşmeyen, ondan daha üstün olacak insandır. Bu konuda Nietzsche'nin şiirsel anlatımları ve çeşitli kavramlar kullanması durumu anlaşılması zor hâle getirmektedir.

“İşte halbuki onlar hâlâ uyuyorlar, şu yüksek insanlar, ben uyanmış olduğum hâlde: onlar benim hakiki yoldaşlarım değil! Onlar değil benim beklediğim dağlarım. ...Uyuyorlar hâlâ mağaramda; rüyaları hâlâ benim sarhoş türkülerimden içiyor. Beni dinleyen kulak, söz dinleyen kulak oluşmamış henüz onlarda.” (Nietzsche, 2013: 294).

### 3.5. Antik Yunan ve Roma İmparatorluğu

Nietzsche'nin eserlerinde en büyük övgülerde bulunduğu iki ulus arasından Roma açık ara farkla öne çıkar. Roma ulusu Nietzsche için hep bir rol modelidir. Bir kusurundan bahsetmediği gibi sadece övgülerde bulunur. Övülen dönem Roma'nın Hristiyanlığa geçmesine dek devam eder. Yunan ulusuna dair övülen dönem ise daha çok Sokrates öncesi dönemi kapsar. Sokrates ve Platon sonrası değişimler ile son bulur. Nietzsche bu iki hayranlığından iki büyük düşman da çıkarır. İlki aşığı olduğu Roma ulusunu bozduğunu düşündüğü Hristiyanlık, ikincisi Antik Yunan ulusunu bozduğunu düşündüğü Sokrates ve Platon (ya da Platonizm).

“Eski Yunanlıların dininde şaşırtıcı olan, ondan doludizgin saçılan şükran bolluğudur: -doğanın ve yaşamın karşısında böyle duran son derece seçkin bir insan türüdür! – daha sonra, ayaktakımı Yunanistan'da ağırlık kazandığında, korku dinde de her yeri kapladı; ve Hristiyanlık kendini hazırladı.” (Nietzsche, 2017c: 60-61).

Nietzsche için Roma'nın en büyük farkı soylu insanların yönetimine dayalı bir sistem üzerinde devam etmesidir. Roma denince ordusu, yüksek kültürü, mimarisi, imparatorları, birbirleri arasında sürekli çekişmeler olan yönetim kadrosu, acımasız valileri ve belki de konu kapsamında en önemlisi İsa'yı cezalandıran Vali Pilatus akla gelir. Nietzsche'nin Roması doğal hayatın yaşandığı yerdir. Elbette sayılan durumlar insan tarafından üretilen yapay şeylerdir fakat insanın dâhil olduğu bir dünyada, doğallıkla oluşturulmuş bu sistem Roma'yı diğerlerinden ayırır. Roma'da vahşi yaşam sürer. Arenalarda gladyatörler aslanlar

ile dövüşür, köleler aslanlara yem edilir. Güçlü olan diğer güçlünün karşısına tüm varlığıyla çıkar, yener ya da yenilir. Güçlü ayakta kalır ve başka zorluklarla mücadele etmeye hazırdır. En zayıf yok olur, onu mağlup eden zayıf bir diğer mücadele için daha da güçlü olmak zorundadır. Roma arenası Nietzsche felsefesini anlamak için oldukça önemli bir benzetme olarak kullanılabilir.

Arena kendinde bir anlam taşımaz. Sıradan bir toprak zemin, bir çimenliğin etrafının tribünlerle çevrilmesi orayı bir mekândan öteye taşımaz. Fakat insan arenaya çıktığında orada yaşam görünür. Kan dökme, şiddet, galibiyet ve mağlubiyet, acı, korku, hayatta kalma mücadelesi, acımasızlık hiçbir yerde bu kadar net görülemez. Arena insan doğasını en net şekilde ortaya çıkaran yerdir. Eşitlik yoktur, yalnızca tek kazanan vardır. Tüm mücadele bir taraf ölene dek sürer. Merhametli olan taraf yok olacak, en acımasız ve güçlü olan hayatta kalacaktır. Sayı azaldıkça hep daha güçlüler geriye kalacak, her geriye kalan daha da güçlü durmak zorunda kalacaktır. Bu yüzden geriye kalanların enerjisi azalmaz aksine daha da artmak zorundadır. Zayıfların elendiği ve geriye güçlülerin kaldığı bu hayat simülasyonu Roma'nın soylu vatandaşlarının en önemli eğlencesidir.

Arena gibi bir eğlencesi olan Roma vatandaşlarının günlük yaşamlarının bundan çok farklı olmayacağı da açıktır. Nietzsche'nin daha önce etimolojik incelemelerle ahlâklarını ele aldığı Romalılar savaşı, cesur, korkusuz, kahraman gibi kavramlardan iyiyi türetmiştir. Onların iyisi ve kötüsü kendi gerçekliklerinden kaynaklanır. Soylu ahlâk sistemine dayanan ahlâklarıyla Romalılar, asırlar süren medeniyetlerinde hep daha güçlü, zengin, soylu, iyi, sağlıklı olmuşlar ve yaşamlarını daha yukarıya çıkarmışlardır. Bu birikimli ilerleyişte hem atalarının zenginliklerini kullanmışlar hem de bunların üzerine kendileri yüksek şeyler inşa etmişlerdir. Giderek daha büyüyen, daha yetenekli ve acımasız imparatorlarla daha geniş topraklara yayılan, soylu kültürünü zayıf toplumlara kabul ettiren ve onlara hükmeden Roma, Nietzsche'nin büyülenmiş gözlerle baktığı bir örnektir. “Evet, Romalılar güçlü ve soyluydular; yeryüzünde var olan ya da var olduğu hayal edilen hiç kimse daha güçlü ve daha soylu değildi.” (Nietzsche, 2015a: 66). Roma insanının ahlâkı bizzat kendilerinin oluşturduğu soylu bir ahlâktır. Bu ahlâk yüksek, kutlu, refah ve zenginlik dolu, devinim içinde hep daha güçlü bir insanlar yaratır. “Ormanda büyümüş ‘insan’ daima güç için verilen mücadelenin en uzun sürdüğü yerde belirir. Büyük insan. Romalılar – orman hayvanları.” (Nietzsche, 2017b: 598).

Yahudilik ve Hristiyanlık, geniş Ortadoğu topraklarına hükmeden Roma İmparatorluğu sınırları içinde ortaya çıkmış ve gelişmiştir. Sonrasında Roma'nın dinsel sistemi içine giren bu dinler, Roma'nın kültürel ve dini yapıları soğurması sayesinde Roma'da kalıcı olmuş ve Avrupa'ya yayılmıştır. Yahudilik olmasa da Hristiyanlık sonraları Roma'nın dini olmuş ve Nietzsche için Roma rüyasının sona ermesine neden olan değişim gerçekleşmiştir.

“Hepsi boşa gitti! Bir gecede yalnızca bir anı oluverdi! –Grekler! Romalılar! İçgüdüsel soyluluğa, beğeniye, yöntemli araştırmaya, örgütleme ve yönetme dehasına, insanın geleceğine duyulan inanca ve güvenlik istencine, her şeye dev bir evet, Imperium Romanum olarak görünür hâle, tüm duyularca duyulur hâle gelmişken, salt sanatın ötesindeki yüce üslup, artık gerçeklik, hakikat, yaşam olmuşken...” (Nietzsche, 2017a: 84).

Ne oldu da tüm övgülerin sahibi ulu Roma, Nietzsche'nin zihninde yerle bir oldu? Yeryüzünde soyluluğun vücut bulmuş hâli Roma İmparatorluğu zayıflarla girdiği fiziksel mücadeleyi kaybedemezdi. Devlet yönetim sistemi de son derece derin olan böylesi bir İmparatorluk, birkaç Ortadoğu halkının toplumsal hareketlerine mağlup olacak da değildi. Peki nedir Nietzsche'yi bu kadar üzen, Roma'yı yerle bir olmuş gibi değerlendirmesine sebep olan şey?

Soylu ve zayıfın mücadelesinde zayıfın yeni yollar denediği ve bu mücadele sonucunda çeşitli soyut kavramlar ürettiğinden bahsedilmişti. Bu süreç en sonunda toplumsal yasaların ortaya çıkmasına, oradan da ahlâk ve din gibi normatif sistemlere dönüşmüştü. Zayıfın kendi içinde sürüp giden bu sistemin ona gerçek bir fayda sağlaması ise bu sistemlerin soylu insana tesir etmesine bağlıydı. Nihayetinde zayıf insan mücadele etmeden soyluyu zayıflatacak, soylu kendi iradesiyle savaşmaktan, kan dökmekten ve zulümden vazgeçecekti. Nietzsche'ye göre tarihte bu tuzağın kurbanı olan en büyük örnek Roma İmparatorluğu idi.

Soylu ve zayıf insan ve ahlâklar karşılaştırmasında elbette soylu insanlar kısmına Roma İmparatorluğu soylularını ve yüksek vatandaşlarını koymak hata olmaz. Zayıf insanlar kısmı ise Roma'nın yönettiği halklar olarak ele alınabilir. Böylelikle “çöküş” ve “çürüme” daha net anlaşılabilir. Nietzsche felsefesinde *dekadans* kavramı çoğu yerde Hristiyanlık ile bozulmuş modern Avrupa toplumunu temsil etmektedir. Fakat Roma'nın yaşadığı dinsel ve ahlâki değişim, Avrupa'daki değişimin atası olduğundan böylesi bir bağlantı kolayca kurulabilir.

### 3.6. Yahudilik

Nietzsche için kâbus, önce güzel bir rüya ile başlar. Yahudilik her ne kadar önceleri Antik Mısır medeniyetinde ortaya çıkmış olsa da Yahudiliğin kendine güvenli bir yurt bularak bir ulus dini hâline gelmesi Roma gibi kutlu bir imparatorluğun gölgesinde olmuştur. Yahudiler, kendi özel ulusal dinine ve tanrısına sahiptir. Nietzsche'ye göre övülesi bir dine sahip İsrailoğulları adı verilen bu Samî topluluğun dini, Mısır'dan göçüyle devrimsel farklılıklar yaşamış, Kudüs'ü (Yeruşalim) kutsal başkent ve yurt kabul etmiştir. Bazen dinsel aidiyeti bazen de anaerkil kalıtımı gözetten Yahudiliğin temel kutsal kitabı Tevrat, peygamberi Musa'dır. İbrahimî dinlerin ilki, tüm dinler arasında da ilk monoteistik din kabul edilebilir. Kutsal metinler baz alındığında en ortodoks din olduğu söylenebilir. Temel kavram adalet, nihai amaç mesihin gelişi, yöntem ise sertlik ve egemenliktir.

Hristiyanlığın ortaya çıkmasına az zaman kala Yahudiliğin yaşandığı topraklara Roma'nın hüküm sürmesi Yahudileri kendi topraklarında kısıtlamış ve özerklik istencine itmiştir. Roma'nın eyalet sistemli bir imparatorluk olması, yönettiği bölgeleri valiler ile idare etmesine ve denge politikası yürütmesine neden olmuştur. Yahudiler bazen kısıtlanıp bazen serbestlik bulabilmiştir. Kendi (temsili) kralları olmasına rağmen idari söz hakları bulunmayan Yahudiler, dinsel ve toplumsal alanda ise topraklarının hâkimidir.

Yahudilik kısmen toplumsal hiyerarşiye sahiptir. Din adamlarının en baskın sınıf olduğu söylenebilir. Yüksek Kurul adı verilen ve din adamlarından oluşan kurul Ferîsiler olarak da adlandırılır. Toplumsal kurallar ve dini cezaların uygulanması da bu kurulun yargılaması ile uygulanır.

Kıyas, recm, ibadet şekilleri ve ritüeller Yahudilik'te önemli yer tutar. Bu uygulamalar diğer yerel ve genel dinlerin kültürel alanlarına da Yahudilik'ten geçmiştir. Yahudilik zaten bu radikal uygulamaların kitabî emir olduğu bir din olarak en ortodoks din sıfatını hak eder. "Acımayacaksınız: Cana can, göze göz, dişe diş, ele el, ayağa ayak." (Yasa'nın Tekrarı, 19:21). Tevrat'ta kıyas, intikamdan ziyade kötülüğü ortadan kaldırma, kötülük etmeyi planlayanın kötülüğü yaşaması ve bundan vazgeçerilmesi gibi daha derin amaçlar taşır. (Yasa'nın Tekrarı, 19:18).

Yahudilik, teolojik olarak çevresindeki dinlerden daha sistemli bir yapıda gözükmektedir. Kutsal kitap sonrası oluşturulan tefsir metinleri, yorumlardan oluşan külliyat, monoteist bir din olarak Yahudilik'te güçlü bir din kültürü oluşmasını sağlamıştır.

Doğum, cenaze, evlilik, kurban gibi etkinlikler bir yana, yaşamın sıradan her anı için bir dua, kutsama üretilmiştir. Yahudilik, bir çekirdek etrafında birleşen ve toplumla sıkı organik bağlara sahip bir din olarak, insanlığın ilk başarılı monoteist din örneğidir. “Nasıl ki Yunanlılar felsefedeki üstatlarımızsa, Yahudiler de dinde üstatlarımızdır.” (Gilson, 1999: 48).

Ölüm cezalarının, kan dökmenin, hüküm sürmenin, katı kuralların günlük yaşamın parçası olduğu Yahudilik, Nietzsche’nin gözünden kaçmamıştır. Nietzsche, Yahudi adını ikili anlamda kullanır. Bunlardan ilki Yahudi olan ve Tevrat’ın kurallarına uyan esas Yahudilerdir. İkincisi ise ilk dönem Hristiyanlardır ki Hristiyanlığın ilk ortaya çıktığı dönemde bu iki din arasında bir ayrım bulunmamaktaydı. Hristiyanlar kendilerini Yahudi kabul eder fakat İsa’ya inanırdı. Bu yüzden Nietzsche, Yahudi ve Yahudi Hristiyan olarak ayrım yapar.

Nietzsche için Yahudilerin dinsel sertliği öfkeli yapılarından kaynaklanır ki bu öfkeyi kutsal saymalarındandır. Sert bir peygamber sert bir tanrı fikrini yaratmış, Yahudiler de kendilerini buna göre şekillendirmiştir. (Nietzsche, 2017d: 40). Yahudilerin kanlı, ölümlü cezaları onların içgüdüsel bir toplum olduğunu da açıkça gösterir. Nietzsche’ye göre Yüksek Kurul gerçekten yüksek insanlardan oluşur. Öfke, sertlik, zulüm, hâkimiyet, zayıfları yönetme ve terbiye etme gibi yüksek özellikler ve içgüdüler Yahudi din adamlarında çokça bulunur.

“Onlar kendilerinin en yüce işler için görevlendirilmiş olduklarına inanmaktan hiç vazgeçmediler, aynı şekilde tüm acı çekenlerin erdemleri de onları süslemekten vazgeçmedi. Babalarına ve çocuklarına saygı gösterme tarzları, evlilik ve evlilik geleneklerindeki akılcılık, onları diğer Avrupalılardan ayırır. Ayrıca onların kararına bırakılan mesleklerden bir güç ve intikam duygusu yaratmayı bildiler.” (Nietzsche, 2017d: 157).

Nietzsche’ye göre Yahudiler hiçbir zaman zayıf insanlar gibi yaşamazlar. Onlar her fırsatta kıvrak zekaları ile en kötü koşullarda bile fiziksel işlerin ağırlığından kaçınmayı bilirler. Kendilerini ezdirmezler. Böylelikle boyunduruk altına girmez hatta ulaştıkları toplumsal konumlar ve güçler sayesinde sözlerini dinletirler.

“Avrupa’yı fethetmeyi ve herhangi bir şiddet uygulamanın kendileri için söz konusu olmadığını kendileri çok iyi biliyor: Ama Avrupa’nın günün birinde sadece ellerini hafifçe uzattıklarında olgun bir meyve gibi ellerine düşeceğini de biliyorlar. ...İsrail ebedi intikamını Avrupa’nın ebedi refahına dönüştürdüğünde, o zaman eski Yahudi tanrısının kendi adına, yaratısı adına ve seçkin halkı adına sevinebileceği o yedinci gün yeniden gelecek – ve biz hepimiz onunla birlikte sevineceğiz.” (Nietzsche, 2017d: 158-159).

Nietzsche'nin "biz hepimiz onunla birlikte sevineceğiz" diyerek Avrupa Hristiyanlarına tercih ettiği Yahudiler, kendilerinin seçilmiş toplum olduklarını düşündükleri için de yine seçkin, ayrıcalıklı, üstün olma inancına sahiptirler. "Siz Tanrınız Rab için kutsal bir halksınız. Tanrınız Rab, öz halkı olmanız için, yeryüzündeki bütün halkların arasından sizi seçti." (Yasa'nın Tekrarı, 7: 16). Bu da Nietzsche için onları farklı bir konuma taşır. Güçlünün zayıfa mutlak üstünlüğü, kan dökmekten korkmayan sert dinî yöneticileri, saf iyi olmak yerine Yahudi olmayana zalim olan bir tanrı ile bu dinin üyeleri Nietzsche için ayrı bir yerdedir. Hem erken dönem Kudüs Yahudilerini hem geç dönem Avrupa Yahudilerini sıkça öven Nietzsche'ye göre bu din toplumun organik köklerinden doğmuştur. İnsanı doğadan uzaklaştırmaz bizzat ona doğal durumu yaşatır. Bazı toplum sınıflarının diğerlerine üstünlüğü doğal hiyerarşiyi, kurban ve cezalandırmalar kan dökme içgüdüsünün diri şekilde korunduğunu, diğer kavim ve dinlere öfkenin korunması zulüm ve intikam içgüdülerinin beslendiğini gösterir. Ayrıca Yahudilik soylu insanın ahlâki kurallarına göre şekillenmiştir. Toplumsal kurallarda herhangi bir zayıfın katkısı olmamıştır. Tevrat da üstün insana seslenir: "O gün sen, oğlun, kızın, erkek ve kadın kölen, öküzün, eşeğin ya da herhangi bir hayvanın, aranızdaki yabancılar dâhil hiçbir iş yapmayacaksınız." (Yasa'nın Tekrarı, 5: 15). Onların dininde evcil bir tanrı, evcil bir peygamber, evcil inananlar bulunmaz. Her şey sert, doğal, savaşçı, cesur, seçkin, içgüdüsel. Hükmedenlerin karşısında boyun eğenler değil hükmedilenler vardır. Kazananların karşısında teslim olanlar değil kazanmak için mücadele edip kaybedenler vardır. "Yahudiler hiç kuşkusuz şimdi Avrupa'da yaşayan en güçlü, en dayanıklı ve en saf ırktır." (Nietzsche, 2017c: 185).

"Tevrat'a gelince –evet, tümüyle başka bir şey var burada: Tüm saygımız Tevrat'adır. Onda, büyük insanlar, kahraman bir ülke, dünyada en nadir görülen nitelikteki bir şey, güçlü bir yüreğin eşi bulunmaz naifliğini buluyorum, üstelik, bir halk buluyorum onda. Öte yandan, İncil'de, yalnızca bir küçük tarikat yönetimini, düpedüz bir ruh rokokosunu, düpedüz kıvrım kıvrım süsleri saklı köşeleri, acayiplikleri, gizli dinsel toplantıların havasını buluruz." (Nietzsche, 2015a: 165).

Nietzsche'ye göre hem ilk dönem hem geç dönem inananlarıyla Yahudiler ulusal bir dinin soylu inananlarıdır. Baskı altında kaldıkları dönemde boyun eğmemiş, göç etmek zorunda kaldıkları Avrupa'da da Hristiyanlık baskısı altında evcilleşmemiş değerli inananlarıyla Yahudilik övülesidir. Nietzsche'ye göre Yahudilik, Avrupa'da kafese konmaya çalışılan bir aslandır ama bu aslanın aslanlığından vazgeçmeye niyeti yoktur. Direnmeye, doğallığını ve içgüdüsünü korumaya devam etmekte, günün birinde kazanacağı

zafere emin adımlarla koşmaktadır. Tanrısıyla, peygamberiyle, toplumsal ahlâkıyla, kendini bozmayan inananlarıyla Yahudilik *dekadans* dinlerden farklı, kendine özgü, seçkin ve üstündür. Yahudi toplumunun iyisi soylu insanın iyisidir. Onları kötü gören sadece zayıflardır. Hastalıklı rahiplerin, yozlaşmış Avrupalıların karşı olması da Yahudilerin doğru yolda olduğunu gösterir. Yahudilik düşman olunacak değil yaşamı güzelleştirecek ve onaylamaya davet edecek, inanan kişinin gücünü koruyacak ve arttıracak, karşılaşılan tüm zorlukları kutlu günün hasreti sayesinde aşmayı sağlayacak bir dindir.

Nietzsche'nin genel olarak Hristiyanlıkla çelişen her dine övgüde bulunduğu söylenebilir. Doğru dinleriyle zayıf bağı bulunan Nietzsche, bizzat yaşamış olduğu topraklarda ve gezdiği ülkelerin komşusu konumda bulunan Avusturya'da da çoğu Yahudi'nin bulunması vesilesiyle Yahudileri ve dinlerini iyi tanır. Üstelik çocukluğunda Hristiyan olması, Tevrat'ın dâhil edildiği Kitab-ı Mukaddes'i okumasını ve bilmesini sağlamıştır. Ek olarak, sevmediği Hristiyan Avrupalıların, Yahudilere karşı asimile politikaları, Nietzsche'yi Yahudileri övmeye itmiştir. Çünkü Nietzsche'ye göre Hristiyanlar neye karşı ise o şey doğrudur.

“Çıkarılacak ders: Bir ilk Hristiyanın dudakları arasından çıkan her söz yalandır ve her eylemi içgüdüsel bir yanılgıdır- bütün değerleri, bütün amaçları zararlıdır, oysa nefret ettiği her kimse, nefret ettiği her neyse, gerçekten değerlidir... Hristiyan, özellikle Hristiyan rahip, bir değerlilik ölçütüdür.” (Nietzsche, 2017a: 61).

Sonuç olarak denilebilir ki Nietzsche'ye göre nerede Yahudilik yaşıyorsa orada sert ve cesur yürekli Musa peygamberin yüksek emirleri, seçilmiş bir ulusun kendi elleriyle yarattığı seçkin dinin hiyerarşisi, Yüksek Kurul'un hükmedişi, yaşama dört elle sarılan inananların yaşam tutkusu görülür. Yahudiliğin olduğu yerde yaşam, süreklilik, canlılık, üstünlük, yiğitlik, sertlik, vahşilik ve her türden üstün içgüdüler vardır. Yahudilik antik dönemden bugüne yaşlanmadan ve öldürülemeden gelen bir arena aslanıdır. Karşısına çıkan tüm gladyatörlere direnmiş, kendine has kültür ve ahlâkıyla kendi kendisini korumuş ve çürümemiştir.

### 3.7. Hristiyanlık

Yahudiliğin yaşandığı Kudüs topraklarına, Nasıra eyaletinin Beytlehem şehrinden gelen İsa adında birinin takipçiler toplaması ve öğretiler yaymasıyla ortaya çıkan Hristiyanlık tüm dünya tarihini değiştirmiştir. Roma İmparatorluğu'nun hüküm sürdüğü fakat Yahudiler'in çoğunlukta olduğu Kudüs, dinsel özerk bölgeydi denebilir. İsa'nın gelişi

ise Yahudi toplumunun hiyerarşik yapısında daha alt kesimlerde olan insanları ona inanmaya itmiş, İsa kısa zamanda birçok takipçi kazanmıştır. Yahudi dininde siyasi ve dini gücün toplumsal yaşam üzerinde oldukça etkili olduğu, bu gücün somut yaşam şartlarını da etkilediği düşünüldüğünde bu sisteme içten içe tepkili olan fakat ellerinde bunu değiştirecek gücü olmayan insanlar, İsa'nın devrimsel öğretisine sıkıca bağlanmıştır.

Temel amacı tüm insanlığın günahlarını kendi bedeninde toplamak ve kendini kurban ederek tüm insanlığın günahlarını bağışlatmak olan İsa, Yahudi din adamlarının baskısı ve Roma valisi Pilatus'un da kararıyla çarmıha gerilerek öldürülmüştür. Böylece İsa, kendi düşüncesine göre görevini tamamlamış, insanların tüm günahları affedilmiştir. Bu düşünceye göre İsa bir "günah keçisi" ve "kurtarıcı" (Mesih) idir. Özellikle Yahudilerin kendi dinsel düşüncelerinde hâlihazırda bir Mesih beklentisinde olması İsa'ya inananların sayısını hayli arttırmıştır. Ek olarak, Yahudiliğin sert yapısı gerek fiziksel gerek toplumsal konum olarak zayıf durumda olan Yahudilerin, tam bir pasifizm içeren Hristiyanlığa geçişini hızlandırmıştır.

Hristiyanlığın kutsal kitabı İncil'dir. İncil dört ana kitaptan oluşur ki bunlar Matta, Markos, Luka, Yuhanna'dır. Bunlara ek olarak İsa'nın ölümünden sonra havarilerinin yaptığı çeşitli işleri, yazdıkları mektupları, verdikleri öğütleri ve vahiy ile haber aldıklarını iddia ettikleri bazı dinsel emirleri barındıran bölümler bulunur. Tevrat ve Kuran'dan farklı olarak İncil'de bir istisna cümle<sup>11</sup> hariç kitabın hiçbir cümlesi tanrı sözü olarak kabul edilmiş değildir. İsa'nın yaptığı işleri ve söylediği sözleri üçüncü kişi bakış açısıyla aktaran bölümlerden oluşan İncil, bu niteliğiyle aslında bir hadis kitabıdır. Yine de belirtmek gerekir ki İsa'nın eylemlerini tanrı yardımıyla yaptığı, sözlerini de vahyen söylediği düşünüldüğünden, İsa'ya atfedilen her şey tanrısaldır, yani dolaylı olarak tanrı sözü kabul edilir. (Yuhanna, 10: 38). Bu yüzden Hristiyanlarca İncil bir kutsal kitaptır.

Günümüzde çok büyük bir kesim Hristiyanlığın Yahudiliğin devamı olduğunu, dolayısıyla kutsal kitabın sadece İncil'den ibaret olmayıp Tevrat'ı da içerdiğini düşünür. Bu iki kitabın birleşimi ise Kitab-ı Mukaddes olarak adlandırılır ve bu kitaba iman edilir. Bu düşünceye göre Yahudilik geride kalmış fakat kitabı hâlâ geçerli ve tanrısaldır. Bu düşüncenin sebebi ise Tevrat'ta müjdelenen Mesih'in İsa olduğunun düşünülmesi ve İncil'i güçlendirici bir destek bulma amacıdır. Tüm bunlara rağmen İsa'nın Musa'nın emirlerini değiştirmesi, Tevrat emirleri yerine onlara karşı yeni emirler getirmesi, Hristiyanlığa

<sup>11</sup> "Buluttan gelen bir ses, 'Bu benim Oğlum'dur, seçilmiş Olan'dır. O'nu dinleyin!' dedi." (Luka, 9: 35).

Tevrat'ın dâhil edilemeyeceğini, Hristiyanlığın ayrı ve tek bir din olduğuna dair önemli bir işarettir. “‘Göze göz, dişe diş’ dendiğini duydunuz.<sup>12</sup> Ama ben size diyorum ki, kötüye karşı direnmeyin. Sağ yanağınıza bir tokat atana öbür yanağınızı da çevirin.” (Matta, 5-6: 38-39). Tevrat'ın birçok bölümü İncil'i, İncil'in birçok bölümü de Tevrat'ı yanlışlar ve iki kitap arasında çokça zıt emir bulunur. Yahudiler tarafından en çok referans gösterilen bir Tevrat ayeti de ölüm cezasına çarptırılıp ağaca asılan ya da çarmıha gerilen kişinin lanetlenmiş olacağıdır. “Eğer bir adam bir günahtan ötürü ölüm cezasına çarptırılıp öldürülür ve ölüsü ağaca asılırsa, ölüyü gece ağaçta asılı bırakmamalısınız. O gün kesinlikle gömmelisiniz. Asılan kişi Tanrı tarafından lanetlenmiştir.” (Yasa'nın Tekrarı, 21: 22-23). Bu ayetlerden dolayı Yahudiler İsa'nın lanetlenmiş bir sahte peygamber olduğunu, Hristiyanlar ise ayette çarmıha gerilmekten değil ağaca asılıp idam edilmekten bahsedildiğini, dolayısıyla ayetlerin İsa ile ilgili olmadığını savunur.

Nietzsche'ye göre Hristiyanlık tarihteki en kötü şeydir. Öyle ki Nietzsche'nin her kitabında Hristiyanlığa saldırılar görülebilir. Hiçbir kitabı Hristiyanlığı iğnelemeden bitmez. Hatta bazı kitapları sadece Hristiyanlığa lanet okuma üzerinedir. Peki modern Avrupa'da, Hristiyanlığın doruklarda yaşandığı kırsal kesimden çıkan birini bu denli öfkeliendiren ve nefret kusmasına sebep olan şey ne idir? Burada bazı klişeler akla gelebilir: Nietzsche'nin üniversite yıllarında tanrı üzerine sorgulamaları, özgür bir yaşama olan tutkusu, ateizme yakın düşünceleri, tanrısız bir evren istemi, İncil'i saçma bulması vesaire... Fakat tüm bunlar ikincil sebeplerdir denilebilir. Çünkü Nietzsche'nin diğer dinler hakkındaki görüşleri tüm bu sayılanlardan neredeyse hiç etkilenmez. Yahudiliği ele aldığında Tevrat'a dair övgüleri bize gösterir ki tüm ilgilendiği inananlara öğütlenen yaşam tarzı ve ahlâktır. Onun için din ne ise ona inanan toplum da odur. Toplum ne ise dini de öyle olur. Bu bakış açısı, bu çalışmada oldukça tekrarlanmış ve önemle altı çizilmişti. Bu bakış, Nietzsche'nin Hristiyanlığa olan nefretinin sebebini ortaya çıkaracak bakışın kendisidir. En temeldeki sebep ne ateizm, ne mantıksız bulunan ayetler ne de çağdışı kalmış kilise emirleridir. Nietzsche gözünü Hristiyanlığın ortaya çıkış dönemine diker ve onu dehşete düşüren tabloyu görür: zayıf insanın zaferi!

Zayıf ve soylu insanın tarihsel mücadelesinde her zaman mağlup konumdaki zayıf insan, bir ahlâk oluşturmuş ve bunu dinleştirmiştir. Toplumda dinin ilk kırıntıları olan inanışlar ya da diğer adıyla “*pantheon*” (tanrılar külliyatı) zayıflar arasında gittikçe yayılmış

---

<sup>12</sup> Tevrat'ta “Yasa'nın Tekrarı” 19: 18 bölümüne atıf yapılıyor.

ve artık taşarak soylu insana da sıçramıştır. (Peterson ve Reichenbach, 2017: 28). Elbette tüm inançlar zararlı ve aşağı değildir. Soylu insanların arasında da bir din ortaya çıkabilir ve yayılabilir. Fakat unutulmamalıdır ki din nerede ortaya çıkarsa oraya, kimler tarafından icat edilirse ona benzer. Bu yüzden Nietzsche için, sert ellerle yazılan Tevrat ile bıkkın ve pişman bir ağızdan çıkan Budizm aynı kefeye konulamayacaktır. Nietzsche'nin, kendi dinsel sistemine dört elle sarılan Roma İmparatorluğu'nu dinsel sebeple bir kez bile kötülememesi; yeri geldiğinde inançsız Avrupalıları ise yerin dibine gömmesi tekrar ve tekrar gösterir ki dine inanmak ya da ahlâk sahibi olmak olumsuz bir şey değildir. En önemli soru şudur: Nasıl bir dine inanılmaktadır?

Nietzsche'ye göre Hristiyanlık zayıf insanların bir icadıdır. Sadece bu bile Hristiyanlığa karşı olması için yeterli bir sebeptir. Fakat sadece bu, tüm o öfkeyi açıklamaya yetmeyecektir. Çünkü Hinduizm'in bazı mezhepleri gibi Budizm de kendi konumlarınca yüksek insanlar tarafından ortaya atılsa da aşağı emirler verdiklerinden karşı çıkılması gereken dinlerdendir. Yani genel olarak iki tür dinden söz edilirse: ilki yüksek insanların aşağı emirler veren *dekadans* dinleri (Budizm), ikincisi yüksek insanların yüksek emirler veren üstün dinleri (Yahudilik). Nietzsche tüm bu dinlere bakıp bazılarını yere göğe sığdıramaz, bazılarını ise kısmen övüp kısmen kötüler ve başarısız bulur. Fakat söz konusu Hristiyanlık olduğunda bu ikili sınıflama yetersiz kalır. Çünkü Nietzsche'ye göre Hristiyanlık zayıf insanların elinden çıkıp zayıf emirler verdiğinden iki kat kötüdür. Böylece ortaya lanet ettiği ve yok edilmesini istediği bir din ortaya çıkar.

Nietzsche'nin soylu ve zayıf insan anlatısı aslında Hristiyanlık öncesi yakın dönemi, Hristiyanlığın doğuşunu ve sonrasını anlatır gibidir. Bir yanda en üste koyduğu ve soyluluklarını mutlak bir övgüye değer bulduğu Romalılar, onların altına yerleştirdiği ve yüksek insanlar saydığı Yahudi hahamları onun için saygıya değerdir. Geriye ise hem Roma hukukuna boyun eğen hem de Yahudi hahamlarının dinî emirleri altında yaşam süren sıradan halk kalır. Nietzsche için her şey yolundadır. Fakat milatta, dönüm noktasında her şey tersine dönmeye, zayıf güç kazanmaya ve güçlü zayıflamaya başladığında Nietzsche'nin kâbusu başlar.

İsa'nın Tevrat karşıtı emirleri yayıldıkça Yahudiliğin toplumsal sistemi tersine dönmeye başlar. Çünkü Hristiyanlık'ta fiziksel sağlık, toplumsal konum, zenginlik, yaşama ve dünyaya tutkuyla bağlanmak, bilgili olmak utanılacak bir şeydir. Oysa bunlar hem insan türünün doğası hem de Yahudilik için oldukça önemlidir. Hristiyanlık yayıldıkça Yahudi din adamlarının rolleri de tehlikeye girer. Bu yüzden İsa'nın cezalandırılması, Hristiyanlığın yok edilmesi istenir.

İsa'nın havarilerinin toplumun daha aşağı görülen kısımlarına Hristiyanlığı tanıtmaları toplumda İsa taraftarlarının çoğalmasını sağlar. Çünkü toplumun çoğu fakir, güçsüz Yahudiler'den oluşmaktadır. Alt sınıfın Hristiyanlaşması da üst sınıf Yahudilere itaatsizliğe neden olur. Toplumda isyana neden olmak ve kâfirlikle suçlanan İsa yakalanır ve Yüksek Kurul'un önüne çıkarılır. Kâfirlikten suçlu bulunsa da Roma hâkimiyetindeki Yahudi din adamlarının ölüm cezası verme yetkisinin olmaması İsa'yı Roma valisi Pilatus'un önüne dek getirir. (Yuhanna, 18: 31). Vali Pilatus'un kırbaç cezası vermesi Yahudi din adamları için yeterli gelmez. Pilatus'un kırbaçlanan İsa'yı Yahudiler'e gösterirken "İşte o adam!" (*Ecce Homo!*) demesi de tarihe geçen cümlelerdendir. (Yuhanna, 19: 5). Öyle ki Nietzsche bu cümleyi bir kitabının (*Ecce Homo*) ismi olarak kullanır. (Zweig, 2017: 25). Daha sonra çarmıha gerilen İsa, üstlendiği görevi tamamlamış bir şekilde ölmüş olur.

Nietzsche'ye göre İsa, İsrail'in toplumsal sistemini bozan ve anarşiye neden olan siyasi bir suçludur. (Nietzsche, 2015a: 49). Getirdiği Yahudi karşıtı söylemlerle üst sınıfın kuyusunu kazmış, cennet vaadiyle alt sınıfı peşine takmış, İsrail düşmanlarının ekmeğine yağ sürmüştür. Yüce Roma'nın topraklarında zayıfların isyanına neden olmuş, oluşması yüzyıllar sürmüş güçlü Yahudi geleneklerini ortadan kaldırmaya çalışmıştır. En temelde de insanları bu yaşamdan yüz çevirmeye, kendilerinden utanmaya inandırmış, hiç olmayan ve olmayacak bir dünyanın hasretini çekirmiştir. Nietzsche buna nihilizm der. Hristiyanlık hiç olmayan bir dünyaya inandırdığından nihilizmi yaratmış, nihilizm de *dekadans* ortaya çıkarmıştır. Bu sebeple Hristiyanlık bir insanlık suçudur. İnsanlığın başına gelmiş en kötü şeydir. Yasaklanmalı, yok edilmeli ve yaşanıldığı her yerin kapısı sonsuza dek kilitlenmelidir.

Nietzsche'ye göre insanın en temel içgüdülerinden olan güç içgüdüğü Hristiyanlık tarafından günah sayılır. Doğada insan gücünü korumak ve arttırmak ister. Böylece dünyadaki yaşamı daha sağlıklı ve güvende olacak, ömrü uzun olacaktır. Zaten insan biyolojik olarak da hep hayatta kalmaya programlıdır. Bu yüzden yaşamı sevmek, yaşama

bağlı kalmak ve yaşama inanmak insanın doğal bir güdüsüdür. Oysa İsa ve Hristiyanlar, Nietzsche'nin merkeze yerleştirdiği güç kavramını yeniden değerlendirmiş ve baş aşağı etmiştir. “Aranızda en üstün olan, ötekilerin hizmetkârı olsun. Kendini yücelten alçaltılacak, kendini alçaltan yüceltilecektir.” (Matta, 22-23: 11-12). Nietzsche'nin doğal süreç saydığı güçlülünün daha da güçlü olmak için çabalaması gerektiği, zayıfın da her zaman güçlenmeye çalışacağı durumu Hristiyanlık tarafından ters şekilde ele alındığından Nietzsche'ye göre Hristiyanlık doğa karşıtı bir tutum sergiler.

İnsanların güçlenme isteğini aşağılık bulan ve bunun cezalandırılacağını söyleyen Hristiyanlık, zayıf insanlar yaratmaya çalışır. Zayıf insanları ise daha zayıf kılmak için çabalar. Güçlü insanın karşısında ezilen zayıf insanın direnmesinin yasaklanması, kadercilik öğütleri ve teslimiyet vurguları bunu açıkça gösterir. (Matta 26: 52-54).

Hristiyanlığın güçten uzak zayıf insan yaratma çabası, zayıf insanın bu dünyadaki yaşamını çekilmez kılacağından zayıf insana bu dünya kötülenir ve öte dünya tasviri yapılır. Nietzsche'ye göre Hristiyanlık bu dünyayı kötüler ve değersiz kılar. Bu da yaşam bezgini insanlar ortaya çıkarır. Ayrıca mal varlığı da cennete giriş için bir engel sayılır. (Matta 19-20: 21). Hristiyanlığın dünyayı “tanrının ayak taburesi” olarak görmesi onun değersizliğini, göksel ve dünya dışı olanı hep daha üstte tutması da “Tanrı'nın Krallığı'nın” yani öte dünyanın değerliliğini gösterir. (Matta, 5: 34-35). “Yukarıdan gelen herkesten üstündür. Dünyadan olan dünyaya aittir ve dünyadan söz eder. Gökten gelen ise herkesten üstündür.” (Yuhanna, 3-4: 31).

Nietzsche'nin gözünden Hristiyanlığa bakıldığında insanlık tarihinde soylu ve zayıf insan mücadelesinde ezilmiş durumda olan zayıf insanların kendi içlerindeki süreç açıkça gözüktür. İlk olarak doğal süreç sonucu bir zayıflık, bu zayıflığı aşmak için güç edinme denemeleri ve başarısızlık vardır. Sonra zayıf insanın kendi zayıflığıyla barışması ve çeşitli avunma yöntemleri geliştirmesi görünür. Bu da çalışmanın başında işlenen ve Nietzsche'nin “kara vicdan” adını verdiği durumdur. İlk Hristiyanlar hem ezilmekte hem de bunu kabullenerek içselleştirmektedir. Bu noktada hatırlanmalıdır ki ilk Hristiyanlar bu dine Yahudilikten geçmektedir ve Yahudiliğin temel kavramlarından biri kısastır. Kısas kavramı intikam üzerine kuruludur ve adaleti temsil eder. Dolayısıyla ilk Hristiyanlardan bazıları soylu insana karşı bazı intikam durumları ararlar fakat bunu gerçekleştirecek zemin bulamazlar. Bu da intikam duygularını içselleştirmelerini ve bastırmalarını beraberinde getirir. Bastırılmış intikam duygusuna Nietzsche “hınç duygusu” adını verir. Zayıf

Hristiyanların alamadığı intikam zamanla bir hayale dönüşür ve bu da diğer her şey gibi öte dünyaya ertelenir. Öte dünyaya ertelenen hınç duygusunun ortaya çıkardığı sonuç ise yargı günüdür. Görüldüğü gibi aslında Nietzsche'nin soylu ve zayıf insan anlatısı ilhamını Hristiyanlığın doğuşundan alır. Önceki bölümlerde de benzetildiği gibi soylu insanların Romalı yöneticiler, zayıf insanların ilk Hristiyanlar olduğu düşüncesi burada tekrar kendine bir dayanak bulur.

“Kişi, Hristiyanlığı telleyip pullamamalı, bezememeli: Hristiyanlık, bu yüksek tip insana karşı savaştır, bu tipin en temel tüm içgüdülerini yasaklar altına aldı, bu içgüdülerden, kötüyü, kötü kişiyi damıtmıştır – suçlanabilir tip olarak, ‘menfur kimse’ olarak güçlü insanı. Hristiyanlık bütün güçsüzlerin, düşmüşlerin, iyi yetişmemişlerin tarafında yer aldı; güçlü yaşamın koruyucu içgüdülerine karşıtlıktan bir ideal çıkardı; hatta insanlara düşünselliğin en üstün değerlerinin günahkârlık, sapkınlık, ayartılma olduğunu öğretmek düşünsel açıdan en güçlü yapıya sahip olanların bile akıllarını yozlaştırdı.” (Nietzsche, 2017a: 11).

Nietzsche'ye göre zayıf insanın içinden geçtiği süreç toplumların hepsinde görülür. Hindistan ya da Çin'de de görülmüş, oradan Hinduizm ve Budizm gibi dinler doğmuş olsa da soylular bu süreci iyi yöneterek zayıfın zaferine izin vermemişlerdir. Zayıfın terbiye edilmesi ve güçlünün hâkimiyeti koruması durumu en iyi Yahudilik'te sağlanmıştır. Bu yüzden Hristiyanlığa dek doğal süreç korunabilmiştir. Fakat ne yazık ki dünya tarihinde ilk defa yaşanan zayıfın zaferi yani Hristiyanlığın Yahudilere üstünlük kurması ve Romalı yöneticileri tuzağa düşürmesi soylu insanlar için kâbusun miladı olmuştur.

İsa'nın ölümünden sonra zayıf insanlar –yani ilk Hristiyanlar- kendi içlerindeki doğa karşıtı ahlâkî-dinî eylemleri kilise faaliyetleri ile komşu şehirlere taşımış, çeşitli yerlerden destekçiler edinmiştir. Bunda en büyük pay Pavlus ve Yuhanna'nındır. Hristiyanları örgütlemeye, güçlendirmeye, dinî bir intikama çağıran önder isimler, havariler ile birlikte Hristiyanların sayısını kat kat arttırmış ve *dekadans* öğretileri geniş topraklara yaymıştır. Fakat en büyük talihsizlik soylu Roma İmparatorluğu'nun kültürel olarak davetkâr olması ve karşılaştığı her dini-ahlâki inancı direkt olarak kabullenici bir tavır sergilemesidir. Zaten Roma mitolojisi de Yunan mitolojisinden ilham alır ve o mitolojiyi büyük oranda olduğu gibi kabul etmiştir. Talihsizlik şuradadır ki soylu Romalılar tanıştıkları inanış ya da ahlâkların hepsinin soylu ve zengin olacağını düşünmüşlerdir. Oysa tahmin edemeyecekleri bir şey vardır ki karşılarındaki din yani Hristiyanlık soylular arasından değil köleler arasından çıkmıştır.

“Ona inanma gereksinimi olanlar ne kadar hastalıklı, düşkün ve bayağı iseler, ona inancın da o kadar hastalıklı, düşkün ve bayağı olması, Hristiyanlığın yazgısıydı. Sonunda da hastalıklı bir barbarlık, kilise olarak güce kavuştu. Kilise; ruhun tüm dürüstlüğüne, tüm yüceliğine, tinin tüm disiplinine, tüm içten ve ince insancılığa ölümcül düşmanlığın vücut bulması.” (Nietzsche, 2017a: 47).

Hristiyanlığın Roma’ya sızması ile Ortadoğu ve Anadolu’ya taşınması, güçlü Roma İmparatorluğu’nu bir konak olarak kullanması büyük bir Hristiyan nüfus oluşturur. Bu yüzden zayıf Hristiyanlık, yayılmak için güçlü Roma’yı kullanan bir parazittir. Doğa ve yaşam karşıtı aşağı değerler soylu, zayıf, zengin, fakir her kültüre etki etmiş, soylu insanlar güçlerinden utanmaya ve varını yoğunu kaybetmeye itilmiştir. En savaşçı toplumlar kılıcını bırakmış, yaşamak için savaşma, ölmek için öldürme düşüncesi eriyip gitmiştir. Ortaya evcil, uysallaştırılmış devletler çıkmıştır. Dini kardeşlik adı altında birbirine geçen toplumlar ulus kavramının yitip gitmesine, devlet denilen ve her ırktan insanın birbiri arasına karışıp birbirini kirletmesine neden olmuştur. Zaten az sayıda olan soylu insanlar bu durumla başa çıkamamış, bu büyüden etkilenecek Hristiyanlığın zehriyle zehirlenmiştir. Hristiyanlık zehrini vücudunda taşıyan soylu insanlar ise devletlerinde Hristiyanlığın yayılmasını kolaylaştırmış, bu köle dinine koruma alanı sağlamıştır. Bir kartopu etkisiyle yayılan ve büyüyen Hristiyanlık, soylu zihinlerde bir tümör, sağlıklı vücutlarda bir kanser gibi yayılmıştır. Önce Konstantin sonra Theodosius, Roma’da Hristiyanlığın resmî din olmasını sağlamış, sonrasında toplanan İznik Konsülü ile geri dönülemeyecek bir yıkım yaratılmıştır. Avrupa toplumlarının atası sayılabilecek Roma İmparatorluğu’nun Hristiyanlıkça ele geçirilmesi günümüze dek gelen yıkımın nedenidir. Her şey çölden gelen ve acı çekmeyi seven bir adamla başlamış, intikam duygusuyla yanıp tutuşan fakat Yahudilik altında bunu gerçekleştirilemeyen aşağı insanların nefretiyle devam etmiştir. Genellikle sözlerin büyüyle, bazen de kandırılan soylu insanların kılıçlarıyla bugünkü (Nietzsche için 19.yy) hâline gelen Hristiyanlık, dünyanın yarısının köle ahlâkı ile harmanlanmasına ve dünyanın çürümüş bir durum içinde sıkıcı, zevksiz, korkak, evcil, kokuşmuş bir hâle gelmesine neden olmuştur. Bugünün insanları bu büyük tuzağın hâlâ içindedir ve bu daha büyük bir suçtur. Antik dönem ve ortaçağ insanların Hristiyanlığa inanması büyük bir akıl tutulması ve hata olsa da modern insanın tüm bu imkânlarla rağmen bugün bile Hristiyan kalması bir ayıptır.

“Binlerce yılın tımarhane dünyalarını gezip onlara hüznü bir dikkatle ‘Hristiyanlık’, ‘Hristiyan inancı’, ‘Hristiyan kilisesi’ derim –akıl hastalıklarından dolayı insanlığı sorumlu tutmamaya özen gösteririm. Fakat modern zamanlara, bizim zamanlarımıza geldiğinde, duygularım aniden değişir ve dayanılmaz şekilde patlayıverir. Bizim çağımız daha bilir... Eskiden yalnızca hastalıklı olan, şimdi utanmazlıktır –bugün Hristiyan olmak utanmazlıktır. Ve benim tiksintim burada başlar.” (Nietzsche, 2017a: 47).

Nietzsche’ye göre Hristiyanlık bir yanlış anlamadır. (Nietzsche, 2017a: 48). Çünkü İsa kendi kendine uydurduğu görevi tamamlamış ve çarmıhta ölmüştür. İnanca göre tüm insanlığın günahları onun bedeninde toplanmış, İsa öldürülünce de tüm günahlar silinmiş ve günahsız yaşam başlamıştır. Yani konunun kapanmış olması gerekmektedir. Ayrıca İsa’nın yaşam karşıtı öğretileri Hristiyanların pek de uzun yaşamamasına neden olmalı, zayıflığa dair methiyeleri inananların zayıflayıp erimelerine yol açmış olmalı iken böyle olmamıştır. Direnmemeyi, zulmedene bile dua etmeyi, güçlülere boyun eğmeyi, kaderciliği, zayıflığı, hasta ve günahkâr olmayı, acı çekmeyi, yaralanmayı, inanç için öldürülmeyi, fakirliği öven bir peygamberin –ya da tanrının- ardından İsa’nın intikamını almaya çalışan havariler ve inananlar ortaya çıkmıştır. Yani İsa’nın ölümüyle bitmesi gereken din aksine İsa’dan sonra güçlenmiş ve yayılmıştır. Zamanla gücü eline geçiren havari ve inananlar geçmişte işkence ve zulüm gördükleri toplulukları dini baskı altına almış, öte dünyaya erteledikleri intikam emellerini gerçekleştirecek fırsatlar bulmuşlardır. Yani Hristiyanlar Hristiyanlığa ihanet etmiştir. Zayıflığı savunan dinin inananları fırsat buldukça güçlenmeye çalışmışlardır. Zulüm görerek haklılığını kanıtlamaya çalışan İsa’ya rağmen zulmederek asıl din olduğunu kanıtlamaya çalışan Hristiyanlar ortaya çıkmıştır. Hristiyanlar Hristiyanca yaşamamış, adeta Yahudi-Hristiyan hâline gelmişlerdir. Burada da görülebileceği gibi aslında gerçekten Hristiyanca yaşayan tek bir kişi vardır: İsa.

“Hristiyanlık sözcüğü bile bir yanlış anlamadır –temelde, yalnızca bir Hristiyan vardı; o da çarmıhta öldü. ‘Evangelium’ çarmıhta öldü. O andan itibaren, ‘Evangelium’ denen her şey, onun yaşamının bir hayli tersi oldu. ...Tek Hristiyan yaşam pratiği, çarmıhta ölenin yaşadığı hayat tarzıdır. Hristiyanca olan odur. ...Aslında Hristiyan diye bir şey yoktur. ‘Hristiyan’ -iki bin yıldır Hristiyan olarak geçen- basitçe, psikolojik bir kendini yanlış anlamadır.” (Nietzsche, 2017a: 49).

Nietzsche için Hristiyanları *dekadans* bir öğretiye inananlardan daha beter hâle getiren şey bu öğretilere inanıp ve yayıp bunları içgüdülerinin maskesi yapmalarıdır. Nietzsche birçok eserinde ölümü öven ve yaşamı kötüleyenleri eleştirip onları intihara davet eder. “Dünya-bezginleri! Daha çekilmemişsiniz bile yeryüzünden! Şehvetli buldum sizi ben hep yeryüzüne karşı, sevdalı buldum sizi hâlâ kendi yeryüzü-bezginliğinize! Ve neşeli koşuşmayacaksınız yeniden, -göçüp gidin o zaman!” (Nietzsche, 2013: 189). Nietzsche’ye

göre Hristiyanlar sadece zayıf insanlar değil daha fazlasıdır. Çünkü sıradan zayıf insan yenilgiyi kabullenip avunmayı öte bir dünyaya erteler ve dünyada bir fazlalık olarak yaşamını sürdürür. Fakat Hristiyanlar güç içgüdülerini ortaya çıkarabilecek durumu bulamadıklarında soylu insanı Hristiyanlık öğretileriyle zehirleyip zayıf düşürmüş, böylece onunla eşit konuma gelmiştir. Daha sonra ise rahipliğe soyunmuş, değerleri yaratma gücünü kullanarak diğer insanlara hükmetmiştir.

Nietzsche'ye göre zayıfın güçlenmesi, kölenin efendi olması doğa karşıtı bir süreç değildir. Güçlü her zaman güçlü doğmaz, güçlenerek üstünlük de kurabilir. Fakat burada yöntem de önemlidir. Hristiyanlık, güç savaşını yiğitçe ve erkekçe yapmamış, gizli kapılar ardında, zihnî zehirle ve fırsatçılıkla yapmıştır. Yani korkakça dövüşmüş (hatta dövüşmemiş!), içeri sızmış, yılan gibi davranmıştır. Arenadaki iki savaşçının dövüşü soylu ve yiğitçe bir dövüştür. Soylu dinlerde süreç bu şekildedir. İki savaşçıdan biri üstünlük kurar ve diğerini hâkimiyetine alır. Burada doğal bir üstünlük mücadelesi sergilenmiş ve olması gereken olmuştur. Bu örnek Yahudiliği ve kısmen Hinduizmi hatırlatabilir. Fakat iki savaşçıdan birinin dövüşmeyi ayıp, günah, kötü sayması ve kılıcını bırakması, onun dövüşçülük ruhuna aykırıdır. Onun var oluş amacı güçlü olmak ve savaşmaktır. Savaşmaya karşı çıkmak *dekadans* bir durumdur. İşte bu da zayıfların dininde olanlara benzer. Burada Budizm akla gelebilir. Bu iki örnekten ilki doğal, yüksek, soylu, iyidir; ikincisi doğa karşıtı, aşağı ve kötüdür. Bir de tüm bunlardan ayrı olarak bir savaşçının dövüşmekten korktuğu, dövüşmeyi kötü saydığı ve kılıcını bıraktığı durumu ele alalım: burada savaşçı yine zayıfların özelliğini gösterir ve doğa karşıtı durumdadır. Bu savaşçının diğer savaşçıya da bu düşüncelerini aktardığını ve onu da kılıcını indirmeye ikna ettiğini düşünürsek ortaya zayıf insanların inandığı ve onlara benzeyen dinin özellikleri çıkar. Hristiyanlığın fenalığı ise şuradadır: dövüşmekten korkan savaşçının diğer savaşçıyı kılıcını bırakmaya ikna etmesi ve kılıcını indirdiği an onu öldürmesi... Güçlenemeyen zayıf insanın hayatta kalabilmesi için güçlü olanı güçsüzleştirilmesi gerektiğinden ilk Hristiyanların başlangıçta hep mağdur rolü oynadığı görülür. Oysa onlar güç toplamakta olan ve yüzlerine iyilik maskesi takan ayak takımıdır. Güçlü devletlere sızdıklarında, kendilerine yaşam alanları oluşturduklarında bizzat onların zamanında şikâyet ettikleri soylulardan daha büyük zulümler yaptıkları, din maskesi altında işkenceler, aforozlar, idamlar yaptıkları, köleleştirdikleri görülür. İşte, zayıfların diğer dinlerine göre Hristiyanlığı iki kat daha kötü yapan şey budur. Başlangıçta mecburi bir iyilik maskesi, sabır, direnme fakat zamanı geldiğinde intikamın en kanlısı, en vahşi uygulamalar ve bugün hâlâ zehrini atamayan bir insanlık...

“Müjde’nin hemen ardından, olabilecek en kötü şey geldi: Paulus’unki. Paulus’ta vücut bulanlar, ‘müjdeci’ninkilere karşıttır; Paulus, nefretin, nefretle bakışın, nefretin acımasız mantığının dehası. ...Evangelium’daki tüm yaşam, örnek, öğreti, İsa’nın ölümü ve anlamı –bu düzenbaz, tüm bunları nefretiyle kendi çıkarlarına indirgedikten sonra geriye hiçbir şey kalmadı. ...Kendi inanmadığı şeylere, kendi öğretisini yaydığı ahmaklar hiç sorgulanmadan inanacaktı. –istediği gücü; rahip, Paulus ile bir kez daha güç istedi- o, böylece, kavramları, öğretileri ve sembolleri, yalnızca kitleler ve sürüler üzerinde tiranlık kurma amacına hizmet etmesi için kullanacaktı.” (Nietzsche, 2017a: 53-54).

Nietzsche’ye göre olmaması gereken şey olmuş, zayıflar dünyanın merkezine geçmiş ve yönetici olmuşlardır. Üstelik hepsini koca bir kandırmaca ile gerçekleştirmiş, soylu insanın inceliğini ve saflığını kullanarak telafisi mümkün olmayan zararlar vermişlerdir. Rayında ilerleyen insanlık tarihinde soylu tüm değerleri alt üst etmişler ve kendi *dekadans* değerlerini baş yapmışlardır. “Sezar alçalıp hayvan oldu, Tanrı ise Yahudi<sup>13</sup>!” (Nietzsche, 2013: 225).

Nietzsche’nin tüm lanetini üzerine çeken Hristiyanlar bugün neredeyse dünyanın yarısını oluşturduğundan özel bir toplum incelemesi yapmak zordur. Sözelimi Yahudilerin İsrail’de yoğunlaşması ve Yahudi toplumunun çok büyük oranda Yahudilerden oluşuyor olması, Nietzsche’nin soylu bir din saydığı Yahudiliğin toplum üzerinde iyi bir rol oynadığını, Yahudi olanların tıpkı dinleri gibi sağlıklı, üstün, değerli bir hayat yaşadıklarını söylemeyi mümkün kılar. Fakat Hristiyanlar için bu kadar kolay değildir. Özel bir inceleme yerine daha genel bir inceleme yaparak denebilir ki Nietzsche’ye göre Hristiyanlık milyarlarca insanın su içtiği bir pınardır ve bu pınar zehirlidir. Hristiyanlık insanlığın başına gelmiş en kötü şeylerden biri olarak köleler ve zayıflar arasında doğmuş, sinsi ve aşağı mücadele yöntemleriyle güçlenmiştir. Kendisi *dekadans* olduğu kadar yayılma yöntemleri de *dekadanstır*.

Nerede bir Hristiyan rahip var ise orada hak etmemesine rağmen insanları yönetmek isteyen bir çoban, soylu görünen aşağılık, güçlü görünen zayıflık, sağlıklı görünen hastalık, iyi görünen kötülük, itaatkâr görünen ayaklanma, ayrıcalıklı görünen sıradanlık vardır. Rahip zaten zehirli olan bu sistemi bir uyku hâpı gibi kullanır ve insanları uyuşturarak sahte bir yüceliğe, ayrıcalığa, üstünlüğe ulaşır. Evet, güçlenmiştir fakat bu en aşağı yolla güçlenmedir ve asla antik insanların bileklerinin hakkıyla elde ettikleri üstünlüğün yanına yaklaşamaz.

---

<sup>13</sup> Burada Yahudi ismi ilk Hristiyanlar anlamında kullanılıyor. Yahudiliğe inanan Yahudiler için değil.

Nerede bir Hristiyan var ise orada acıma ve kendini acındırma, yaşam bezginliği, ölümsevicilik, dünyaya kara çalma, bastırılmış içgüdüler, bilgeliği ve bilgiyi kötü görme, doğa yasalarına aykırı masallar, yalanlar, kandırmalar, asimileler, ırkların karıştırılması ve saflığını yitirmesi, kadercilik, pasifizm, sinsi hamleler vardır. Bir Hristiyan tüm doğal ve soylu değerlerin tersine çevrilmiş hâlidir. Ne yapıyorsa yanlıştır ve uzak durulmalıdır. Neyden kaçırıyorsa o şey aslında doğrudur ve yapılmalıdır.

Nietzsche'ye göre bir toplum Hristiyan ise ya doğasında aşağı ve köle olma vardır ya da soylu bir millet büyük bir tuzağa düşürülmüştür. Zayıf Yahudilerin Hristiyanlığa geçişi büyük bir sürpriz değildir. Aklınca kurtuluşa kaçan ilk Hristiyanların bu çabaları bataklıkta çırpınmaktır. Bir de soylu ve yaratıcı olmalarına rağmen Hristiyanlığı kabul eden toplumlar vardır ki bunlar ne yazık ki düştükleri tuzaktan hâlâ kurtulamamıştır. Örneğin İskandinav halkları geçmişlerinde yüzlerce mitolojik tanrı yaratmış olmalarına rağmen Hristiyanlık sonrasında tek bir tanrıya sıkışıp kalmışlardır. Hristiyanlığın mutlak iyi tanrı düşüncesi, savaşçı bir yapıya sahip olan ve üstün değerleri önemseyen İskandinav halkını kendi doğasına yabancı bir hâle getirmiş yani *dekadansa* neden olmuştur.

“Kuzey Avrupa'nın kudretli ırklarının, Hristiyan Tanrısını yadsımamış olmaları, şüphesiz dinsel yetenekleri için pek de onurlandırıcı sayılmaz, beğenileri hakkında konuşmaya bile gerek yok. Böylesi marazi ve takâttan düşmüş bir *décadence* mezar kaçkınının (*Ausgebur*t) üstesinden gelmeleri gerekirdi. Ama bunu yapamadıkları için başları belaya girmişti: Hastalığı, yaşlılığı, çelişikliği tüm içgüdülerine dâhil ettiler – o zamandan bu yana da Tanrı yaratamadılar! Neredeyse iki bin yıl ve bir tek yeni Tanrı bile yok!” (Nietzsche, 2017a: 24).

Hristiyan dokunduğu her insanı, ayak bastığı her toprağı kirletmiş ve insanlık tarihinde tedavi edilemeyecek yaralar açmıştır. Yıkıma uğrattığı değerler insanın doğallığını yok etmiş, ortaya yapay ve mecburi iyiler, korkak ve takâtsiz yaşam düşmanları, kendi kendisinden utanan milyarlarca insan çıkmıştır. Nerede Hristiyanlık varsa ve nerede Hristiyan bir topluluk varsa orada yaşam sevincinden, yaşamı onaylamaktan, kendini sevmek ve bencillikten, fiziksel ve psikolojik sağlıktan, ince düşünce ve ince davranıştan, üstünlük ve hâkimiyetten, soylunun hak edilmiş yöneticiliğinden bahsedilemez. Tüm bunlar yerine sadece hastalık, bastırılmış güdüler, korkaklık, pislik ve kokuşmuşluk, içine sinmişlik, fırsatçılık, kurnazlık, çürüme, demokrasi ve insan hakları gibi eşitlik zırvaları, sürüden biri tarafından yönetilen sürünün kalanı, aşağılıktan ve tembellikten memnuniyet, asıl dünya olan bu dünyanın yok sayılması ve öte dünya hikâyeleri, göğe yükselme

masalları, yapıłana karşılık vermemek ve sabır, boyun eğiş, kaybediş, acıma, merhamet, düşmanını sevmek ve “kara vicdan” vardır.

“Doğaya her türden aykırılık günahıdır. En günahkâr insan, rahiptir: Onun öğrettiğı doğaya aykırılıktır. Rahibe gösterilmesi gereken, nedenler değil, tımarhanedir. ...’Kutsal’ tarih, layık olduğı üzere, lanetli tarih olarak anılmalı; ‘Tanrı’, ‘Mesih’, ‘Kurtarıcı’, ‘Aziz’ sözcükleri küfür olarak, canilere yakıştırılan adlar olarak kullanılmalıdır.” (Nietzsche, 2017a: 94).



## TARTIŞMA VE SONUÇ

Felsefe tarihinde üzerinde çalışması en zor filozoflarından biri olan Nietzsche'nin duygusal ve doğal olarak "içgüdüsel" yazılarını sabit zeminler üzerinde incelemek elbette çok zordur. Üstelik dil oyunlarını da seven filozofun çizgisel anlatımdan uzak yazıları, okuru düşünceler ile köşe kapmacaya mecbur bırakır. Nietzsche'nin tüm eserlerinin tanrı ile şekillenen çocukluğundan tanrısız ölümüne dek hep inançla şekillendiğini söylemek iddialı fakat mümkün bir söylemdir. "Deccal" olma görevini layıkıyla başaran, tanrı kavramını ölümle tehdit eden, tanrısızların sözcüsü hâline gelen biri olarak aynı zamanda dini, tanrıyı, peygamberi ve inananları çok iyi tanır. Çünkü Nietzsche dine ilgisiz ateist bir filozof olmak şöyle dursun tanrı ile hep kapı komşusudur. Nietzsche'nin, Tevrat ve İncil'e ezbere bilircesine hâkim olması, dünyanın öbür ucunda ortaya çıkmış bir dinin kutsal kitabından kendi kitabının başlangıcına alıntı yapması ve kendini Deccal olarak görüp sürekli aşağıladığı en büyük düşmanına "soylu" demesi onun asla tam olarak çözülemeyecek bir filozof olduğunu gösterir. "Çölde kalsaydı keşke, iyilerden ve doğrulardan uzakta! O zaman, belki, öğrenirdi yaşamayı ve yeryüzünü sevmeyi, - ve gülmeyi de! İnanın bana, kardeşlerim! Pek erken öldü o: kendi öğretisini kendi geri alırdı, benim yaşıma erseydi! Geri alacak kadar soyluydu o." (Nietzsche, 2013: 72).

İsa'nın, uğruna insanlık dışı işkencelere maruz kaldığı ve hatta ölüme gittiği öğretisini kendisinin geri alacağını söylemek ne kadar şaşırtıcı olsa da kalıbına uydurulabilir. Fakat Nietzsche'nin kendisi için ütopya denebilecek Antik Yunan ve Roma kültürlerini birkaç yüzyıl içinde dini olarak yerle bir eden bir insana "soylu" olarak hitap etmesi pek kolay çözülebilecek sırlardan değildir. Nietzsche için soyluluk kelimesi iyi, nazık, cesur gibi diğer kelimelerden ayrı olarak çoğu zaman ırk, aile, doğallık ile bağlantılıdır. Yani bir anlamda diğer tüm niteliklerden üstündür. Öyle ki, Nietzsche soylulara çifte standart uygular. Ona göre bir davranış soylu tarafından yapıldığında iyidir, aynı davranış soylu olmayan insan tarafından yapıldığında kötüdür. Çünkü Nietzsche'nin değerlendirme ölçütü gücü arttırma, yaşama bağlılık, gönüllülük üzerindendir. Bu ölçütler sağlanmazsa yani davranışın sebepleri gerileten, insanı zayıflatan nitelikteyse davranış *dekadans* davranıştır. (Kılıç, 2019: 71). Örneğin büyük bir öfkeyle karşı çıktığı merhamet ya da acıma davranışı soylular tarafından yapıldığında incelik, zayıflar tarafından yapıldığında korkaklık olur. Soylu bunu içinden geldiği için, zayıf buna mecbur olduğu için yapar.

“Sen iyi kalpli ve dürüst olduğun için dersin: ‘Suçsuzdur onlar küçük varlıklarından ötürü.’ Lakin onların dar ruhları düşünür: ‘Suçludur bütün büyük varlıklar.’ İyi kalpli davranırken bile onlara sen, kendilerini hor gördüğünü sanırlar; ve senin iyiliğini sinsi kötülüklerle öderler.” (Nietzsche, 2013: 56).

Nietzsche, erken döneminin sonlarında ahlâk eleştirileriyle başladığı eleştiri dönemini Hristiyanlık ile savaşı etrafında şekillendirir. Kendi tarafında gördüğü soylu, ayrıcalıklı, yüksek, sağlıklı insanlar bir yanda; düşman olarak gördüğü tanrı, İsa, havariler, Hristiyanlar bir taraftadır. Bu savaş, yetişkinlik döneminden ölümüne dek devam eder. Doğalcı ve aristokrat tutumu hiçbir zaman terk etmez.

Nietzsche’nin din kaynaklı sorgulamaları onu dünyayı ve evreni sorgulamaya iter. Bu sorgulama sonucunda sıfır durumuna ulaşır. Hiçbir şeyin değeri yoktur, hiçbir şeyin anlamı yoktur ve doğal olanın dışında olan yani insanî olan her şey keyfî yapaylıkla kurulmuştur. Schopenhauer’dan da aldığı dünyanın istenç üzerine kurulu olduğu fikri, ahlâk ve dinin tüm dayanaklarını yıkar ve koca bir sistem Nietzsche’nin başından aşağı yıkılmış olur. (Schopenhauer, 2017: 21). Fakat Nietzsche, nihilizmin enkazından çabuk kurtularak ahlâk ve dinin nasıl ortaya çıktığına diğer deyişle soykütüğüne bakar. Sonuç ikili bir yoldur: soyluların ellerinden doğal bir dünya tasarımı, zayıfların ellerinden doğa karşıtı bir dünya tasarımı. Nietzsche bu yol ayrımından ilkinde sapar ve doğal olanı seçer.

Nietzsche genel düşüncenin aksine nihilizmi tercih eden bir filozof değildir. Dünyada hiçbir şeyin kendiliğinden bir değeri olmasa da sonuç olarak bu değerler verilmek zorundadır. İnsan bu dünyaya anlam yükleyerek yaşar ve bu kaçınılmazdır. Dünyaya yüklenen değerler de yaşamı belirlediğinden nasıl değer yüklendiği en önemli şey hâline gelir. Yani yolun nereye gittiği değil seçilen yol önemlidir. Çünkü yolun kendisi gidilecek yeri belirleyen şeydir. Gidilecek yer, yoldayken inşa edilir.

Filozofun aristokrat ve doğalcı tutumu onun sanat felsefesinden tarih felsefesine, ahlâk felsefesinden insan felsefesine kadar her alandaki görüşünün yapıtaşdır. Genç Nietzsche’nin tragedyalar arasında yaptığı ayırmadan, ölüm döşegindeki Nietzsche’nin tanrıyı mahkûm etmesine kadar her görüşünde bu tutumun izine rastlanır. Felsefe yolculuğunun henüz başında eline aldığı çekiç ona mezarına kadar eşlik etmiştir. Yaşadığı yerde inanılan dinden, karşılaştığı ahlâki değerlerden, dinlediği operalardan hatta içinde yaşadığı çağdan bile memnun olmayan Nietzsche için yıkmaktan başka bir çare yoktur. (Nietzsche, 2012: 16). Fakat yıkım onun için bir amaç değil araçtır. Bu yüzden Zerdüş karakteri sürekli takipçilerine öğütler verir, “büyük öğle” zamanında buluşmayı vaat eder.

Avrupa'nın değiştiği gün sevineceğini söyleyip hep yeni bir sabah özlemiyle bekler. "Haydi bakalım! Aslan geldi, çocuklarım yakında, Zerdüşt olgunlaştı, saatim erişti: - Bu benim sabahım, benim gündüzüm başlıyor: gel artık, gel, ey büyük ğle! Böyle diyordu Zerdüşt; mağarasından ayrıldı, pırıl pırıl ve güçlü, karanlık dağlardan doğan bir sabah güneşi gibi tıpkı." (Nietzsche, 2013: 296).

Nietzsche'ye göre doğa kendi başına hep doğruyu yapan ve kendi kurallarıyla işleyen bir sistemdir. İnsanın tek yapacağı şey aslında bu sistemi taklit etmek ve hayatta kalmaya çalışmaktır. Milda dek başarıyla sürdürülen bu yolculuk İsa ve arkadaşlarıyla yanlış bir yola saptırılmış, rüya kabusa dönmüştür. Nietzsche için bunun ne kadar affedilmez bir kötülük olduğu rahatlıkla anlaşılabilir. Ona en büyük acıyı ektirenin bir din olması da diğer dinlere olan ilgisini pekiştirir.

Nietzsche dinleri toplum kimlikleri olarak görür ve din eleştirilerini toplumlar üzerine de uygular. Bir din, toplumun tam kalbinden doğar ve nesiller boyu toplumu etkilemeye devam eder. Toplum dini, din toplumu karşılıklı olarak besler, büyütür ve sınırlandırır. Bu yüzden bir toplumun hangi dine değil nasıl bir dine inandığı önemli bir hâle gelir. Eğer toplum tarafından yaratılan din, insanları daha güçlü, soylu, sağlıklı, üstün, zengin kılıyorsa bu sağlıklı ve soylu din toplumun yeni kuşaklarını da olumlu şekilde etkileyecektir. Toplumun dini, insanları zayıf, aşağı, hastalıklı, fakir, şikyeti, dayanıksız, bezgin hâle getiriyorsa yeni kuşaklar bu zehirli dinle zehirlenmeye ve doğal olandan uzaklaşmaya devam edecektir. Dine bakılarak toplumun tüm özellikleri kolayca ortaya çıkarılabilir. Din bir toplum kimliğidir.

Nietzsche'nin Hinduizm incelemesi ona verimli sonuç verir. Sağlıklı toplum görüşünü ve soylulara yakıştırdığı yaşam düzenini bu dinde bulan Nietzsche'den Hinduizm'e geçer not verilir. Hindistan toplumu için Hinduizm nimettir. Hinduizm içinden çıkan Budizm ise *dekadans* bir din olmaktan kaçamaz ve Asya toplumları için oldukça tehlikeli görünür. Yahudilik hem Ortadoğu Yahudilerini hem de Avrupa'da yaşayan Yahudileri güçlendirmekte, kültürel birikim ve yaşam kalitesi sağlamaktadır. Nietzsche bu incelemeyle Avrupa Yahudilerinin sert Hristiyan toplumları arasında nasıl güçlü kaldığına da cevap bulmuş olur. Yahudilik, soylu toplum dinlerinde Hinduizm'i bile geride bırakır ve Nietzsche'nin gözdesi olur. Hristiyanlık ise sadece ona inananlar için değil tüm insanlar için bir dinden öte insanlık suçudur.

Din ve toplum incelemelerinin disiplinli ve sert eleştirmeni olarak Nietzsche, bazı durumlarda incelemelerini yeterli derinlikte oluşturmaz. Ya da sadece belli kısımlarını yazılarına konu edinir. Hinduizm, Budizm gibi doğu din ve öğretilerinde hangi kutsal ya da önemli görülen eserleri incelediğinden emin olunamaz. Söz konusu Hinduizm olduğunda Manu Yasalar Kitabı'nı ayrıntılı şekilde incelediği belli olsa da Upanishadlar ya da Vedalar'ı çalışmasına pek dâhil etmez. Bunun bir eksiklik olduğu düşünebilir. Nietzsche'nin Rigveda'dan alıntı yapması, Vedalar'ı bildiğini fakat kasten konu edinmediğini gösterir. Diğer din Budizm'e gelindiğinde zaten kutsal bir kitabı olmayan Budizm'e Hinduizm'den daha hâkim olduğu söylenebilir. Bunda 19.yy'da Avrupa'da Budizm'in son derece popülerleşmesinin de etkisi vardır.

Felsefenin neredeyse her alanı hakkında bir düşünce belirttiği görülen filozof, yaşamının farklı zamanlarında farklı konulara oldukça ağırlık vererek, kendisini dönemsel olarak değerlendirmeye de kapı açar. Bu çalışmada din ve ahlâk eleştirmeni olarak ele alınan filozofun zaman zaman kaleme aldığı düşüncelerinin erken ve geç dönemdekilerden oldukça farklı olduğuna rastlamak mümkündür. Bu farklı düşüncelerin bazen erken dönem, bazen geç dönem Nietzsche ile çelişik görünmesi, çalışma boyunca da belirtilen, onun tam olarak çözülemeyecek bir filozof olduğunu tekrar hatırlatır.

Nietzsche'nin tüm bilgilerini kitaplarına döktüğü söylenemez. Bazen sadece değinmekle geçtiği konularda onun derin bir bilgiye sahip olduğu tek bir cümle ile anlaşılabilir. Filozofun sabit bir sistemden uzak kalması neredeyse her kitabında her konuya az miktarda değinmesine neden olur. Bu da demektir ki Nietzsche'nin bir konu hakkındaki görüşü hep başka bir kitabındaki görüşüyle tamamlanır. Onun kitapları ancak tümünden bir bakış ile görüşlerini yansıtır. Burada da yeni bir sorun çıkar: zaman içinde değişen düşünceler... Çalışma boyunca çok kez söylendiği gibi Nietzsche'nin yazıları net cümlelerden oluşsa da kapalı anlamlarla son bulur. Hastasını kurtarmaya çalışan bir doktor gibi hareket eden Nietzsche, okura acil çıkış kapısını göstermek isterken duygusallaşır, edebi yazıya yaklaşır. Bu yüzden bazen dayanamayıp arenaya inen savaşçı olur, bazen dağlardan inen bir peygamber... Savaşırken yaraladığı düşmanını iyileştirmeye çalışan bir Nietzsche ile karşılaşmak hiç de zor değildir. Ama aynı Nietzsche, iyileşen düşmanına kılıcını tekrar indirir. Eleştirdiği hiçbir görüş yok olsun istemez. Her zaman bir karşıta, düşmana, aşağıya, köleye ihtiyaç vardır. Böylece dinamiklik sağlanacak, her şey tekrar tekrar yaşanacaktır.

Nietzsche, postmodern geleneğin de söylediği gibi yazdıkları kadar yazmadıklarıyla da Nietzsche'dir ve bu yazmama durumu onun severek yaptığı bir oyun gibi durmaktadır. Hep üstten bir aristokrat bakış ile yazan Nietzsche, kimi zaman kendi gibi olan özgür ruhlara, kimi zamansa “hasta” insanlara seslenmiştir. İnsanlığı kurtarmak gibi bir amaç benimsemese de özgür ruhlara seslenmek ve onları uyarmak istediği çok açıktır. Bu da, onu bir Roma soylusuna olduğu kadar zaman zaman kitaplar boyu kötülediği İsa'ya benzettir. Böylece görülür ki aslında içindeki merhameti yenemeyen fakat acımasız görünmek isteyen bir savaşçıdır Nietzsche. “Hastalara karşı şefkatlidir Zerdüşt. Hakikaten, onların teselli usullerine ve nankörlüklerine kızmaz. Yeter ki şifa bulsunlar, galip gelsinler ve kendilerine daha üstün bir beden yaratsınlar da!” (Nietzsche, 2013: 39).

Klasik ve modern filozoflara nispeten geride çok fazla eser bırakan filozof, kendisi hakkında yapılan sayısız çalışmaya rağmen yeni zihinler için her zaman hazineler sunmaya devam edecektir. Filozofun ahlâk ve din incelemeleri ahlâk felsefesi, etik, insan hakları, din felsefesi gibi alanlar bir yana, teolojik çalışmalar için bile bilgilendirici ve yol gösterici olabilir. Hiçbir zaman tek bir doğru olmadığını ve bakışın bakılanı belirlediğini düşünen filozofun düşüncelerine hep yeniden ve farklı şekilde bakmak felsefe alanını zenginleştirmeye devam edecektir. Nietzsche, felsefenin son yüzyıllardaki büyük şanslarından biridir.

## KAYNAKLAR

- Cevizci, A. (2017). *Felsefe Tarihi*. (Yedinci Baskı). İstanbul: Say Yayınları.
- Collinson, D. ve Wilkinson, R. (2000). *Otuz Beş Doğu Filozofu*. (Çev. Berke, M. ve Bravo, H. ve Özbudun, S. ve Ülner, B. F.). Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Cowan, R. B. (2007). Nietzsche's Attempted Escape From Schopenhauer's South Asian Sources in 'The Birth of Tragedy'. *German Studies Review*, 30 (3), 537-556.
- Demirci, K. (1998). Hinduizm. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 18, 112-116.
- Demirhan, A. (2002). *Nietzsche'ye Sınır Çizmek*. İstanbul: Gelenek Yayıncılık.
- Eliade, M. (2003). *Dinler Tarihine Giriş*. (Çev. Arslan, L.). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Elman, B. (2019). Nietzsche ve Budizm. (Çev. Dursun, O.). *Özne*, 31, 109-128.
- Gilson, E. (1999). *Tanrı ve Felsefe*. (İkinci Baskı). (Çev. Aydın, M.). İstanbul: Birleşik Yayıncılık.
- Günay, T. (1992). Budizm. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 6, 352-360
- Haiming, W. (2014). *Çin Felsefesi*. (Çev. Güneysu, A.). İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Heidegger, M. (2002). Nietzsche'nin Sözü: 'Tanrı Öldü'. *Nietzsche ve Din*. (İkinci Baskı). İstanbul: Gelenek Yayıncılık.
- Kılıç, Y. (2019). Nietzsche'de 'Décadence' Fenomeni. *Özne*, 31, 67-84
- Mohapatra, A.R. (2002). Hinduizm. (Çev. Işık, H.). *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13(13), 211-227.
- Nietzsche, F. (2015a). *Ahlâkın Soykütüğü Üstüne*. (Yedinci Baskı). (Çev. İnam, A.). İstanbul: Say Yayınları.
- Nietzsche, F. (2015b). *David Strauss, İtirafçı ve Yazar*. (Çev. Tüzel, M.). İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Nietzsche, F. (2017a). *Deccal*. (Dördüncü Baskı). (Çev. Kaya, A.). İstanbul: Say Yayınları.

- Nietzsche, F. (2017b). *Güç İstenci*. (Üçüncü Baskı). (Çev. Epçeli, N.). İstanbul: Say Yayınları.
- Nietzsche, F. (2019a). *Eğitici Olarak Schopenhauer*. (Üçüncü Baskı). (Çev. Tüzel, M.). İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Nietzsche, F. (2019b). *İnsanca, Pek İnsanca-1*. (Yedinci Baskı). (Çev. Tüzel, M.). İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Nietzsche, F. (2017c). *İyinin ve Kötünün Ötesinde*. (İkinci Baskı). (Çev. Tüzel, M.). İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Nietzsche, F. (2018). *Putların Alacakaranlığı*. (Yedinci Baskı). (Çev. Tüzel, M.). İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Nietzsche, F. (2017d). *Tan Kızılığı*. (Altıncı Baskı). (Çev. Saatçi, Ö.). İstanbul: Say Yayınları.
- Nietzsche, F. (2019c). *Tarihin Yaşam İçin Yararı ve Sakıncası*. (Üçüncü Baskı). (Çev. Tüzel, M.). İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Nietzsche, F. (2017e). *Şen Bilim*. (Dördüncü Baskı). (Çev. İnam, A.). İstanbul: Say Yayınları.
- Nietzsche, F. (2012). *Wagner Olayı Nietzsche Wagner'e Karşı*. (Dördüncü Baskı). (Çev. Toklu, M. O.). İstanbul: Say Yayınları.
- Nietzsche, F. (2013). *Zerdüşt Böyle Diyordu*. (Çev. Derinsu, O.). İstanbul: Varlık Yayınları.
- Özen, G.Ç. (2016). Kapalı Toplumsal Yapı: Kast Sistemi Üzerinden Tabakalaşma. *Aydın Toplum ve İnsan Dergisi*, 3, 59-62.
- Reichenbach, B. ve Basinger, D. ve Peterson, M. ve Hasker, W. (2017). *Akıl ve İnanç: Din Felsefesine Giriş*. (Yedinci Baskı). (Çev. Acar, R.). İstanbul: Küre Yayınları.
- Russell, B. (2020). *Batı Felsefesi Tarihi Cilt-3*. (Altıncı Baskı). (Çev. Yıldırım, A. F.). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Sautet, M. ve Boussignac, P. (2012). *Yeni Başlayanlar İçin Nietzsche*. (Çev. Yalçıntoklu, V.). İstanbul: Habitus Yayıncılık.

- Schopenhauer, A. (2017). *İstenç ve Tasarım Olarak Dünya*. (Beşinci Baskı). (Çev. Özşar, L.). İstanbul: Biblos Kitabevi
- Smith, D. (2004). Nietzsche's Hinduism, Nietzsche's India. *Journal of Nietzsche Studies*, 28, 37-56
- Yitik, A.İ. (2012). Vedalar. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 42, 593-594
- Zweig, S. (2017). *Nietzsche*. (İkinci Baskı). (Çev. Bali, M.). İstanbul: Zeplin Kitap.
- Zweig, S. (2019). *Kendileriyle Savaşanlar*. (On sekizinci Baskı) (Çev. Ermiş, N.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

